

کتابتہ

КАСИМЪ
ДАДАТЫПОВЪ

و

مؤلفاری

(صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن ابی داود، جامع ترمذی، سنن نسائی، سنن ابن ماجہ، موطأ مالک)

اثر: رضاء الدین بن فخرالدین .

حدیث و سنت عالماری قاشنده معروف اولان کتب ستہ و شرحلری، مؤلفلرینک ترجمہ حاللری، حدیث علمی حقندہ بعض بر کرکلی فائدہلرنی مشتمل رسالہ در .

«وقت» مطبعہسی اورنبورغده .

۱۹۱۰

۶۲۵

مکتب

کتابخانه

کتابخانه ملی ایران

تاسیس ۱۳۰۲

این کتاب به شماره ثبت ۱۳۰۲ در کتابخانه ملی ایران ثبت شده است
کتابخانه ملی ایران - تهران

ھدیہ م .

«حسینیہ» مدرسہ سینک اعدادی شاگردلرینہ علم حدیثدن درس اوقوتدیغم وقت، اوشبو فن گه عائد اولان بعض معلوماتنی بیغوب بر رساله ترتیب ایتمک عقندہ وعده ویرمشیدم. فقط بو یرده سویلرگه لزوم اولمامش سبب ایله، مذکور خدمتدن بن آیرلدم و زمان جوری ایله شاگردلرده مدرسهدن چیقیلر یا که چیقارلدیلر و نه یرلرگه در شدر مندر تارالوب کتدیلر. شوپله ایسهده وعدهمی ایفا قصدیله، تصور ایتدیکم رسالہنی: «کتب سته و مؤلفلری» اسمی ایله ترتیب ایتدم و مذکور شاگردلرہ ھدیہ ایلام.

الله تعالیٰ نك رحمت قپولری باغلانمادیغی صورتده، باشقه قپولرنك باغلانمغینك حكمی یوقدر. «اذا جاء نیر الله بطل نهر معقل». اوشبو نك ایچون امیدمدرکه مجبوری صورتده مدرسهدن آیرلمش شاگردلر دن کوبلری حق سبحانه و تعالیٰ حضرتلرینك رحمتی سایه سنك، کلهچك زمانده معتبر آدملردن و علم هم ادب اهللرندن اولورلر. بو کونده نه یرلرده اولسهلرده اولسونلر بنم سرماییه آخرت و ذخر عقبا اولمق امنیه سیله مشغول اولدیقم اوشبو اثرمی ھدیہ مقامنده قبول ایدرلر. بونكله برابر، عمل دفترم تورلدیکی صوك خیر دعا ایله روحمی ده شاد قیلورلر. «اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثه الا من صدقه جاریة او علم ینتفع به او ولد صالح یدعو له» (مسلم).

رضاء الدین بہ فی الدین

۱۶ نچی ربیع الاول ۱۳۲۷ سنه «اورنبورغ» .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ اَشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي
وَاحْلِلْ عَقْدَةَ مَن لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي .

مدخل .

کتب سته و آنلرک مؤلفلری حقنه سوز سويلرگه کرشمازدن ايلک فسقهلق ايله اولسهده عمومى صورتده « حدیث » علمى حقنه بر آز بحث ايدرگه لزوم وار . زيرا « حدیث » علمى طوغروسنده اولان بو بحثلر ايله آشنا اولنماز ايسه کتب سته و آنک مؤلفلری خصوصنک يازلمش شيلردن ، اميد ايدلديکى در جهده فائده کورلماز . شونک ايچون بو يرده بر قاچ بابله آيروب حدیث علمى حقنه مختصر صورتده اولسهده بر قدر بحثلر يازلنهچقدر .

عصر سعادتدن آز کونلر صوگ اوزينک متخصص عالملری طر- فندن حدیث کتابلری تدوين قيلندی و حدیثلرک اسنادلری تیکشردی . سندلر و راويلر حقنه جرح و تعديللر اعلان ايدلدى ، ضعيف و اصلسز اولان حدیثلر آچيق کؤستردی ؛ حتى موضوع اولانلری مخصوص کتابلرده جمع اولنوب بيان قيلندی . خلاصه : بو طوغروده اولان

خدمتدارک هر بری اجرا ایدلی . ایدی حدیث عالمی نظرده صحیح اولانلرینی صحیح دیمک و شونلرک فتوالری ایله عمل ایلامکدن باشقه چاره گه احتیاج قالمادی . خصوصاً واسطه لر کوبایوب عصرلر یراق کندیکی سببندن راولرک حاللرینی بو کون ینه دن تفتیش ایتیک یا که میدانده اولان حدیث کتابلرنده یازلمش سلسله لره کلیا باشقه برسلسله لر و اسنادلر تابوب چیقارمق ممکن دگلدر .

بونک اوستنه حدیث کتابلری ، متخصص آدملر طرفندن تصحیح ایدلی و حدیث علمینه منسوب ذاتلر طرفندن شرحلر یازلدی؛ نهایت بونلر ، عصرینک مقتدر اولان آدملری تصحیحی ایله مختلف مطبعه لرده باصلوب جهانک دورت جانبنه نشر اولندی . شهی اوشبو اثرلر علم اهللری قوللرنده استعمال ایدلنوب طورلر . فقط اوشبو شیلر بزم بو رساله مزی ترتیب ایتمکدن مانع دگلدر . بلکه بالعکس رساله مزی بونلره مناسبتلی اولدیغندن تحصیل اوستنده اولان بعض شاگردلر احتمال که استفاده ایدرلر ، امیدمز شوپله در . « انما الاعمال بالنیات و انما لکل امری مانوی »

مقصد .

I

حدیث و سنت ، بونلرک کوچرلمکلی .

حدیث ، دین امرلرینه متعلق اوله رق فخر کائنات افندمز محمد صلی الله علیه و سلم حضرتلرندن صادر اولان قوللر ، فعل

و تقریرلر (۱) دن عبارت اولور (۲). «سنت» ده اوشبودر (۳). انسیانلر مصالح و دنیاوی معاملهرینی درست عقل، تجربه و تخمینلر ایله بیلورلر ایسه ده شریعت حکملرینی رسول الله خبرندن باشقه بر یول ایله بیلورگه اقتدارلری یوقدر. اوشبونک ایچون شریعت اسلامیه مزک قرآن عظیم الشان سوکنده ایکنچی درجه ده اولان دلیل و نیگزی «حدیث» و «سنت» در. رسول اکرمک فعل و تقریرلری «سنت فعلیه» و «سنت عملیه» دیه، سوزلری ده «سنت قوائیه» دیه معروف اولمشدر.

رسول اکرم حضرتلرینک «حدیث» و «سنت» لرینی صحابه لر کوروب و ایشوب روایت ایتمشلر؛ آنلردن ده تابعون و بونلر دن ده تبع تابعین، خلاصه: سفلردن خلفلر نقل ایدوب طورمشلردر. حدیث علمی ایلك وقتلرده یالکیز کوکللرده گنه صاقلانور، حدیث عالمری بونی استماع ایدر ایچون شهرلردن شهرلره و مملکتدن مملکتلره یورلر ایدی. سوکوره حدیث علمنده متخصص ذاتلر برر برر وفات ایتدیکلرنده بو علمنی حفظ ایتمک قصدی ایله تدوین ایدرگه کرشدیلر و کوب کتابلر میدانه کتوردیلر.

(۱) بر شی اشلاندیکنی کوروب طوردیغی حالده رسول اکرم طرفندن منع اولماز ایسه بوگا «تقریر» دیبورلر. (اوزگرمادی، منع ایتمادی بلسکه هالنچه قرار-لندروب قالدردی، دیمک اولور).

(۲) بعضیلر «حدیث» نی یالکیز قول گه گنه تخصیص قیلورلر.

(۳) «سنت» سوزی اوشبو معنالرده شایعدر: (۱) خلاصه بدعت. فلان کیمسه سنت ایله عمل قیلهدر، دیبورلر ا گرده رسول اکرم یولینه موافق عمل قیلور اولسه. بو یول خواه قرآن ایله و خواه حدیث ایله ثابت اولسون، بوناک خلافتده اولانلرغه بدعت اهلی دیبورلر. (۲) عمل اصحاب. بر عملک اصلی کرک کتاب و سنتده اولسون و کرک اولماسون، ا گرده اصحاب طرفندن مروی ایسه شوگا «سنت» دیبورلر. جمع مصحف کبی. (۳) فرض و واجبغه مقابل. اوشبو معنا ایله سنت کو براك فقه کتابلرندن مستعمل اولنور.

ار بابی طرفندن بویله حدیث کتابلری ده انتقاد ایدلدی ، مؤلفی
لرینڭ راویلر حقنده اولان تدقیق و اجتهادلرینه نظرا کتابلر بر قاچ
طبقهله آیرلدی ، گوزللمری ایله یمانلری تفریق اولندی .

رسول صلی الله علیه وسلم حضرتلرینڭ اوزلرندن طوغریدن طو-
غری ایشتمامش کیمسهله نسبت ایله حدیث شریفلر اوشبو : خبر
متواتر ، خبر مشهور ، خبر واحد ، دییولمش اوچ تورلی طریقڭ بری
ایله ایرشورگه ممکن .

خبر متواتر ، شویله خبردرکه ، یالانه انفاق ایتمکلری ، عقل
نظرنده ممکن دگل اولان کوب و مختلف کیمسهلر طرفندن روایت
ایدلنور (۱) .

خبر مشهور ، شویله خبردرکه برنچی عصرده آز کیمسهلر طرفندن
کوچرلدیکی هالده ایکنچی عصر و آندن صوڭ عصرده متواتر درجه
سینه ایرشور .

خبر و احد ، شویله خبردرکه برنچی و آندن صوڭ عصرده
متواترک درجه سینه ایرشه آماز .

خبر متواتر ایله بیلنمش شیلر ، حس ایله (کوروب و ایشدوب)
بیلنمش شیلر قبیلندن «علم یقینی» فی (اصلا شک توشمی و اوزگاری
طورغان علمنی) مفید اولدر . کندیلری واروب کورمادیکلری یالکنز
خبر واسطه سی ایله مکه ، استانبول و پیتربورغ هم اسکندریه شهرلرینڭ
وارقلرینی بیلیم قبیلندن . اگرده متواتر طریق ایله بر حدیث نقل
اولنسه گویا رسول اکرم حضرتلرینڭ کندی آغزندن ایشدلمش
درجه ده اولور .

متواتر درجه سینه ایرشمامش پک کوب خبر و احدلرک التزاما گنه

(۱) خبر متواتر راویارنده عدالت شرط دگلدر .

اولسده مشترک بر معناغه دلالت ایتمکری، اوشبو دلالت ایتمش نقطه طوغروسنده «متواتر معنوی» اولور. حاتم اسملی کیمسه ناک سخاوتنه دلالت ایدن خبرلر کبی (۱). بو هم متواتر لفظی قبیلندن علم یقینینی مفیددر.

متواتر طریق ایله نقل ایدلمش «سنت فعلیه» کوب اولدیغی حالده «سنت قولیه» وارلغنده خلاف ایتمشلردر. بعضیلر واردر، دیه حتی مثاللر کوستردیگری حالده کوب کیمسه لر بونی انکار ایلرلر. هر حالده اعمال و اعتقادات حقنده اتفاق واقع اولان متواتر حدیث یوقدر (۲).

خبر مشهوردن «علم یقینی» ایله «ظن» آراسنده بر علم وایکنچی عبارت ایله: علم یقینی گه یاقین «ظن» یا که ظن غه یاقین «علم یقینی» حاصل اولور. بو مرتبه نی «علم طمانینه» دیه تعبیر ایلرلر (۳).

(۱) لفظلر خواه متحد اولسون، خواه باشقه اولسون معنا متحد اولان خبرلر «تواتر لفظی» اولور. اما لفظلر و معنالر اولوبده جمله سندن بر مشترک بر معنا فهملانسه اوشبو فهملانمش نقطه طوغروسنده «تواتر معنوی» اولور. مثلا بری حاتمک آت ویردیکنی، ایکنچیمی ده دوه ویردیکنی، اوچونچیمی آچه ویردیکنی سویلر، باشقه برلری ضیافت ایتدیکندن خبر ویرلر. اوشبو مختلف خبرلرک جمله سندن بر «ویرمک» معناسی آغلاشلور. بده سخاوت اوله چقدر. ایشته بو مختلف خبرلر حاتمک سخاوتی حقنده «متواتر» اولور.

(۲) بعضیلر «انبا الاعمال بالنیات» حدیثنی و بعضیلرده: «من کذب علی متعمدا» حدیثنی تواتر لفظی اولوق اوزره مثال کوسترلر. «تدریب الراوی» غه مراجعت اولنه. ص ۱۹۰ - ۱۹۱.

(۳) بعض بر فقهلر «خبر مشهور» نی «خبر متواتر» درجه سنده سانامشلردر. محدثلر هم طریقلر بر برینه متباین اولوق، ضعیف راویلردن و علهلردن سلامت اولوق شرطی ایله اوشبو فیکرده لردر. فقط متواتر، علم ضرورینی مفید اولدیغی حالده بویله خبر مشهورلر علم نظیرینی مفیددر، دیورلر.

خبر واحد ایله یالگنز «ظن» غنه حاصل اولور. خبر مشهور و خبر واحدلر ایله عمل ثابت اولدیغی حالده (زیرا عمل ایچون ظن هم کافیدر)، دلیللری یقینی و قطعی اولوق ایله مشروط اولان اعتقادات ثابت اولماز.

خبر واحدده اولان سندلر هر بوونده بررگنه ذاتدن عبارت اولسه «غریب» اسمنده و ایکیشاردن عبارت اولسه «عزیز» اسمنه اولور. «صحیح» اسمنی آلهق ایچون حدیثلرک «عزیز» اولمقلری شرط دگلدر، بلکه «غریب» حدیثلرده صحیح اوله بیلورلر. امام بخاری هم اوزینک جامعنده اولان حدیثلرینک «عزیز» اولمقلرینی التزام ایتمامشدر.

رسول اکرمدن طوغریدن طوغری ایشتمش کیمسه لره کوره حدیثلرک هر بری «متواتر» حکمنده اولوب علم یقینینی مفید اولور. اوشبو سببدن اصحاب عصرنده اتفاق واقع اولان عمللر - رسول اللهک امری و قولی ایله اولدیغینه حمل ایدلرکندن - بتون اهل اسلام ایچون آنلر عمل ایتدیکلری روشده عمل ایلامک - گرچه سندلری و دلیللری حقنده حاجت مقدارنده باشقه بر دلیل کورلماسه ده - لازم اولور. فرض نمازلرک وقتلری و رکعتلری، زکات مقدارلری بوکا مثال اولسه کرک.

مقصد.

۲

حدیث علمینک فضیلتی، روایت و درایت حدیث، اصول حدیث
حقنہ مطبوع اثرلر .

حدیث علمینک اهل اسلامه کوره الک فضیلتی بر علم اولدیغنی
اوزون یازارغه حاجت اولماز . اسلام دینینک قرآن شریف صوکنده
ایکنچی درجهده اصل و بناسی حدیث شریف اولور ایسه بو علمک
نه قدر معتبر و عالمرینک ده حرمتلی اولمقلری لازم کلهچگی معلوم
اولسه کرک، فخر کائنات افندمز حضرتلرینک: «نضر الله امرء سمع منا
شیئا فبلغه كما سمعه فرب مبلغ اوعى من سامع» (۱) مضموننده اولان
خیر دعاسی و خلقلرنی حدیثلرنی باشقه لرغه تبلیغ ایله تعریض ایتمه
سی بونک شرافتنه دلیل یوزندن یئار . اصحاب و تابعین کرام، قرآن
وسنت علملرینه غایت دقت قیلورلر؛ حتی که بر حدیث شریفی اوز
ینک راویسندن طوغری ایشر ایچون آیلق مسافه لر سفر یورلر
ایدی (۲) . محیی الدین ابن عربی حضرتلری: «و (ما) یحشر یوم
القیامة مع الرسل الا المحدثون الذین یروون الاحایث بالاسانید
المتصلة بالرسول علیهم السلام فی کل امة فلیهم حظ فی الرسالة و هم
نقلة الوحی و هم ورثة الانبیاء فی التبلیغ . و الفقهاء اذا لم یکن لهم
نصیب فی روایة الحدیث فیلست لهم هذه الدرجة ولا یحشرون مع الرسل

(۱) جامع ترمذی . ج ۲ ص ۹۰ .

(۲) «مختصر جامع بیان العلم» لابن عبد البر . ص ۴۶ - ۴۷ .

بل یحشرون فی عامة الناس ولا یطلق اسم العلماء إلا علی اهل الحدیث
وهم الائمة علی الحقیقة» دیور (۱).

حدیث فنی ائک ایلک اولرق «روایت علمی» و «درایت علمی»
دیه ایکی قسم گه آیررلر. حدیث اصولینه و اصطلاحاتنه دائر بحثر
«روایت حدیث» قسمینه داخلر .

حدیثلرک رسالتیناه افندمز حضرتلرینه طوتاشمقنه اولان اسنادلرینی،
راویلرک عدل و مطعون اولمق جهتلرینی تفتیش ایتمک، آنلرک ترجمه
حاللری و تار یخلری ایله آشنا اولمق، برنچی قسم اولان «روایت
علمی» تحتنه مندر جدر. «روایت علمی» اعتباری ایله حدیثلر:
صحیح و ضعیف، منکر و موضوع اوشنداق متواتر، مشهور و خبر
واحد هم ده بوندن باشقه پک کوب نوعلره آیرلورغه ممکن .

اسنادلری سلامت اولوب یئدیکی صوگ شول حدیثلر ایله عمل
ممکن اولوب اولمادیغنی، دستور العمل ایدلوب طوتلمقدن برر مانع
تصادف ایدوب ایتمادیکنی تفتیش ایلامک «درایت علمی» در .
رسول الله افندمز حضرتلرندن نقل ایدلمش حدیث ایله عمل ایدر
ایچون آنک درست ایدیکنی، جرح و علتدن سلامت اولدیغنی بیلورگه
مجبوریت اولدیغنی کبی مضمونی ایله عمل ایتمکدن یا شرعی و یا عقلی
بر مانع اولمادیغنی بیلورگه ده کوب وقت احتیاج اولور. هر بر «قال
النبی علیه السلام» آستنده یازلمش عبارت، حدیث اولمادیغنی کبی هر
بر حدیث ده دستور العمل حکمنی آلماز. ایشته بو شیلرینی تفتیش
ایلامک «درایت حدیث» قسمینی تشکیل ایلر.

اوشبو سبب ایچوندر ائک معتبر حدیث کتابلرندن اولان بخاری
و مسلم صحیحلرندنه اولان حدیثلرینی اسلام علماسی شول حالنچه قبول

ایتمای بلکه همیشه تفتیش ایتمشار؛ حتی که بعض اورنده متنده خطا
واز لغینی اثبات ایتمشلردر.

اصول حدیث حقنده مطبوع اثرلر بونلردر: (۱) «الفیه فی اصول
الحدیث». منظوم اولان بو کتاب، زین الدین العراقی (۸۰۵) اثری
اولوب، کندسیسی و سخاوی (۹۰۲) طرفندن یازلمش ایکی عدد شرحی
ایله برابر ۱۳۰۳ ده «لکناو» ده طبع اولنمشدر. (۲) «الرسالة
المختصرة». سید شریف (۸۱۶) طرفندن قلمه آلمش بو اثر ۴ بیتده
«جامع ترمذی» طرفنده برلکده باصامشدر. (۳) «المنظومة البيقونية».
منظوم اولان بو اثر زرقانی (۱۱۲۲) شرحی ایله برابر ۱۳۱۰ ده مصر
ده طبع اولنمشدر. (۴) «مقدمة ابن صلاح». ابو عمرو بن صلاح
(۶۴۳) تألیفی اولان بو کتاب ۱۳۲۶ ده مصرده مطبوعدر. (۵) «تقریب
النووی». امام نووی (۶۷۶) اثری اولان بو کتاب امام سیوطینک
(۹۱۱) «تدریب الراوی» شرحی ایله برلکده ۱۳۰۷ ده مصرده طبع
اولنمشدر. (۶) «نزهة النظر فی توضیح نخبة الفکر». ۱۲۹۵ ده «کانبور»
ده طبع اولندی. ابن حجر العسقلانی (۸۵۲) اثریدر. و موسی افندی
تحشیهسی ایله ۱۳۲۸ ده اورنبورغ شهرنده طبع اولندی. (۷) «مقدمة
الشیخ عبدالحق». عبدالحق الدهلوی اثری اولان بو رساله «مشکات
المصابیح» طرفلرنده طبع اولندی.

مقصد .

۳

حدیث ، اصحاب کرام و تابعین .

رسول اکرم وفاتنده اصحاب کرام ، یوز یکریمی دورت بیڈ مقدارنده اولدیغی ظن ایدلنور (۱). بونلر آراسنده بعضیلری پک کوب حدیث روایت ایتدیکلری حالده ، بعضیلری اورناچه و بعضیلری پک آز روایت ایتمشلردر . هیچ بر حدیث روایت ایتگانلر بونلرک جمله سینه کوره ده کوب اولسه کک . حدیث روایت ایدوب ایتماک حقتده بعض بر سبیلر ده اولوب ، بونلرک قانغی برلری حدیث کتابلر نه ذکر ایدلمشدر (۲).

عبدالله بن عمر (بونک حدیثی ۲۶۳۰ عدد) ، ابو هریره (بونک حدیثی ۵۳۷۴ عدد) ، انس بن مالک (بونک حدیثی ۲۲۸۶ عدد) ، ام المؤمنین عائشه (بونک حدیثی ۲۲۱۰ عدد) ، عبدالله بن عباس (بونک حدیثی ۲۶۶۰ عدد) ، جابر بن عبدالله (بونک حدیثی ۲۵۴۰ عدد) ، ابو سعید الخدری (بونک حدیثی ۲۱۷۰ عدد) و غیرلر برنچی قسملندر (۳).

(۱) علوم الحدیث لابن صلاح . ص ۱۲۱ و تقریب النوی . ص ۲۰۶ .

(۲) صحیح البخاری . ج اص ۳۵ - ۳۶ .

(۳) الک کوب حدیث روایت ایدن صحابه عبدالله بن عمر بن الخطاب ایدیکی ابو هریره ناک بر حدیثندن آکلاشلور . صحیح البخاری ج اص ۳۶ . مگرده عبدالله بن عمر دن روایت ایدوچیلر ، ابو هریره دن روایت ایدوچیلرگه نسبت ایله آزر اق اولمش اولسه لر کک .

خلفای راشدون، عبدالله بن مسعود، ام المؤمنین ام سلمه، براء بن عازب، عمران بن حصین، عبدالله بن عمرو بن العاص (۱)، مغیره بن شعبه، سعد بن ابی وقاص، ابو موسی الاشعری، ابوذر الغفاری، جابر بن سمره، ابو قتاده، سمره بن جندب ایکنچیلردندر. بونلرک اڭ کوب ظاهر اولانلرینڭ حدیثلری ۱۰۰۰ عدد مقدارنده اولور.

سعد بن زید بن عمرو (۲)، ام المؤمنین ام حبیبه، عقیل بن ابی طالب و غیرلر اوچونچی صنفدن اولوب زبیر بن العوام و غیرلر دورتنچیلردندر (۳).

صحابهلردن صوڭ، حدیث و سنت علمی ایله اشتغال ایدنلر تابعون کرام اولوب بونلرک اڭ بیوکلری و علم تاراتق طوغروسنده کوب خدمت ایدنلری شونلردر: سعید بن المسیب، قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق، عروة بن زبیر بن العوام، خارجه بن زید، ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف، عبیدالله بن عبدالله بن عتبّه، سلیمان بن یسار (تابعین عصرنده و بر وقتده «مدینه» شهرنده اولنوب شریعت علمی، خصوصاً حدیث شریف و سنت علمی نشر ایلا دیکلری مناسبت

(۱) اصحاب کرام آراسنده «عبدالله» اسمنده اولان صحابهلر عزالدین ابن الاثیرک «اسد الغابه» ده یازدیغینه کوره ایکیوز یکریمی قدردر. بونلر آراسنده اڭ کوب علم تاراتوچیلری «عبادله» دبه مشهور اولمشلردر (عبادله، عبدل جمعی اوله در). «عبادله» دبه حنفیلر: عبدالله بن عمر، عبدالله بن عباس، عبدالله بن مسعود گه و حنفیهلردن باشقهلرده عبدالله بن مسعود اورنینه عبدالله بن عمرو بن العاص ایله عبدالله بن زبیرنی قوشارلر. حنفیلرگه کوره اوچ و باشقهلرغه کوره دورتدر.

(۲) بعضیلر بونڭ روایتی یوق دیورلر.

(۳) صحیح البخاری، ج ۱ ص ۳۵.

ایله اوشبو یدی ذات «فقهاء سبعه» دیمکه مشهور اولمشلردر (۱).
 سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب، ابوبکر بن عبد الرحمن بن
 الحارث، علقمه، مسروق، کعب الاحبار، شریح، مطرف، حسن
 البصری، ابراهیم النخعی، سعید بن جبیر، ابن سیرین، شعبی، طاوس
 بن کیسان، عطاء بن یسار، مجاهد، عکرمه، عطاء بن ابی رباح، نافع،
 مکحول، وهب بن منبه، حفصه بنت سیرین، عمرة بنت عبد الرحمن (۲)،
 زینب بنت کعب، عائشه بنت سعد بن ابی وقاص، زهری محمد ابن
 شهاب، عمر بن عبدالعزیز، قتاده، هشام بن عروه، ابن جریج، ابن
 ابی لیلی، ابن اسحاق، اوزاعی، شیخ الاسلام شعبه بن العجاج، ابن
 ابی ذیب، ماجشون، لیث بن سعد، فضیل بن عیاض، سفیان بن
 عیینه، عبدالله بن المبارک (۳) و غیرلر.

(۱) بو سوز ابن صلاح «علوم الحدیث» نام اثرندن آندی. ابو سلمه
 بن عبدالرحمن اورئینه عبدالله بن المبارک، سالم بن عبدالله بن عمرنی و ابوالزناده
 ابوبکر بن عبدالرحمن الحارثنی صانامشلردر. خرافات اهللری و دین تاجرلری، گویا
 فقهاء سبعه اسملری یازلمش شیلر اولغرله یانماز و صوده هم غرق اولماز، اوغرلماز، بلا
 و قضالره اوغراماز دیه یالانلر اختراع ایتمکله اهل اسلام بایلغنی جمع قیلورغه آلت
 اتخاڈ ایتمشلردر. رسول الله بلکه حق سبحانه و تعالی حضرتلری اسمی یازلمش
 شیلرده بویله خاصیت اولماسون ده معصوم دگل فقهاء سبعه اسملرنده اوشبو غیر
 طبیعی شیلر اولسون ایمش. فقهاء سبعه نلک خاصیتلری اسملرنده دگل بلکه نشر ایلامش
 علملرندهدر.

(۲) بونلرایکیسی «سیده التابعین» دیه مشهورلردر. «علوم الحدیث». ص ۱۲۴.

(۳) ترک نسلندن الوغ بر عالمدر.

مقصد .

۴

حدیث و مشهور مجتهدلر .

حدیث روایت ایتمک طوغروسنده مشهور مجتهدلرک حاللری متفاوت اولوب، بعضیلری پک کوب حدیث روایت ایتدیکلری حالده بعضیلری پک آز روایت ایتمشلر در . «مشهور مجتهدلر» دیمکدن مقصد ایسه بر جمعیت صورتنده و مخصوص قاعده لره مبنی اتباعلری اولان کیمسه لردر . یوقسه هجرتدن برنچی، ایکنچی و اوچونچی قرنلر ده علم ایله اسم چیقارمش کیمسه لرک اکثری - ایار وچیلری اولسه اولماسه - مجتهدلک مرتبه سنک اولورلر ایدی . بویله کیمسه لرک اوزلرینک ترجمهء حاللرینی و حفظ هم روایت ایلامکده اولان حدیثلرینی بیلوب یتشدرمک انسان طاقتندن خارجدر .

مذهبلری اسلام دنیا سنده شایع، کوبمی و آزمی تابعلری اولان مشهور مجتهدلر بونلر در : ابو حنیفه، مالک، سفیان ثوری، ابن ابی لیلی، اوزاعی، سفیان بن عیینه، لیث بن سعد، شافعی، احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهویه (۱)، داود بن علی ظاهری، بقی (۲) بن

(۱) راهویه، فارسچی اولان «راه» ایله «ویه» دن مرکبلر . سفرده وقت طوغدیغی سببندن «راهویه» دیه اسملانمشدر . نحو و ادب عالملری، «راهویه» نی سیوییه و نفطویه قبیلندن و اوک و آنک ما قبلنده اولان حرفک فتحی، یانک سکونی ایله اوقودقلری حالده محدثلر و اوک سکونی و هانک ضمی، یانک فتحی ایله اوقورلر . (۲) بو کیمسه ننگ اسمی مرتب سهوندن اولسه کربک «مقدمه و فیه الاسلاف» ده «تقی» رسمنده باصلمشدر . ص ۲۷۳ . بونی تصحیح قیلورغه تیوشلی .

مخلد اندلسی، ابو جعفر محمد بن جریر طبری، ابن خزیمه، ابو ثور ابراهیم بن خالد کلبی، ابن حزم، ابو عبدالله جعفر الصادق بن محمد الباقر. بونلر آراسنده باشقه لره نسبت ایله آز روایت ایدن مجتهد ابو حنیفه حضرتلر یدر. صوڭ مؤلفلردن بری (۱) بوناڭ حدیثلرینی ۵۰۰ ایله ۱۰۰۰ آراسنده اوله چغنی تخمین ایلار. مجتهدلرڭ حدیث روایت ایتمکلی حقنده اولان بحثنده ابن خلدون: « فابو حنیفه رضی الله عنه یقال بلغت روایتیه الی سبعة عشر حدیثا او نحوها » دیمش ایسه ده (۲) بو عبارتده بعض بر کلمه لر توشوب قالمش اولسه کړک. زیرا ابو حنیفه هر نه قدر باشقه محدثلر قبیلندن خراسان و مصر، یمن و نيسابور کبی اورنلرده یورمامش ایسه ده بیوک عالملردن و مجتهدلردن بری ایدیکنده شبهه یوق. بویله بر مجتهد ایچون اون یدی عدد حدیث پک آز اولسه کړک. ابو حنیفه حقنده حافظ ذهبی: « وحدث عن عطاء و نافع و عبدالرحمن بن هرمز الاعرج و عدی بن ثابت و سلمة بن كهیل و ابی جعفر محمد بن علی و قنادة و عمرو بن دینار و ابی إسحق و خلق کثیر » دیپور (۳). بومذکور ذاتلر هر بری الوع محدثلردندر، شونلردن حدیث ایشدوب ده بوتون حدیثی اون یدی گنه اولمق احتمال طوتماز. هر حالده نه کبی کلمه لر توشوب قالدیغنی تعیین قیلورغه اقتدارمز اولماسه ده، ابن خلدون عبارتندک غلط وارلغندک شبهه مز یوق (۴).

(۱) زرقانی « الموطاء » شرحنده.

(۲) ج ۱ ص ۲۱۷.

(۳) تذکرة الحفاظ. ج ۱. ص ۱۵۱.

(۴) ابن خلدون عبارتلرنده باشقه اورنلرده سهولری وارلغی معلوم اولدیغندن بو یرده سهو اوله چغنده ترددمز اولمادی. حتی مذکور عبارتده طوتاش اوله رق ذکر ایتدیکی: « و مالک رحمه الله انما صح عنده ما فی کتاب الموطاء و غایتها ثلثمائة حدیث او نحوها » جملهسی ده درست دگلندر. زیرا امام مالک موطاءنده اولان حدیثلرڭ مسندلری گنده بوندن پک کوب زیاده در.

بو غلط ابن خلکان اوزنده دگل بلکه ناسخلر طرفندن میدانه کلامش اولور. ابو حنیفه ننگ روایتی آز اولمق باشقه لره کوره گنه در. بوده سنت و حدیث علملری طوغر و سنده مساهله سندن و یا که بضاعت آزلغندن دگل بلکه شونی مقتضی اولان باشقه بر حاللرگه کوره در. نیت و مقصدلریننگ اقتضاسینه، طبیعت و وجدانلریننگ اجبارینه کوره بعض بر سلف عالملری، ترتیب ایتمش اولدقلری کتابلرینی و جمع ایلامش حدیثلرینی حتی یاندرمشلردر (۱). اوشبو قبیلدن بعض برلری اوزیننگ امثالینه نسبت ایله آز روایت ایتمش اولسه ده عجب اولماز. عصر مزده علم و اقتداری مسلم اولنمش شیخ جمال الدین الافغانی ننگ بتون اثری جریده لرده یازمش اولدیغی بعض بر مقاله لری ایله بر ایکی عدد مختصر رساله دن عبارتدر. بو شی ایسه، مشار الیه حضرتلریننگ تحریر بابنده اقتدار سزلغینه، قلمیننگ عجزینه حمل اولنماز. مع ما فیہ ابو حنیفه حضرتلری طرفندن روایت ایلامش حدیثلر، صوگ عالملر طرفندن «مسند ابی حنیفه» اسمی ایله کتاب روشنده ترتیب ایلامش و بعض بر نسیخه لری تابع هم اولنمشدر. کور- دیکمز بر نسیخه سنده اولان حدیثلر اون یدی مقدار نده غنه دگل بلکه یوزلر ایله در.

بعض بر کیمسه لر: «حدیث روایت ایتمک طوغر و سنده ابو حنیفه ننگ شرطلری پک آغیر ایدی، شوننگ ایچون باشقه لره کوره حدیثی آز اولدی» دیسه لرده بوگا قارشو: «ابو حنیفه شرطلری نه قدر آغیر اولسه ده اولور، اما بخاری شرطلرینه کوره ینگل ایدی»

(۱) قرأ سبعه دن اولان ابو عمرو بن العلاء المازنی البصری یردن اوی توبه سینیه قدر تزلوب طور مقده اولان تألیفاتنی یاندردیغی مرویدر. و فیات الاعیان .

دیه بحث ایدوچیلر وار. هر نه بو مسئله اول قدر اهمیتی دگل؛
مجتهد ایچون، اوزینه کَرَک قدر حدیث روایت ایتسه کفایت قیلور،
زیاده سنی روایت ایتسه ایتماسه اوزینک اختیارنده در. «فاسئلوا اهل
الذکر ان کنتم لا تعلمون».

مقصد.

۵

حدیثلرنی یازمق حقنده اذن و منعلور.

قرآن عظیم الشان، رسول اکرم سلطان الانبیا افندمز حضرتلری
زماننده و آنک امری ایله یازلنوب طورلدیغی حالده حدیثلرنی یازمق
حقنده رسول صلی الله علیه وسلم طرفندن منعلور صادر اولمشدر. بونکله
برابر، حدیثلرنی یازمق حقنده اذن ایدیکنی اشعار ایدن حدیثلرده
وار. اذن حدیثی اولمق اوزره فتح مکه کوننده: «اكتبوا لابی فلان»
حدیثی (۱) و منع حدیثی اولمق اوزره: «لا تکتبوا عنی و من کتب
عنی غیر القرآن فلیمحه» حدیثی (۲) ایراد ایدلنور. فقط اذن حدیثلری
ایله منع حدیثلری بریره کتورلدیکنده منع حدیثلری قوتلی اوله چیغی

(۱) صحیح البخاری. ج ۱ ص ۳۶.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۳۹۳. اوشبو حدیث شریف شرحنده امام نووی:

«وقیل انما نهی عن کتابة الحدیث مع القرآن فی صحیفة واحدة لئلا یغتلط فیشتبه
علی القاریء والله اعلم» دیه بر سوز نقل ایدر. ج ۱۲ ص ۴۱۲.

معلومدر. زیرا اذن حدیثلری، بعضی شخصلر و بعضی وقتلره مخصوص اولدیغی حالده منع حدیثلری عمومیدر. عصر سعادتده قرآن شریف تدوین ایدلدیکی حالده حدیثلر تدوین ایدلماش، تدوین دگل حتی روایت ایتمکندن ده بعضی بر من له الامرلر طرفندن منع ایدلدیکی مرویدر. حضرت ابو هریره: «لقد حدثکم باحادیث لو حدثت بها زمن عمر بن الخطاب لضربنی بالدره» دیمشدر (۱). اوشنداق قرظه ابن کعب: «بعثنا عمر بن الخطاب الی الکوفه وشیعنا فمشی معنا الی موضع یقال له صرار فقال اتدرون لم مشیت معکم قال قلنا لحق صحبه رسول الله صلی الله علیه وسلم ولحق الانصار قال لکنی مشیت معکم لحديث اردت ان احدثکم به فاردت ان تحفظوه لعمشای معکم انکم تقدمون علی قوم للمقرآن فی صدورهم هزیز کهزیز المرجل فاذا رأوکم مدوا الیکم اعناقهم وقالوا اصحاب محمد فاقبلوا الروایة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وانا شریکم» دیه روایت ایلامشدر (۲).

رخصت ایله نهی حدیثلرینی تطبیق ایتمک حقنده امام نووی: «فالاذن لمن خیف نسیانه والنهی لمن امن وخیف اتکاله. او نهی حین خیف اختلاطه بالقرآن و اذن حین امن» دیه توجیه ایدر (۳). فخر الانبیا افندمز حضرتلری اگرده قرآن شریف قبیلندن حدیثلرینی ده عبارت و لفظلری ایله حفظ ایتمک و بونگلکه برابر قرآن شریف قبیلندن لکن قرآنن آیروم صورتده یازمق حقنده امر ایتمش

(۱) «مختصر جامع بیان العلم». ص ۱۷۵. اوشبو مناسبت ایله معاصر لرمزدن بر ذات: «اگرده ابو هریره وفاتی کونینه قدر حضرت عمر یاشامش اولسه ایدی، حدیثلریناڭ پک کوبسنی روایت ایتمیچک ایش» دیبور.

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۹. حدیثده اولان «هزیز، صوت معناسنده، «مرجل» تقریبا قازان معناسندهدر.

(۳) تقریب. ص ۱۵۰.

اوله ایدی، شبهه یوقدرکه اصحاب کرام، حدیثلری ده اوزینه باشقه
 روشده غایت دقت اوزرنده وایشتدیگری کبی لفظی ایله حفظ ایتمش،
 زیاده و نقصان احتماللرینی قالدیرمقسزین کاغدلرده یازمش اولورلر
 و بو سببدن ده امت اوزرینه متواتر اوله رق ایکی کتاب واصل اولمش
 اولور ایدی. عصر سعادتدن اعتبارا بر برینه آیری صورتک یازارقلری
 سببندن قرآن عظیم الشان ایله حدیثلرک قاتشمق و خلقلرکده اشتباه
 ایلامک احتمالی اولماز ایدی. بوندن باشقه، قرآن شریفک نظمی
 معجز اولدیغی سببلی، لفظنده اعجاز اولماش حدیثلر ایله اختلاط
 ایتمه سی و اشتباهنی موجب اولمه سی صورت طوتماز ایدی. بناء علیه
 رسالتیناه حضرتلر ندن نه قدر حدیث صادر اولمش ایسه جمله سی
 معلوم و معدود اولور، موضوع و باطل حدیثلر اولنمق احتمال طوتماز،
 حدیث طوغر و سنده بونچه اختلافلر، افترا و بهتانلره یوللر قالماز ایدی.
 اوشبو سببدن حدیث علمی هر کیم ایچون کون کبی آشکار اولور،
 جرح و تعدیللر ایچون قاعده لر توزی رگه، اسنادلر تفتیش ایدوب
 اتصال و انقطاع، قبول و طعن و باشقه بو کبی بحثلره توغل ایدرگه یول
 قالماز و حاجت توشماز ایدی. فقط بویله بر حال اولماش، بلکه
 حدیثلر تاراو ویالکیز کوکللرده گنه هر کیمه معلوم اولان روشلرده
 قالمشدر. بو طوغر و ده بزه معلوم دگل الوغ سببلر اوله چغنده شجه
 یوق، بزه معلوم اولانلری بونلردر: (۱) آیری آیری اوله رق ایکی
 بیوک کتاب یازمق ممکن ایسه ده، بو حال عصر سعادتدن کوب صوکنک
 اولان مدنیت عصرلرینه کوره در. کاغذ اولنماش و یازوچیلرده نادر
 اولان عصر سعادتیه نسبتله بو اش ممکن اولنماز ایدی. حتی که قرآن
 شریفک ده مکده نازل اولان قسمنک اکثری کوکللرده صاقلا نوب،
 آنچق مدینه گه هجرت صوکنده غنه یازلمشدر. بونک سببی «مکه» ده

اولان حاللرک مساعده سزلیگی اولمشدر. (۲) قرآن شریفک نظمی معجز ایسه بو شی آنچق بلاغت و فصاحت قاعدهلری ایله آشنا اولان خاص آدملر و بیوک طبقه لره کوره، بوده اوچ آیت مقداری اولوق ایله مشروطدر. اگرده قرآن شریف روشنده حدیثلرده یازلوب وارلسه، دیدیکمز آدملردن باشقلرده و اوچ آیتدن آز اولهچق حدیثلره کوره همیشه التباس و اختلاط احتمالی باقی اولور ایدی. اوشبوندن احتراز یوزندن حدیثلرنی یازمقدن منع صادر اولمش اولور. (۳) رسول اکرم کندیسسی شرک بيشوگنده ظهور ایدوب مشرک لرک احوال روحیهلری ایله کامل آشنا اولدیغندن بتون غیرتنی بونک اورلقنی اوزمک حقنده صرف ایدر اولمش و اسلاملرک اوشبو ضالته کیر و قایتمقارینه سبب اولهچق شیلردن صافلامق چاره لرینی هر وقت کورمشدر. اگرده قرآن ایله برابر متواتر صورتده ایکنچی بر کتاب اولهرق حدیث هم قالور اولسه خلقلرک بو کتابی قرآن شریفه مساوی طوتاچقلرینی و کوبلرینک حتی ایکی کتابک صاحب لری آراسنده معاذالله بعض بر طوغر ولرده مساوات فهم ایده چکلری احتمالندن قورقوب انون الامرین اولان طرفنی ترجیح ایتمش و حدیثلرنی تدوین ایتدرمامش اولسه کرک. اسلام دینی کامل تبلیغ ایدلنه چکی تأمین اولندیغندن بویله تدبیر ایتمکن مانع کورلمامشدر. حدیثلر خواه یازلسون خواه یازلماسون، امت اوزرینه تمام تبلیغ ایدلدیکنده شبیه یوقدر.

حدیثلری یازمق و روایت ایتمکه اولان منع دلیللرینک حفظ ایتمک مسئله سینه تعلق یوق و حفظ ایتمکن منع واراضی مروی دگلندر. احتمال که حدیثلرنی یازمقدن نهی ایلامک، آدملر یازولره اعتماد ایدوب حفظ حقنده مساهله ایتماسونلر سببنه مبنی اوله بیلور.

مقصد .

۶

حدیث و تاریخ .

اسلام دنیاسىندە تارىخ علمىنىڭ ظهورىنە بىرىنچى باغى، حدیث علمى اولوب بو فەننى مۇسىسلىرى محترم محدثلىرى اولمشىدۇر . زىرا بونلار ايچون عصر سعادىتدە اولان حادثەلىرىڭ وقتلىرىنى واورنلارنى بىلىمك، حادثە و ماجرالار آراسىندە اولان طىبعى تىرىتىلرلىرىنى تىدووين ايدوب شوڭا كوره حدیثلىرىدىن مقصد اولان شىيلارگە و عبارتلىرىنىڭ دىلالىتىرىنە يول حاضىرلىك لازىم ايدى . بوندىن باشقە ، اسم و كىنىهلەردە مىشترىك راولىرى ياكە واقىقلار اصحابى ككوب اولدىغىدىن بونلارڭ آراسىنى آيرىمق ايچون فامىلىلەلرىنى ، قىبىلەلرىنى بىيلورگە ، لازىم كورلور ايدى . اوشىنداق چىرح و تىعدىل قاعدەلرىنى يورتتور ايچون بويلە كىمىسەلرڭ خوصى و عومومى حاللىرىنى ، بعض بىرلرىنە وىرلەش لىقبلىرىڭ سىبىلرىنى اوگىرنىرگە مجبور اولورلر ايدى .

ايشىتە اوشبو خىدمىتلىرىڭ نىتىجەسى اولەرق محدثلىرى ككوب قوم و قىبىلەلرڭ اجتماعى ، سىياسى و اقتصادى حاللىرىنى آڭلارغە موفق اولمشلىرى و اوشبو قوملار آراسىنىڭ دوام ايلامش ماجرا و حادثەلەر آرا - سىندەغى مىناسىتلىرىگە كىسب و قوف ايتىمشلىرىدۇر . قرآن شىرىفىڭ قانغى آيتلىرى مكى و قانغىلىرى مدنى اولدىغىنى تىقتىش ايتىدىكلرى كىبى حىضر و سفىردە ، لىل و نىهاردە ايتىدىكلرىنە قدر اوشىنداق اڭ ايلك نزول ايتىمش و اڭ صوڭ ايتىمش اولان آيتلىرىنى و نىمىر بونڭ كىبى حاللىرىنى بىرر بىرر

تدقیق ایلامشدر. اوشبو اجتهادلر سببندن حتی سلفلر عصرندن اعتبارا، قرآن وسنت علملری ایله برلکده تاریخ علمی میدانه چیمش برنچی دفعه اولهرق تاریخ کتابلری اهل حدیث طرفندن ترتیب ایلامشدر. بخاری وطبری، ذهبی وکلبی، ابن عساکر (۱) و ابن خطیب، بلاذری وابن الاثیر، ابو نعیم و واقدی، عینی و سیوطی، ابو حاتم السجستانی، ابن حجر العسقلانی (۲) و باشقلر اوشبو جمله دندر.

محدثلرک استاذی اولان امام شافعی حضرتلرینک یکریمی ییل قدر بر مدت، تاریخ علمی ایله مشغول اولدیغی و : « فقه علمی بیلور ایچون تاریخ بیلک ضروردر » دیدیکی مرویدر. سفیان ثوری : « لما استعمل الرواة الکذب استعملنا لهم التاریخ » دیمش (۳). الحمیدی ده حدیث شیخلرینک ترجمه حاللرینی اوگرنمکنی حدیث علمندن صانامشدر (۴).

-
- (۱) ابوالحسن علی بن حسن ابن عساکر، الوغ محدثلردن ایدی. یالکز «دمشق» شهرنده اولان علمانک ترجمهلری حقنده یازمش اولان تاریخی کندی قلمی ایله سکسان مجلددر. اوشبو اثردن مصنف نسخهمی می یا که باشقهمی بر نسخه «دمشق» شهرنده اولدیغی روایت ایدلنور. ابن عساکر ۵۷۱ ده وفات اولمشدر.
- (۲) بو کونلرده ابو حاتم السجستانی نک « کتاب المعبرین » اسمنده اولان اثری و ابن حجر العسقلانی نکه « طبقة المدلسین » اسملی رساله می مصرده طبع اولندی.
- (۳) علوم الحدیث. ص ۱۵۴.
- (۴) تدرب الراوی. ص ۲۵۴.

مقصد

۷

سند و متن، بو طوغروده اولان وظیفه لر.

«متن» دیه جناب رسالتپناه افندمز حضرتلرندن صادر اولان عبا-رتلره و «سند» دیه ده «حدثنا فلان عن فلان» دیمک کبی شول متنی کوچرمکده اولان راویلر (واسطه لر) ه دیورلر. سندسز ذکر ایدلمش حدیثلر «مرسل» اسمنده اولورلر.

حدیث روایت ایدنلرک مسلم و عاقل، عادل و بالغ اولمقلری شرطدر. بونلرک شرط اولمقی کوبراک عالمره کوره اولوب، حقیقت حالده هر بر شرط حقنده نزاع ایدوچیلر اولدیغندن اتفاق واقع اولما-مشدر. بوندن باشقه بعض بر محدثلر اوز طرفارندن خصوصی شرطلرده تعیین ایدرلر. بو خصوصی شرطلر کوب و قتده بر روشده اولمادیغندن هر کیمک شرطی اوزینه کوره اولور. اوشنداق عقل ایله عدالت، آرشین و تاشلر ایله اولچانه چک شیلردن اولمادیغندن قانغی بر ماده لرده مخالفتلر واقع اولور. برینک «عادل» دیه بیلدیکی بر کیمسه، ایکنچی بری طرفندن جرح ایدلنور و بر محدث طرفندن «عقلی» ظن ایدامش کیمسه ایکنچیمی عندنده عقلینه ضعیفک کلدیکی ایله حکم ایدلنور. پک کوب محدثلر طرفندن «ثقة امام حافظ» دیه شهادت ویرلمش وحد-یثلری ده امام بخاری طرفندن قبول ایدلمش احمد بن صالح ابو جعفر الطبری المصری حقه امام نسائی: «غیر ثقة ولامأمون» دیمشدر (۱).

(۱) «تدریب الراوی». ص ۲۶۲ و «تذکره الحفاظ» ج ۲ ص ۷۹.

بونگ نظیر لرینی یازار ایسه ک سوز اوزایور. ایشته حدیثلرک صحیح اولوب اولمادقلری حقنده اولان کوب دعوالرک منشائی اوشبو سببلر اولور. هر بر بحث اوز فکرنده قالدیغندن عمومی صورتده اوله رق کوب نزاعلر حل ایدلماز، بلکه: «بو حدیث فلان محدث فکرینه کوره صحیح و فلان محدثه کوره صحیح دگل یا که ضعیف» دیه تفصیل قیلورغه مجبوریت اولور. امام مالک فاشنده یالکز «الروطاء» ده اولان حدیثلرگنه صحیح اولدیغی مرویدر. حالبوکه کتب سته و مسند لرگه نسبت ایله بونده اولان حدیثلر پک آذر. امام مالک حضرتلرینک اوشبو فکرلرینه کوره اشراط ساعت حقنده اولان حدیثلرک حاللری نیچوک اوله چقدر؟

متواتر دگل بر حدیثک صحیح ایدیکی حقنده محدثلر طرفندن نزاع اولماز ایسه بوکا باقوبده: «بو حدیث یقینی صورتده رسول اللهدن صادر اولمشدر» دیه حکم ایتمک ممکن اولماز. زیرا- صحابه لر هم داخل اولدقلری حالده - پیغمبرلردن باشقه انسانلر معصوم اولما- دقلرندن بو طوغورده یا کلمه مقلری یا خود اونودمقلری، بر حدیث یرینه ایکنچیسینی نقل ایتمکلی و یا که رسول اکرم دن صادر اولان الفاظ مبارکه یرنده یالکز معنای غنه نقل ایتمکلی جائزدر (۱). اوشبو حکمت که دهنیدرکه: «متواتردن باشقه حدیثلر ایله یقین حاصل اولماز» دییورلر. یقین حاصل اولماش حدیثلر ایله، طبیعی، اعتقادات هم ثابت اولماز. بعض بر عقیده کتابلرنده اشراط ساعت حقنده صادر اولان حدیثلره بنا ایدوب خروج دجال و مهدی، نزول عیسی کبی بر چوق شیلر ذکر ایدلماش ایسه ده اغلب احتماله کوره بونلر، کتابلرینی

(۱) حضرت عمر روایت ایتمش اولان بر حدیث حقنده حضرت عائشه نث:

«یرحم الله عمر انه لم یکنب و لکنه نسی او اخطاء» دیدیکی مرویدر.

یالکیز قطعی صورتده ثابت اولان اعتقادلره حصر ایتما مشلر؛ بلکه طفیلی اوله رق ظنیاتنی ده درج ایلامشلردر. پک کوبلرینک فرودن اولان امامت بحثلرینی عقائد کتابلرینه درج ایتملکری بزم ظنمننی تأیید ایلاسه کرک.

برنجی قرنده خبر واحد درجه سنده اولدیغندن بونده ذکر ایتد. یکمز احتماللردن خبر مشهورلرده سلامت دگلدر. زیرا حدیثلرده یالکیز معنایی نقل ایتمک جائز اولوب معنایی ایسه هر کیم اوزینک فیهینه و آکلادیغینه کوره نقل ایتمک طبیعیدر. بناء علیه آنلر ایله ده یقین واحکام قطعیه ثابت اولماز. «خبر مشهورلری رد قیلمق بدعتدر» دییو- لمش سوز اگرده معتبر و موثوق ذاتلردن صادر اولمش ایسه شبهه یوق، بو سوز اعتقادات غه کوره دگل بلکه علمیات غه کوره در. عدالت حقنده اولان نزاعلره منیدرکه، مطعون حدیث کوچرمک تهمتندن حدیث اماملری سلامت قالما مشلر. اک بیوک و معتبر محدثلردن اولان بخاری ایله مسلم مرجه، نواصب، شیعه، قدری، جهمی، اباضی و باشقه بونلر کبی بدعت مذهبیره منسوب آدملردن حدیث کوچرمک ایله تهمت ایدلنورلر (۱).

محدثلرک خدمتلری اسناد تفتیش ایتمک اولوب بر حدیثک سنندی، کندیلری وضع ایتمش قاعدهلره موافق اولور ایسه حدیثک صحتی ایله، عکس حالده عکسی ایله حکم قیلورلر. فقط بونلک ایله حدیث علمی طوغر و سنده اولان وظیفه تمام اولماز، بلکه اک بیوک خدمت «متن»

(۱) امام نووی بو کیمسهلرنی «تدریب الراوی» نام اثرنده (ص ۱۲۰-۱۲۱)

اسم و کنیهلری و باشقه تعریفلری ایله بیان ایلامشدر. هر کیم قاشنده معلوم اولان عکرمه مولی ابن عباس حضرتلری اباضی اولمق ایله و وهب بن منبه حضرتلری ده قدری اولمق اوزیه کؤسترلور.

تفتیشدن عبارتدر. متن تفتیش ایتمک اوزینک متخصص عالمترینه مخصوص بر وظیفه اولوب، آنلردن باشقلر بوکامداخله ایده بیلمازلر. بعض بر وقت، محدثلر نظرنده صحیح اعتبار ایدلمش حدیثلر، قرآن شریفه مخالف اولوق بلکه عقلی دلیللره منافی کورلمک بهانه سسی ایله متخصص عالملر طرفندن ترک یاخود تاویل ایدلنور. مثلا: حضرت عمر و اوغلی عبدالله روایت ایتمش اولان: «ان الیهیت یعذب ببعض بکاء اهلہ علیہ» (۱) حدیثنی حضرت عائشه: «حسبکم القرآن: - لاتزر وازرة وزراخری» دیه قرآن شریفه منافاتنی سبب کوسترمکله رد ایتدیکی مرویدر.

مقصد.

۸

محدثلر و حفظلری، صحیح حدیثلر.

محدث، دیه حدیث علمی ایله مشغول و بو فنده متخصص اولان ذانلره دییورلر. محدثلر و حافظلر، اوزلری حفظ ایلامش حدیثلری و حدیثلرک سندلری ایله شول درجهده آشنا اولورلر ایدی، که اگرده ایکی حدیثک سندلری آلماشدرلور اولسه فی الحال آکلاب هر بر حدیثنی اوزینک سندینه یالغارلر ایدی. بونک بر مثالی امام بخاری ترجمه سنده ذکر ایدلسه کورک.

(۱) صحیح بخاری. ج ۲ ص ۸۱. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۴۵۴.

حدیث اهللرینه مخصوص طبقات و تراجم کتابلرینه کوز صالند-
یغنده بونلرک حفظلری قوتلی اولمق و حفظ ایلامش شیلری کوب
اولمق حقنده اولان خبرلر شایان تعجبدر. اوشبو اثرلرینی اوقومقده
اولان شاگردلر استبعاد ایتماسونلر ایچون استطراد یوللو بو یرده
بر ایکی جمله یازوب کیدر اولسهق ضرر اولماز - «اعلهم یرشدین» .
بیوک حکیملر خبرینه کوره حفظ حاسه سسی، باشقه حاسه لردن
آیروم اولهرق اوزینه مستقل بر حاسه اولسهده حقیقتی بوکونه قدر
هنوز معلوم اولمامشدر. انسانلرده اولان اوشبو قوت، غایت متفاوت
اولوب بعضیلرده پک ضعیفی و بعضیلرده افراط درجده قوتلی اولور.
آسیای صغرانک غرب طرفنک حکومت سوروبده میلاددن ۱۲۳ یل
مقدم وفات اولان «میتریداتس» نام کیمسه ناک یکر می ایکی تورلی
لسان ایله سویله مکده اولان مختلف قوملره حکومت سوروب هر بر
قوم حضورنده کندی لسانلرنده خطبه سویلادیکی، نه قدر عسکری
وار ایسه هر برینک اسم و فامیلیه لرینی بیلدیکی مرویدر.
میلادی ایله ۱۶۰۶ ده وفات اولان بلچیکا عالمی «لیبس»، مؤرخ
تاسیت اثری اولان لاتینچه تاریخنی حفظ ایدوب بر کامه سنک یا کیشما-
قسزین اوقور اولمش؛ حتی که بر حرفنده یا کیشور اولسه باشن
کیسمکنی شرط ایدوب بحث که کرشه چکنی دعوا ایلامشدر.
حضرت ابن عباس، قریش شاعری اولان عمر بن ربیع ناک
سکسان سطرده عبارت اولان بر قصیده سیننی بر مرتبه ایشتمکله حفظ
ایدوب بر مرتبه یوقاریدن توبان و ایکنچی مرتبهده توباندن یوقاری
اولهرق اوقوب چیقدیغی مرویدر (۱).

بدیع الهمدانی ینگلگنه بر مطالعه ایله نچه کاغدلردن عبارت

اولان رساله لرنی یادلار و بر مرتبه اوقومق ایله ۵۰ سطر دن عبارت قصیده لرنی حفظ قیلور ایدی. معرینک جافله سی نه قدر اولدیغی «ابو العلاء المعری» رساله سنده ذکر ایدلی.

حماد الراویه، بر طوناشدن الفبا ترتیبی ایله ایکی بیگ توقسان عدد قصیده اوقومش، خلقلر نوبت ایله دکلامش لردر. بر وقتلر اندلس مملکتنده سیبویه کتابنی حفظ ایتک ایله قناعت ایدنلرنی یالقاو عدد قیلورلر و بعض برلری حتی اغانی بیکلار لر ایدی (هر بیتنده ۲۵ یول اولوب سیبویه کتابینک باصمه نسخه سی ۶۲۱ بیت و اغانینک هر بیتنی ۳۱ سطر اولوب بتونسی ۳۷۶۰ بیتدر).

اندلس ادیبلرنن بری اوزینک حفظنی صنماق آرزو سنده اولانلر ایچون کیچده قاف قافیه سندن شعر اوقورغه باشلامش، تاک آتدیغی وقتنده هنوز اوشبو قافیه تمام اولماشدر. بو کبی آدم لریک کوب اولدیغندن شوندن زیاده سینی یازمق ممکن دگل.

بو کونده آدم بالاسنده حفظ قوه سی غایت ضعیف لانه شدر. بوگا ایسه ایکی تورلی بیوک انقلاب حصولی سبب اولمشدر. بونلرک بری کتاب لر تألیف ایدلنورگه باشلامق و ایکنچیسی ده باصمه چیلق هنری حادث اولمقدر. استعمال ایدلمکسزین معطل یاتمش قورالمر طونغوب، بوزو- لدیغی کبی انسانارده اولان قوتلر عملسز طورمق سببندن ضعیفلانر لر. خلقلر، بر مرتبه ده کتابلرغه اشانوب حفظ اشلرینه اهمیت ویرماز اولمشلر ایدی، صوگره طبع صنعتی ظاهر اولدیغنده اک جزئی شیلرگه قدر یازوب باصدرلر و شونلره اعتماد ایدوب طورر اولدیلر. ایشته اوشبو سببندن حفظ قوتینه بیوک بر خلل کلدی، حتی ایسپیکلرک خبر لرنی اوقودیمز وقتنده اشانمازلق درجه لرگه توشدک.

محدثلر، حدیثلرک سندلرینی تیکشروب، اصلسز یا که اسنادلی اولدقلرینی تدقیق ایدوب کندلی تألیقلرینه یازمشلردر. شونک ایچون بو کونلرده حدیثلرک اسنادلرینی، مجرد یا که مطعون ایدیکلرینی تفتیش ایدرکه لزوم قالمامشدر. بلکه قوللرده اولان اعتمادلی اثرلر گه اسناد ایلامک، کافی اولور. اوشبونک ایچون «کتاب سنه ننگ برینه اسناد ایدلمش حدیث گویا رسول الله حضرتلرینک اوزینه اسناد ایدلمش کبیر» دیبورلر.

حدیث روایت قیلور ایچون قولده بر متصل سند اولموقده شرط دکلدر. نسخه سینک درستلگنده شجه اولماق شرطی ایله کتب سنه و یا که معروف مسندلرده اولان حدیثلرینی نقل ایتمک - خواه متصل بر سندی اولسون، خواه اولماسون - درستدر. متصل سلسلهلر تحصیل ایتمک یالکیز تبرکلنمک قیللندن بر شیدر (۱).

کتاب سنه ده اولان حدیثلردن - محدثلر طرفندن استثنای ایدلمش بیش اون عددن باشقلرلی - «صحیح» اعتبار اولنور و صحیح حدیثلرک بخاری ایله مسلم اتفاق ایدنلرینه «متفق علیه» دیه تعبیر ایتمک عادتلی شایع اولمشدر.

«متفق علیه» تعبیر ایدلن حدیثلر حقهده متصل و مرفوع اولموق شرطی ایله، ابن صلاح: «وقد اتفقت الامة علی ان ما اتفق البخاری و مسلم علی صحته فهو حق و صدق» دیمشدر (۲). فقط ابن صلاحک بو دعواسینه بر قاچ ذاتلر، خصوصاً ابن الهمام ایله حنفیهلرک صوگ عالملری رضا اولمامشدر و: «امتک بونلرک حدیثلرینی اتفاق ایله قبول ایتمکلیری، باشقلره کوره سندلری اعتمادلی اولدیغی جهتنددر،

(۱) «شرح صحیح مسلم للنووی». ج ۱، ص ۲۴. تدریب الراوی ص ۴۹.

(۲) «علوم الحدیث». ص ۱۲.

اسنادی محکم اولان هر بر خبر واحد بو حکمه اولوب ، عملنی موجب اولمقه متفق علیه اولان حدیثلرک آیرم بر امتیازلری یوقدر « دیور لر . و الله اعلم بالصواب .

مقصد .

۹

معاش و معیبات غه دائر حدیثلر .

اخلاق و عملیات ، عموماً دینی و شرعی امرلر حقنک اولان حدیث لردن باشقه دخی حدیثلرک معیبات که دائر و علم معاش که عائد قسملری ده واردر . اوزینک کرمش یولینی غائب ایتماسون و اعتقاد دینک زلزله که اوچرامقندن امین اولسون ایچون حدیث علمی تحصیل قیلورغه کرشمش شاگردلر ، حدیثلرک اوشبو قسملرینی ده بیلور که تیموشلی .

پیغمبرلر ، الله تعالی حضرتلردن رسالت تبلیغ ایتمک اوشسنداق غائبلردن خبر ویرمک حقنده ، کرک قصدی صورنده اولسون و کرک اونودوب اولسون خطاغه مرتکب اولمقندن منزهلردر . اما بونلردن باشقه ده عادی انسانلر قبیلندن سهو و غلط قیلمقلریده ممکن . زیرا تبلیغ رسالت و یا که معیباتدن ویرلمش خبرلردن باشقه شیلرک رسالت که مناسبتری اولمادیقندن آنلرده اولان کیمچیلک ، رسالت که عائد دگلر . بر پیغمبر ایچون صناعت علمندن خبرسز ، کتابت هنرنندن

معلوماتسز اولوق عیب اولمادیغی کبی احوال طبیعیه لر ، عموما معاش علملری ایله آشنا اولماقده عیب اولماز . مع ما فیه عقللری کامل و فہملری عالی اولدیغی جهتله تبلیغ رسالتدن باشقه بیلرده اولان سهو و خطالری ده پک نادر اولور .

امام مسلم طرفندن : « قدم النبی صلی اللہ علیہ وسلم المدینة وهم یأبرون النخل یقول یلقحون النخل فقال ما تصنعون قالوا کنا نصنعه قال لعلمکم لو لم تفعلوا کان خیرا فترکوه فنفضت او قال فنقصت قال فذکروا ذلك له فقال انما انا بشر اذا امرتکم بشیء من دینکم فخذوا به و اذا امرتکم بشیء من رأیی فانما انا بشر » (۱) دیه روایت ایدلمش حدیث شریف شرحنده امام نووی : « باب وجوب امثال ما قاله شرعا دون ما ذکره صلی اللہ علیہ وسلم من معایش الدنیا علی سبیل الرأی » دیه سوز باشی قویمش : و « علم معاش حقنده ، رسول اللہ حضرتلری اوز رأیی ایله سویلامش سوزلرنده بعض بر یا کیشلقلر اولسه استبعاد یوق » دیمشدر (۲) .

بناء علیہ فن و صوگفی تجربہ لرگه خلاف صورتده علم معاش گه دائر حدیثلر اولسه یا که طب قاعده لرینه خلاف صورتده بعض بر دوالر بیان ایدلمش اثرلر کورلسه ، حدیثلرنی اصل طوتوب ده تجربہ ایله معلوم اولمش و فن ایله اثبات ایدلمش شیلرنی اسلام دینی و حدیث اسملرندن انکار ایتمک جائز اولماز . بویله ایتمک ، اسلام دینینک اساسی اولان بر شینی علم و حقیقت گه ضد ایدوب کوسترمک اولدیغی ایچون حقیقت حالده اسلام دینینه جنایت اولور . حدیث که و رسول اللہ حضرتلرینه خدمت ایتمک بو دگلدر ، بلکه بو شی، دین

(۱) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۲۲۳ .

(۲) شرح نووی. ج ۱۱ ص ۱۵۲ .

دشمنلری قولینه طعن قوراللری حاضرلب ویرمکن باشقه اولماز .
« یولسز دوستلق کوستروچینک ضوری، یولی ایله دشمنلق ایدوچی
ضررندن کوبرک اولور » دییورلر .

اگرده حیات اجتماعیه و عمران غه دائر نظاملر، هر تورلی
صناعت و هنرلر، طب و تشریح، هیئت و جغرافیا، جبر و کیمیا کیمی
علملر، رسالتدن جزء اولوب ده بونلرنی تعلیم ایلامک پیغمبرلر اوستنده
اولسه ایدی، انسانلرک الله تعالی حضرتندن احسان ایدلمش عقللری،
ذهن و فکرلری اشسز اوله رق معطل قالمقی و خلقلرک هر طوغروده
پیغمبرلرگه صالحوب یالقولانوب طورمقلری لازم کلور ایدی . بونک
ایسه دنیا نظامنه و معیشت قانونینه موافق اولمیه چغی معلومدر . مع
ما فیه قرآن شریف، عقللرنی اشلاتمک و عجایب صنعتلرگه عبرت
کوزی صالحق حقنده کوب اورنده تنبیه ایلامشدر . رسول اکرم
حضرتلرینک: « انتم اعلم بامور دنیا کم » سوزی ده بو قبیل تنبیهلردن
عد ایدلنورگه سزادر .

کندی وظیفه لری اولدیغندن، احکام عملیه حقندهغی حدیثلرک
متنلری مجتهدلر طرفندن تفتیش و تدقیق، حال ایجابنه کوره قبول
ورد ایدلمشدر . مسئلهلرنی دلیللری ایله برابر یازمقده اولان فقه
کتابلرندنه و خصوصا اصول فقه حقنده اولان اثرلرده بو شی کورلور .
اما عملیاتدن باشقه (مغیبات و علم معاش که دائر) حدیثلر، کوبسنجه
یوزاقلری آلنماش صندوقلر، قوللر تیکماش خزینهلر قبیلندن طورر
لر . مذهب مجتهدلری، اوز وظیفه لری اولمادیغی سببلی بو قسم حدیث
لرگه تعرض ایدرگه لزوم کورمامشلردر . زیرا عملیاتدن باشقه طوغروده
اولان حدیثلرنی تدقیق ایتمک، فقه و مذهب مجتهدلرینه دگل بلکه

لزوم کورلدیکی وقت شول عصرک اجتماعی و عمرانی عالملر ذمه لرینه عائد یر وظیفه در .

اعتقادات بابنده یقینی دلیللر لازم ایدیکنی، شیخان حدیثلرینک باشقه سنن کتابلرندن فرقی اولمادیغنی دعوی ایدن حنفی مذهبنه تابع بعض عالملرک اوزلرینک عقائد حقنده ترتیب ایتمش اثرلرنده حضرت عیسی نزول ایده چکنی، یأجوج و مأجوج خروج ایدوب قویاش مغربدن طوغاچغنی و بو کبی باشقه خبرلری درج ایتمکلرینک سببی بزلره معلوم دگلدر. «فرات» ییلغهنندن آلتون ظاهر اوله چغنی و بو کبی پک کوب (بخاری و مسلم حدیثلرنده مذکور) حدیثلرک خبر لرینی یازمادفلرینک سببی ده معلوم دگلدر. یا هر برینی یازمق یا که هیچ برین یازماق تیموشلی ایدی.

مع ما فیه اشراط ساعت حقنده اولان حدیثلرنی تفتیش ایدر ایچون بو کونده کوب مجبوریت یوق، اما کله چکده مجبوریت اولمیه چغندن امنیت ده یوقدر. محیر العقول صورتده اولان کشفیات و اختراعات سایه سنده یا خود عمرانی و اجتماعی انقلابلر سببندن بونلر حقنده احتمال که تدقیقاتده اولنورغه جبر اینچک کوچلر میدانه چیقار. «مهدی» اسمی ایله اهل اسلام آراسنده هر ج و مرج کوبایدیکن کوردیکنده ابن خلدون بو طوغروده اولان حدیثلرنی تفتیش قیلورغه مجبور اولمش و حجت صانالورلق روشده حدیث تابلمادیغنی اعلان ایتمشدر (۱). نزول عیسی و خروج دجال حقنده هم اوشبو روشده مجبوریت اولمیه چغنی هیچ کیم دعوی ایده آلاماز (و ماتدری نفس ماذا نکسب غدا). حتی بو کونه قدر کلوب کتمش عالملر ایچنده

«خروج دجال» خرافات شیوعه و «نزول عیسی» ده حلق ظهورینه رمزد، دیانلر وارلی معلومدر .

عملیات حقنده اولان حدیثلر حقنده ، بونی سلفلر تیکشردیلر و شویله قرار ویردیلر، دیه آنلرک قرارلرنی حجت ایتمک لازم ایسهده کندی عصرلرینه و حاللرینه کوره مجبور اولمادقلری سببندن بر حدیث حقنده سکوت ایدوب قالمش عالمارک بعینه شویله حدیث حقنده تدقیق قیلورغه مجبور اولانلر ضررینه حجت اولماز .

ایسکی عصرده یهود و خرستیان ، زرداشت و اسلام خلقی یرنی بسیط روشده دیه فرض ایتدیکلری سببندن «بایودیغی صوگ قویاش، عرش آستینه واروب سجده قیلهدر» مضموننده اولان حدیث شریف (۲) حقنده حقیقتنه حمل ایدوب ساکت اولوچیلر و یا که قتاده و مقاتل، زجاج و کلبی ، ابن قتیبه کبی ایسکی عصرلر فرضیاتی نقطه سندن سوز سویلاوچیلرک هیئت عالم خصوصنده اولان ظنلری فن ترقی ایلامش و علمی جهتن انقلاب اولمش عصرلر اهالیسی ضررینه حجت دگلدر . معاش و دنیاوی امرلر حقنک رسول ا کر م سوزینه متابعت واجب اولماسه ، کلبی ایله زجاج سوزینه متابعت ایتمک نه دلیل ایله واجب اولور ؟ باتمق سببندن قویاش هیچ یره کتمادیککی و یوغالوب طور مادیغی شمیدیککی کونده علمی جهتن گنه دکل بلکه حس و مشاهه طریق ایله ثابت اولمشدر . اوشبونک ایچون بو کونده حدیث اوقوتوچی ذاتلر ، مذکور حدیثلرنی تدریس وقتلرنده بو کونگی فن گه ، طوغروسی مشاهدگه مناقض اولماز صورتده معنا و یروب اوقوتورغه تیوشلی . «هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون» .

مقصد .

۱۰

موضوع حدیثلر . حدیث وضع ایدوچیلر . موضوع حدیثلر حقنده مطبوع اثرلر .

حدیث عالملرینک غیرت صرف ایدوب حدیثلرنی بیغمقلرینه ، سننلر تیکشروب هر برینی میزاندن کچرمکلرینه بیوک سبیلرک بری ده آراده موضوع (اصلسنز) حدیثلرک یورمکلری و درست حدیثلر ایله آرالاشوب بر قدر خلقلرک آداسمقلری اولمشدر .

موضوع حدیثلرک قسملری کوب اولوب ، بونلرنی تاراتوچیلرک غرضلری ده مختلف ایدی . بعضیلر اسلام دیننه شبیه صالحق قصدی ایله ، بعضیلر کندی مذهبلرینی ترویج ایچون و بعضیلر ده اوزلرینه کوره بر تورلی بخششی نیت ایله حدیث وضع ایتمشلردر . حدیث وضع ایدوب خلق آراسینه نشر ایدن زندیقلر اولگی فرقه دن وبدعت اهللری ایله صوفی هم زاهدلر صوگ فرقه دن اولورلر . زندیقلر جمله سننن معدود وعباسیلردن مهدی عصرنده مقتول اولان عبد الکریم بن ابی العوجانک یالکزی طرفندن ۴۰۰۰ حدیث وضع ایدلدیکی روایت ایدلنور (۱) .

فضائل سور حقنده (بعض سورهلر حقنده اولان حدیثلر مستثنی) تفسیر کتابلرنک اولان حدیثلر ، گویا قرآن شریف اوقومقغه ترغیب ایلامک

(۱) بو کیمسه معن بن زائده ناک مخالی اولوب بصره امیری محمد بن سلیمان بن العباسی طرفندن ۱۶۰ تاریخی صوکنده قتل اولندی . « توحید مفضل بن عمر » نام کتاب دیباجه سنده مذکور اولان ابن ابی العوجاء دن مقصود اوشبو ذاتدر .

ایچون نوح بن ابی مریم، میسرة بن عبد ربه کبی زاهدلر طرفندن وضع ایدلمشدر.

ابن ابی یحی، واقدی، مقاتل ومحمد بن سعید المصلوب نام مشهور عالمر، حدیث وضع ایتمک ایله معروف اولدقلرندن محدثلر بولنره «الکذابون» دییورلر. فقط، نه قصد ایله وضع ایدلنسه ده ایدلنسون، موضوع حدیثلر، کندی اهلی طرفندن اولان انتقادلر سا- یهسنده باشقه لردن آیرلمشدر.

صوگ عصر مؤلفلرندن بری، موضوع حدیثلره عائد بویله معلومات ویرر: «کلبی تفسیری (۱) ایله مقاتل بن سلیمان کتابی، واقدی مغا- زی سی اصلسزلردر. ابولیت سمرقندیگ «تنبيه الغافلين» نام کتابنده، غزالیگ «احیاء» سنده، حکیم ترمذی اثرلر نده وعموما تصوف کتابلر نده اولان حدیثلره (اگرده باشقه طریق ایله ثابت اولمازلر ایسه) اعتماد ایدلماز. «یا علی!» و «یا فاطمه!» دیه وارد اولان وصیتلر عقل حقنده، رجب وعاشورا کونلری فضیلتی خصوصنده اوشنداق عاشورا کوننده بر قاچ پیغمبره اکرام اولنمق طوغروسننده اولان حدیثلر موضوعلردر. قطب وغوث، نقباء و اوتاد، مهدی حقنده اولان خبرلر اعتمادسزدر. بغداد وبصره، کوفه وقزوین، مرو ونصبین، شام وانطاکیه، عسقلان واسکندریه، بخارا ومصر فضیلتلری خصوصنده اولان حدیثلر یالاندر. قاوون وقنا، آخاق (عقیق) یوزوک کیمک، ایتنی پچاق ایله کیسمکدن منع ایتمک حقنده اولان حدیثلر درست دگلدر. حضرت بلالگ شامه واروبده حضرت رسول وفاتی صوگنده مدینه گه قایتدیغی واوشبو وقت اذان ایتدیکنده بتون مدینه خلقی

(۱) ابن حزم حضرتلرینگ «الفصل» نام اثرینه مراجعت اولنه. ج ۲ ص

آغلادىغى خبرى، جابرڭ بو بالاسى ايكنچىسىنى اولدروبده سوكره رسول الله دعاسى ايله تىرلدىكى قصهسى، حضرت عمرڭ اوز اوغلى ابو شحمه گه حد صوقدىغى، ابراهيم پيغمبر خاتونى سارهنى جبرى صورتده فرعون اولاق بولمگه آلوب كرديكى و ابراهيم پيغمبر ذبح ايدر ايچون ديه اوغلى اسماعيل مويننه پچاق قويدىغى، ايوب پيغمبره ابليس مسلط اولوب خسته لندىكى و بوناڭ سببندن تنى قورتلادىغى، داود پيغمبرڭ اوريا خاتونينه عاشق اولدىغى، رسول اكرم آياغينه اياردىكى سببندن بيت المقدس صخرهسى هواده قالدىغى، يارلمش آى كيسا كر يىنڭ رسول اللهڭ ايزوندىن كروب يىگىندن چىقمى، رسول الله ايله دوهلر ايشاك و بوريلر سويلاشمى حقنده اولان خبرلر درست دگلدر. موسى پيغمبرڭ يوسف پيغمبر تابوننى مصردن آلوب چىقدىغى، عاد قومىنڭ جنتى، قاف تاغىنڭ باشى زبرجد اولوب بتون دنيانى احاطه ايتدىكى، رسول اكرم افندمزدن باشقه پيغمبرلرڭ قبرلرى معلوم اولمى طوغروسنك اولان حديثلر انابتسزدر.»

بو مؤلفى كتابندن انتخاب ايتدىكمز شيلر ايشته شونلردر. فقط موضوع حديثلر بونلره منحصر دگل بلكه غايت كوب اولوب بونلرنى معرفت ايدر ايچون علم حديث متخصصلرى طرفندن حتى بعض بر قاعدهلرده وضع اولنمشدر. بو جملهدن جمع متعذر اولور صورت ايله حديثلرڭ، قرآن شريف ياكه دينده اولان مسائل قطعيه ياخود حسى و عقلى اولان يقينيات اوزرينه مخالف اولمقلر ايدر.

موضوع ايدىكلرى معلوم اولان حديثلرنى بيله طوروب - نقل و روايت ايتىك حرام ديمشلردر (۱). بناء عليه ايلك زمانلرده «قرآن» شهرنده يك كوب نسخهلر اولهرق كوب مرتبهلر طبع اولنمش «قرق

حديث»، «اللباب» اسمك رساله لرك قسم اعظملى موضوع حديثلردن عبارت اولديغى ايچون درس ايدرك بالالره اوقوتىق مناسب اولماسه كرك .

موضوع حديثلر حقنده بزه معلوم اولان مطبوع اثرلر شونلردر:
 (١) «اسنى المطالب فى احاديث مختلفة المراتب» . محمد الحوت اثرى (١٢٧٦).
 (٢) «الاعتبار فى بيان الناسخ والمنسوخ من الاخبار» . (٣)
 «تأويل مختلف الحديث» . ابن قتيبة الدينورى اثرى (٢٧٦). (٤)
 «تحذير المسلمين من الاحاديث الموضوعة» طافر محمد بشير الازهرى اثرى . (٥)
 «تذكرة الموضوعات» ابو الفضل المقدسى اثرى . (٦)
 «التعقبات على الموضوعات» . سيوطى اثرى (٩١١). (٧) «الفوائد
 المجموعة فى الاحاديث الموضوعة» . محمد بن على شوكانى اثرى (١٢٥٠).
 (٨) «اللآلى المصنوعة فى الاحاديث الموضوعة» . سيوطى اثرى . (٩)
 «الموضوعات الكبرى» . على القارى تأليفى .

بو كتابلردن برنچيسى «بيروت» ده ، ايكنچيسى «حيدر آباد
 الدكن» ده ، توقزنجيسى «استانبول» ده ، فالانلرى مصرده طبع اولنمشدر .

مقصد .

۱۱

حدیث کتابلری تدوین ایدلمه سی . اصول و مسندلر .
حدیث لغتلیری .

نادرک اوزرنده بعض صحابه لر ، خصوص اوزلری ایچون بعض
بر حدیثلرنی یازدقلری معلوم اولسه ده (۱) عمومیت ایله حدیثلر
کوکلرده محفوظ اولور و آغلردن روایت ایدلنورایدی . سوگره فتو-
حات کوبایدی ، اسلام مملکتی زورایدی ، اصحاب و تابعین ولایتلره
تارالوب بعضیلری حجازده قالدی و بعضیلری ده شام و مصر ، کوفه
و عراق اولکه لرینه هجرت ایتدیلر . حدیث روایت ایدوچی صحابه لر
فوت اولمقله کوندن کون آزالور ، حدیثلر نقل ایتمکده اولان واسطه
لر کوبایوب اسنادلر اوزایور ، رسول الله عصری ساعت بساعت
یرافلاشور ایدی . ایشته بو وقت حدیث علمی تدوین قیلنورغه ،
کاغدلره یازمق ایله ضیاعدن صیانت ایدلنورگه لزوم کورلمش و محدث
لر طرفندن بو وظیفه ایفا ایدلنورگه باشلانمش .

حدیث شریفلرنی تألیف ایتمک ایله اسلام عالمرینه امر ایتمش
خلیفه لرک اولی امویلردن عمر بن عبدالعزیز ایدی (۲) .

ایک ایلک اوله رق قانغی عالم حدیث کتابی تدوین ایتدیکی

(۱) صحیح البخاری . ج ۱ ، ص ۳۶ . وعن مالك لم يكن القوم يكتبون
انما كانوا يحفظون فمن كتب منهم الشيء فانما كان ليحفظه فاذا حفظه محاه . فتح المغیث
ص ۲۳۸ .

(۲) صحیح البخاری . ج ۱ ، ص ۳۳ و موطأ الامام محمد ص ۳۸۹ .

آچیق معلوم دگل ایسه ده «مکه» ده ابن جریج (۱)، «مدینه» ده مالک ایله ابن اسحاق، «بصره» ده ربیع بن صبیح ایله سعید بن ابی عروبہ و حماد بن سلمه، «کوفه» ده سفیان ثوری، «شام» ده اوزاعی، «واسط» ده هشیم، «یمن» ده معمر بن راشد، «ری» ده جریر بن عبدالحمید، «خراسان» ده عبدالله بن المبارک تروین ایتمشدر. بونلر هربری بر عصر آدملری ایدی. مدینه عالمردن ابن ابی ذئب نام کیسه ننگ «الموطأ» اسمنده الوغ بر حدیث کتابی وار ایدی. حتی که امام مالک «الموطأ» تالیف ایدرگه کرشدیکی وقت: «ابو ذئب موطأسی اولدیغنده دخی بر باشقه موطأ تالیف ایتمکده نه معنا وار؟» دیه تعجب ایتدکلری مرویدر (۲).

یوقاریده مذکور ذاتلر بعدنده حدیث یازوچیلر کوبایندی و ایکنچی قرن ایتداسنده عبدالله بن موسی الکوفی، مسدد البصری، اسد بن موسی، نعیم بن حماد و غیرلر «مسند» لر تالیف ایتدیلر. بونلردن صوگ احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهویه، عثمان بن ابی شیبه و غیرلر طرفندن «مسند» لر یازلمش و بونلر صوگنده ده مشهور اصول، جامع و سنن کتابلری میدان چیممشدر.

حدیث کتابلری کوبراک ایکی اصول اوزرنده تصنیف ایدلمشدر در. بری کتاب باب و فصللره آیرلوب هر فصلده اوزینه مناسبت اولان حدیثلر جمع اولنور. اکنچیسیده باب و فصللره آیرلماقسزین هربر حدیث اوزیننگ راویسی اولان صحابه لر اسمی آستنده ذکر

(۱) عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج ابوخالدالمکی. وهوفی نفسه مجمع علی ثقته مع کونه قد تزوج نحول من سبعین امرأة نکاح المتعة. کان یری الرخصة فی ذلك. میزان الاعتدال. ج ۳ ص ۱۵۱.

(۲) تدریب الراوی. ص ۲۴.

ایدلنور. بونلردن اولگیسی «اصل»، «ام»، «صحیح»، «سنن» کبی اسملر ایله یاد اولنوب صوگئیسیده «مسند» اسمی ایله استعمال ایدلنور. اعتبار جهتنجه «مسند» لره کوره «اصل» لر مقمدر. مسند صاحبلردن بعضیلر صحابه لرک اسملرینی الفبا ترتیبی ایله، بعضیلرده قبیله لر ترتیبی ایله و بعضیلرده اسلامه کلمکلرینک تاریخی ترتیبی ایله یا که بدر، حدیبیه کبی مشهور ماجرا ده حاضر اولمقلری ترتیبی ایله ذکر قیلورلر.

اصول و امهات کله چکده ذکر ایدلنورلر، شونک ایچون بو یر ده مشهور «مسند» حقنده جزئی بر معلومات ویرلرک اقتضا ایدر. حدیث فننده شهرتلی اولان «مسند» لر بونلردر:

(۱) مسند ابن راهویه - اسحاق بن راهویه نکدر (۲۳۸).
 (۲) مسند ابی داود الطیالسی - (۲۰۴). بو کتاب ابو داود الطیالسی طرفندن دگل بلکه اوزندن صوگ باشقه بر آدم طرفندن ترتیب ایدلمشدر.

(۳) مسند الامام - ابو عبدالرحمن بقی بن مخلد القرطبی نک (۲۷۶). اوشبو اثرده ۱۳۰۰ عدد صحابه حدیثی واردر.

(۴) مسند احمد ابن حنبل - بو اثرنی احمد ابن حنبل کندی سی ۵۰۷۰۰ عدد حدیث ایچندن انتخاب ایدوب ترتیب ایلامش. ۳۰۰ دن آرتق حدیث اوچکنه واسطه ایله کوچرلمک اوزره بتون حدیثی ۳۰۰۰۰ عدد اولوب ۷۰۰ عدد مقدارنده صحابه اسمی مذکور در. اوشبو مسندنی محدثلر، حدیث فننده معتبر بر اصل ایدوب طوتارلر. حتی بعض ذاتلر: «احمد ابن حنبل مسندنده اولماش حدیثلر حجت دگللردر» دیمشلردر. فقط بوکا بخارینک حضرت عائشه دن روایت ایتدیکی «ام زرع» حدیثی ایله بحث ایلرلر. زیرا بو

حدیث احمد ابن حنبل مسندنده یوقدر. بعض کیمسه لرده ضعیف ، بلکه موضوع حدیثلر وار لغنی دعوی ایتمشلردر. بونک بغداد شهرنک «المستنصریه» مدرسه سینه وقف ایدلمش نسخه سی ۲۴ جلد اولدیغی مرویدر. (باصمه سی ۶ جلددر).

(۵) مسند ابی حنیفة - بو مسند ابو حنیفه حضرتلری وفاتندن سوک مختلف آدلر طرفندن ترتیب ایدلمشدر.

(۶) مسند الشافعی - بو مسندده سوکندن باشقه بر کیمسه طرفندن یازلمش.

قرآن شریف لغتلری حقنده مستقل کتابلر تألیف ایدلدیکی کبی حدیث لغتلری خصوصتده مستقل رساله و الوغ کتابلر تدوین ایدلمشدر. حدیث لغتی حقنده الک ایلک اثر یازمش ذات ابو عبیده معمر بن المثنی البصری (۲۱۰ ده وفات) اولوب فقط بونک تألیفی پک قسقه بر رساله دن عبارت اولمشدر. بونک سوکنده نصر بن شمیل المازنی النحوی (۲۰۴ ده وفات) بر اثر یازدی و بونک بعدنده عبد الملک بن قریب الاصمعی و محمد بن المستنیر قطرب وغیرلر طرفندن کتابلر تألیف ایدلدی. «غریب الحدیث» حقنده اولان اثرلرک الک مکملی و گوزلی اوشبو ذاتلر سوکنده کلمش ابو عبیدالقاسم بن سلام کتابیدر. مذکور ذات اوشبو کتابنی فرق ییل مدت عمر صرف ایدوب ترتیب قیلدیغی مرویدر. بونک سوکنده اوشبو فنده پک کوب کتاب تصنیف ایدلمشدر. بو کونگی خلق ایچون الک فائده لی و کرکلی سوزلرنی تابارغه ینگل اولان غریب الحدیث کتابی ابو السعادات مبارک بن ابی الکرم محمد ابن الاثیر حضرتلرینک «النهایه فی غریب الحدیث» نام اثری اولسه کرک (ابن الاثیر ۶۰۶ ده وفاتدر). شمعی بو اثر دورت جلد اوزرنده مصرده طبع اولدی، بتونس ۱۲۷۰ بیتدر.

مقصد .

۱۲

حدیث کتابلری ایله عمل .

قرآن عظیم الشان سوکنده شریعتیزک اصلی سنت اولسه ، سنت باینده اڭ اعتمادلی اثرلر اوشبو « کتاب سته » اولسه ، بونلرده اولان حدیث شریفلرنی هر کیم : « قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ... » ديه نقل ایده بیلور . مراد ظاهر اولمق و آڭلار قدر اقتداری اولمق شرطیلر - بو اثرلرده اولان حدیثلر ایله عمل ده قیلور . امام شافعی حضرتلری : « باشقه بر آدم سوزینه موافق کلمادیکنی بهانه قیلوب سنت ایله معلوم اولان شینی ترک ایدرگه یول یوقدر ، بو حقه مسلمانلرک اجماعلری واقع » دیمشدر (۱) . حدیث شریفلر هر کیم و هر زمان ، هریر ایچون حجت اولوب بعض بر زمانلر و بعض بر قوم و شخصلر ایله مخصوص دگلدر . ناگاه بر حدیث مضمونی قرآن شریف و یا که ایکنچی بر حدیث یاخود نه کبی اولسه ده باشقه بر قوتلی دلیلگه معارض اولور ایسه بو وقت تعادل و ترجیح ، جمع و تأویل قاعدهلری استعمال قیلنور . لکن بویله روشده معارضه کورلمش حدیثلر ، ظن ایدلدیکی قدر کوب دگلدر . خلاصه : حدیثلر ایله عمل ایتمکن شریعت اسمی ایله منع ایدرگه هیچ کیمک حقی اولماز . حدیثلرک منسوخ و مأول ، مقید و مخصص اولمق احتماللری اوشنداق ندب ایچون اولان امرلردن وجوب آڭلامق و یا که بونڭ

عكسینى فهلامك ممكن . لكن بو شيلر ، مجرد احتمال اولديغى جهته ضررى يوق و عمل ايتمكدن مانع دگكلىردر . سلفى عالملىرى ، انابتلى طريق ايله كوچرلمش حديثلر ايله عمل ايدر ايچون مبادرت قيلور اولمشلر ، آنك ايله فلان و فلانلرك عمل ايدوب ايتمادكلرينى آكلا- دقلىرينه قدر توقف ايدوب طورمامشلىردر .

حديثلر ايله عمل ايتمك طوغر وسنده - نه قدر بيوك و شهرتلى ذاتلر اولسه لرده اولسونلر - آحاد امتدن اولان ذاتلرك سوزلىرى ميزان طوتلماز ؛ اويله اوله ايدى اول وقت حديثلره ، سنتلره حاجت قالماز ، بلكه حديث و سنت ايله اشتغال ايدمك بىرده سوزلىرى ميزان اولهچق ذاتلرك سوزلىرىنى ، ظن و فكرلرينى تفتيش ايتمك و شونلره موافق عمل ايلامك لازم اولور ايدى . حالبوكه شريعت حامللىرى طرفندن اوشبو مضمونده بىر دعوى ايدلىكى مروى دگكلىر .

حديثلرده اولان احتماللر ، بىرگه بىر زيادهسى ايله مجتهد و فقيهلر سوزلرنده واردر . بوندى باشقه ، مجتهدلردن مروى سوزلرك اسناد لرى كتب سته اسنادلرى درجه سنك انابتلى دكل ايدىكى انكار اولنماز . بناء عليه قولنك موطاً ، صحيح بخارى و صحيح مسلم يا كه باشقه بىر سنن كتابى اولان كيمسه ، شول كتابده اولان حديثلر ايله عمل ايدم بيلور . حتى بو كتابلردن درس ايدوچيلرده اوشبو نيت ايله درس ايلارگه تيوشلى . زيرا علمدن مقصود ، عملدر .

قرآن و حديثلر ايله عمل قيلور ايچون مجتهد اولمق شرط دكل ؛ بلكه كلام عربىنى ، ناسخ و منسوخنى بىر قدر بيلمك كافيدر . رسول اكرم حضرتلىرى دين اسلامنى و آنك احكامنى آكلاته بيلمك طو- غر وسنده مجتهدلردن ارتق اولهچغنده شبهه يوق . شونك ايچون : « بن رسول الله سوزىنى مجتهد آغزندن ايشتمادىكم صورتده آكلى آلئيم »

دیوچی کیسه رسول اکرم حقنده سو ظن ایلامش اولور .
 عمل ایتمک ایچون نه قدر حدیث وار ایسه هر برینی احاطه
 ایدوب بترمک لازم دگلدنر . حدیثلرنی تمام احاطه ایلامک مشهور مذ-
 هبلرک باشلقلرینه ده میسر اولمادیغی روایت ایدلنور . شونک ایچون
 اوز قاشنده ثابت اولدیغی صوگ : - احتمال بوگا معارض ایکنچی بر
 حدیث و یا که قرآن واردر ، فلاندر وتوگاندر - دیه توقتالوب طورمق
 تیوشلی اولماز . مختلف زمانلر و مختلف وقتلره عمل ایتمک ممکن
 اولان حدیثلرک هر بری ایله عمل ایتمک جائز اولور .

اسلام دیننده برنچی درجه ده اعتمادلی دلیل ، قرآن عظیم الشان
 اولوب ، آنن صوگ امت طرفندن اتفاق ایله قبول ایدلمش سنت عملیه
 و آنک صوگنده ده روایت یا که دلائلنده اختلاف اولان سنت قولیه در .
 بو شیلرک تفصیلی ایسه بوندن باشقه یرلرده در .

حدیثلرنی فهم قیلورغه یاردم ویره چک شیلر : عرب لسانینی
 گوزل بیلمک و آنک استعمال کیفیتی ایله آشنا اولمق ، عرب شعر
 لرنی و عرب مثللرنی حفظ ایلامک اولور . حضرت عمر رضی الله عنه آفاق
 اولان مأمورلره کوندرمش فرمانلرنک فرض و سنتلر حقنک اولان نصیحتلر
 ایله برابر عربچه نی اوگرنمک حقنده هم نصیحتلر اولنور ایدی (۱) .
 حدیث علمی و سنت ایله اشتغال ایدن ذاتلر ایچون اصحاب
 کرام و تابعون آراسنده دین علمی تبلیغ ایتمک ایله اشتغال ایدن
 ذاتلرک ترجمه حاللرینی بیلمک ، بونلرک عصرلری و محیطلری ایله ده
 آشنا اولمق لازمدنر . شمدی بو طوغروده گوزل و انابتلی بر چوق
 اثر طبع ایدلوب نشر اولنمشدر . « عند ذکر الصالحین تنزل الرحمة » .

مقصد .

۱۳

اسماءُ رجال و بو خصوصده اولان مطبوع اثرلر .

اصحاب کرام و محدثون عظام حضرتلرینک اسم و کنیه لرینی ، لقب و قبیله لرینی ، عصر و شهرتلرینی ، تاریخ ولادت و وفاتلرینی بیلمک ، حدیث علمی ایله شغللنوجیلر ایچون هر شیدن مقدم ضروردر . حتی « اسماءُ رجال حقنده کافی درجهده معلومات کسب ایتماش آدمک حدیث علمینه انتساب ایدرگه حقی یوقدر » دیمشدر .

اسماءُ رجال حقنده معلوماتی اولماش آدم حتی کنیه و لقبلرک ظاهرینی کورمکلهده بر چوق یا ککشلقلره اوغرار ، ایمی دی باشقه روش ایله یا ککشلقلره نه قالدی . مثلاً : اک بیوک محدثلردن اولان معاویه بن عبدالکریم « الضال » دیه ، عبدالله بن محمدده « الضعیف » دیه و محمد بن ابی الفضل ابوالنعمان بوزوق معناسنده اولان « العارم » دیه مشهورلردر . اوشنداق اک راست سوزلی اولان یونس بن محمد « الکنوب » دیه و سوزی انابتسز اولان یونس ابوالحسن بن یزید « القوی » دیه معروف اولمشلردر .

اصحاب کرام هجرتدن یوز ییلده وفات اولوب بتدیکاری سببلی آلتنچی یوز صوکنده هندستانده طوروبده صحابهک دعواسینی ایدن رتن بابانی کرامات حریمی اولان ذاتلر ایله بعض متصوفه لرگه رغما ، محترم محدثلر رد و تکذیب ایتمشلر حتی که حافظ ذهبی : « شیخ دجال بلاریب ، جرئی علی الله ورسوله » دیمشدر (۱) . بو کیسه ننگ فرضی

(۱) میزان الاعتدال . ج ۱ ص ۳۲۷ .

بر آدم ایدیکنی دعوی ایدنلر وار، بعضیلر ایسه بونی ۶۳۲ ده وفات ایدی دیورلر (۱).

معارف الصحابه حقنده مشهور و بو کونده مطبوع اولان اثرلردن بزه معلوملری بونلردر: «الاستیعاب فی معرفة الاصحاب». ابن عبدالبر (۴۶۳) اثری اولوب ایکی بیوک جلدده ۱۳۱۸ ده «حیدر آباد الدکن» ده مطبوعدر. بونده ۳۰۰۰ صحابه اسمی ذکر اولنمشدر. (۲) «اسد الغابة فی معرفة الصحابة». ابن الاثیر (۶۳۰) اثری اولوب ۵ جلدده. ۱۲۸۰ ده مطبوعدر. بونده ذکر ایدلمش صحابه لرك عددی ۷۵۰۰ مقدارنده در. (۳) «الاصابة فی تمییز اسماء الصحابة». ابن حجر العسقلانی (۸۵۲) اثری اولوب «قالقوتا» ده و صوکردهده مصدرده ۸ جلدده طبع اولندی. بونده اولان صحابه لرك اسملری ۸۰۰۰۰۰ مقدارنده در. (۴) «الکنی والاسماء». ابو بشر محمد الدولابی (۳۱۰) اثری اولوب ۲ جلدده «حیدر آباد» ده ۱۳۲۳ ده طبع اولنمشدر.

اسماء رجال ایله آشنا آدملر خبرینه کوره اصحاب کرام وتابعین آراسنده عبدالرحیم اسملی ذات یوقدر، اوشنداق عبدالله بن اسماء بنت ابی بکر الصدیق بن ابی قحافه ایله محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر بن ابی قحافه دن باشقه دورت بوون صحابه لر اولنماز.

راویلر حقنده یازلنوبده بو کونده طبع ایدلمش اثرلر بونلردر:

(۱) «تذكرة الحفاظ». حافظ ذهبی (۷۴۸) اثری اولوب ۸ جلدده «حیدر آباد الدکن» ده طبع اولندی. (۲) «خلاصة ندهیب الکنال». صفی الدین الخزرچی اثری اولوب ۱۳۲۲ ده مصدرده طبع اولندی. (۳) «طبقات الحفاظ». حافظ ذهبی (۷۴۸) ننگ اولوب ۱۸۳۴ میلادیده ۳

(۲) رتن حقنده ابن حجر تفصیل ایله سویلامشدر. الاصابة ج ۲

جلده «غوتنغن» ده مستشرقلر طرفندن طبع اولندی. ۴) «المشبهه»
حافظ ذهبی اثری (۷۴۸) اولوب، مستشرقلر طرفندن ۱۸۸۱ ده «لایدن»
شهرنده باصلدی. ۵) «میزان الاعتدال فی نقد الرجال». حافظ ذهبی
(۷۴۸) اثری اولوب ۲ جلده ۱۳۰۱ ده «لکناو» ده و ۳ جلده
۱۳۲۵ ده مصرده طبع اولندی.

مقصد.

۱۴

حدیث علمی و روسیه اسلاملی.

روسیه اسلاملرینک حدیث علمینه اولان مناسبتلرینی بیلور
ایچون عهومی صورتده اولان «علم» تاریخلرینی تعقیب ایدرگه تیو-
شلی. علم تاریخلری بیلنور اولسه حدیث علمی حقنک اولان حاللری
کندی کندینه معلوم اولور.

روسیه اسلاملرینک علمی تاریخلری بزم تفتیشمه کوره حیرت
دوری، داغستان دوری، اسخولاستیک دوری، انتباه دوری اسمنک
دورت دورگه آیرلور.

برنچی دور - «حیرت دوری» دیه تسمیه ایتدیگمز بو دور
قران مملکتی روسیه ضبطنه کردیکی کوندن باشلانور. بو دوره
مسلمانلر حریت دینهگه مالک دگلر ایدی. اسلام دینی، رسمی
دین اوله رق حکومت طرفندن تصدیق ایدلماش ایدی. بوندن باشقه
«ژولغه» ایله «اورال» آراسنده، «آق ایدل» ایله «چولمان»

بویلرنده باشقرد غوغالری دوام ایدوب طورر ایدی. اوشبو سببندن اسلاملرک حاللری یأس و حیرتک کچیش، علم و معرفت یولنده بر آدوم اولسون یوررگه امکان اولمامشدر.

ایکنچی دور - «داغستان دوری» دیه تسمیه ایتدیکمز بو دورده، اسلاملر کندی عقللرینی باشلرینه بیغوب، بویله حسسز و حرکتسز طورمقدن گوزل نتیجه چیقیمه چغنی آکلاب اوقومق فکرینه کرمشدر و نچه مشقتلر یوکلاب اولسهده داغستان طرفلرینه شاگردلر ییاروب تحصیل علم ایتدرر اولمشدر؛ داغستان ولایتندن قایتمش شاگردلر اوزلرینه کوره مکتبلر تأسیس ایدوب باخود کندی خانلرینه بیغوب ملت بالالرینی اوقوتورغه باشلامشدر. بو دورده ر واجده اولان علم، عربیه دن نحو و صرف همده فقه فنلرندن عبارت اولمش در. داغستاندن کلش شاگردلرک رسم خطلری درست و گوزل اولوب مملکتهمزده اولان ایسکی یازمه اثرلر بونلر و بونلرک شاگرد لری طرفندن یازمش اولقلری معلوم. بونلرک اوقوتقلری شیلر جدی و فائلی اولوب اهلینک اخلاق و عادتینه گوزل تاثیر ایتمشدر. بو دورده هر نه قدر قرآن و حدیث علملری اوقولمامش ایسهده، اهالی آراسنده گوزل خلق، اخوت اسلامیه، ادب و انصاف شایع اولدیغی جهندن «آلتون دوری» سانالسه سزادر.

اوپونچی دور - «اسخولاستیک دوری» دیه تسمیه ایتدیکمز اوشبو دور، باشقرد غوغالری باصلوب «اورنبورغ» شهری بنا ایدلدیکی تاریخدن اون دورتنچی قرن هجری ابتداسینه قدر اولان مدتدن عبارتدر. صحرا خاقلری روسیه تبعه لگنی قبول ایتدکلری سببندن ترکستان ایله روسیه آراسنک تجارت یوللری آچلوب کروان لر یوررگه باشلانمش، بوندن استفاده ایدوب تحصیل قصدی ایله

روسیه اسلاملری بخارا طرفلرینه سفر ایدر اولمشلردر. اوشبو وقت لرده روسیه دولتی حریت دینیه اعلان و اسلام دیننی رسمی صورتک تصدیق ایتدیکندن بخارادن قایتمش عالمر حتی الوغ مدرسهلر تأسیس ایدوب کامل اختیارلق اوزرنده تعلیم گه مباشرت ایتمشلردر. بخاراده رسمی درسلر اسالیب یونان و کتاب دیباجهلری، شرح و حاشیهلرک بحث و مناظرهلری اولدیغندن بونلرک رسملرینی رهبر طومش بزم مدرسهلرمزده قرآن و حدیث علملری ایله - جدی صورتده - اشتغال ایده آلامشلردر. گرچه قورصاوی، شیخ علی تونتاری، مرجانی کبی اکابر، بعض بر حدیث کتابلرندن تدریس ایتمشلر ایسهده اوشبو درسلر، باشقهلر نظرک اعتبارسز فالقمندن خوف ایدوب اسخولاستیک دن غیرى درسله رغبت ایتماش شاکردلره اولدیغندن، اهمیتلی حساب ایدلماز.

دورتنچی دور - «انتباه دوری» دیه اسم ویردیکنز اوشبو دور، اون دورتنچی قرن هجری ایتدلرندن صوگ باشلانور. «عقلیات تحصیل اولنور ایسه بتون علوم و فنون آچقچی الهه ایدلمش اولور، دینه نه یول و نه طرفدن تعرض ایدلسهده بونک ایله مدافعه ینگل اولور» فکر سقیمى ایله اسخولاستیک تحصیل ایتمکده اولان ذاتلر، فرنک عالملری طرفندن اسلام علیهنه ایراد ایدلمش تعرضله قارشو جواب ویرمک دگل حتی که مسئله ایلهده آچیق صورتده آشنا اولمقندن عاجز و مغلوب فالدقلرینی کوروب خطالرینی آکلادیلر و حقیقی علم یولینه کرمک لازم ایدیکنی اعتراف ایتدیلر. تعرض و هجومله جواب ویرمکدن ایلك، حقیقی اسلام ایله آشنا اولورغه محتاج اید. یکلرینی کوردیلر. ایشته بونک نتیجهسى اوله رق، قرآن شریف و حدیث علملرینی تحصیل ایدر ایچون یول آچلدى. «لا یدباع الابل

فی سوق الدجاج» مصداقچه بوفلارڭ اورناری شمیکى بخارا دگل بلسکه عجاز و مصر ایدی. شونڭ ایچون شاگردلر بو ولایتلره سفر ایدر اولدیلر. اوشبو شاگردلر دن بعضیلری فنون و معارف جدیده هم تحصیل ایتدیکلرندن بو مملکته قایتدقلری صوڭ عهومی بر انتباه حصو- لینه سبب اولدیلر.

اسلام مملکتلر نندن قرآن و حدیث عاملری تحصیل ایدوب قایتوچیلر نسبتنده، اسخولاستیک اوزینڭ اولگی قوتندن توشوب بونڭ بیرینه شریعتمزڭ اساسی اولان سنت علملری قائم اولمشدر. اسخولاستیک تأثیرى سببندن شایع اولان فساد اخلاق، آز زمانده بتوی مأمول دگل ایسهده، انشاءالله کیلهچك کونلرده تدریجی صورتك زائل اولسه كرك.

بوندن آڭلاشلدیغینه کوره مملکتیزده حدیث علمینڭ شیوعی بو کونگی دیهچك قدر یڭی بر شیدر. قاعده و اصوللری ایله اشتغال ایلامك تقریباً اون دورتنچی قرن هجری ایتداسندن باشلانمشدر (۱). اوشبونڭ ایچوندرکه کتاب و سنت، سیرت رسول الله و تراجم اصحاب علملرنده، مملکتیزڭ قارت عالمرینه کوره یاشلری آلدهدر. بونده شجههسی اولانلر اوزلری تجربه ایدوب کورلر یاخود کورلمش تجربه لر ایله قناعت ایدرلر. یاشلر آراسنده صحیحنی دگل حتی تماما کتب ستهنی کوروب و مطالعه ایدوب چیقمش ذاتلره تصادف ایدلنور. مملکتیزده جدی صورتده حدیث علمینه خدمت ایدوچیلرڭ

(۱) محترم استاذمز عبدالفتاح الشلچلی حضرتلرت ۱۲۹۴ تاریخنده حج قصدیه عجازه سفر ایتدیکی وقت مکة مکرمهده سید محمد الکتبی حضرتلرینڭ صحیح البخاری درسلرینه دوام ایدوب اجازت هم آلمشیدی. کتاب اولنمادیغندیمی یا که شاگردلرده رغبت کورلمادیکندیمی، نهدندر، تدریس ایتمادی.

پیرلری - بزم بیندیکمه کوره - عالمجان البارودی حضرتلری اولسه کرک. بو ذات کتب سته ننگ امامی اولان «جامع الصحیح» کتابینی درس پروگرامنه قویوب، بالذات کندیسی منتظم صورته اوقوتمش حتی که بر قاچ دفعه لر ختم ایتمش و گوزل شاگردلر یتشدرمشدر. مدینه منوره ده حدیث شریف مدرسلرندن اولان سید محمد علی الظاهر المدنی الوتری ۱۳۱۴ تاریخنده مملکتهمزه کلدیکنده حلقه تدریسینه پک کوب شاگرد و معلملر، امام و مدرسلر بیغولوب حدیث شریف استماع ایتدیلر و بو مبارک علمننگ ایتینی خیلی تاتوب قالدیلر. مشارالیه حضرتلری اوشبو سفرنده «بخارا» شهرینه هم واروب اوراده حدیث مجلسی عقد ایدرگه موفق اولدی، امید ایدله ایدیکی یرده بر سنت حسنه قالدروب کندی.

شمی بو کونمزده دینی مدرسه لرمزنگ اکثرنده قرآن شریف و حدیث علملری عمومی دیه چک بر صورته درس اوله رق اوقوتو- لنور. «لکل شیء مانع وللعلم موانع» دیمشلر. الله تعالی آفات سماویه و بلیات ارضیه دن حفظ و مصون ایلاسون! خلقهمزنگ رغبت و محبتنی کوندن کون زیاده ایتسون!

مقصد .

۱۵

حدیث و آنک معلمی .

شاگردلر و معلملر حقنده عمومی ادبلر اولدیغی کبی، حدیث شیخلرینه و حدیث استماع ایدوچیلرگه رعایه سی لازم اولان خصوصی ادبلرده واردر . حدیث تحصیلنه کر مش شاگردلر ایچون بونلرنی بیلورگه و ممکن قدر شونلرنی دستور العمل ایلرگه تیوشلی . زیرا آغاچدن مقصد یمش اولدیغی کبی علمدن مقصوده عملدر . حدیث تحصیل ایچون مخصوص اولان ادبلر حقنده ابن صلاح ونوی ، عراقی وسیوطی ، ابن حجر و سخاوی کبی علم اهللری طرفندن گوزل ، گوزل اثرلر ترتیب ایدلمشدر (۱) . بز ، مادی و معنوی جهتلردن کامل عاجز اولدیغمز حالده حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه چوق شکرلر اولسون مذکور عزیز اثرلرنی کمال لذت اوزرنده تکرار مطالعه ایدرگه و من غیر حد استفاده ایلرگه موفق اولدق . اگرده حاللری مسعود آدملر بونلرنی مطالعه ایتمامشدر ایسه ، یالکز رغبتلری واجتهادلری یوقلغندن ایتمامش اولورلر ؛ زیرا بو طوغروده کوستره چک مقبول بهانهلری اولماز . شونک ایچون بز ، معلوم کتابلرده بیان ایدلمش ادبلر حقنده معلومات ویرمیه چکمز . بلکه آداب اجتماعیه گه دائر بر ایکی سوز دیه چکمز ، شویله :

اوشبو عصر مزده و اوشبو مملکت مزده حدیث علمندن درس

(۱) کله چکده امام بخاری ترجمه سنده مشارالیه حضرتلرینک ده بر نصیحتی ذکر

اوقوتوچیلر (تفسیر اوقوتوچیلر اولویت ایله) تاریخ و جغرافیا فنلری ایله برابر حیات اهم و تنازع بقا مسئلهلری و علوم اجتماعی ایله آشنا اولماقاری ده لازمدر. زیرا بوشیلردن خبری اولماش بر معلم، هر تورلی اختراع و کشفیاتلرنی ایشدوب طور مقده اولان بو کونگی شاگردلره قرآن و حدیث شریفلرک عالی علملرنی شامل اولوب دیندن مقصده بنو آدمک اُخروی سعادتق ایله برابر دنیاوی مصالحی ابدیکن، اسلام دینی بنو بشرک راحت و سعادتنه متکفل اولدیغینی آکلاته بیلماز. بونلرنی آکلاته بیلماش معلملردن قرآن و حدیث اوقومش شاگردلر نه کبی واسطه لر ایله اسلام دیننه اخلاص و محبتلرین باغلارلر؟ قرآن و حدیث درسلی سایه سنده کندی دیننه ککوکل قویارغه موفق اولماش شاگرد، ایساغوجی و شمسیه درسلی سببندن اخلاص قویا آلمیه چغی معلوم. «اذا ویره چک شینی یولدن دفع ایتمک، ایماندن بر تارمقدر» دبه (۱) شاگردلرینه درس ویردیکی حالده اوشبو حدیثک اشارت یاکه اولویت طریقی ایله دلالت ایدن پارا-خودلر یورتمک، تیمر یوللر سالمق، اوراملرنی کیث و تراتوارلرنی منتظم طوتمق، صولر آغار ایچون چوقرلر وایزلر یاصامق، بورانلرده آداشوچیلرغه یاردم ایچون مایاقلر فادامق، اوللرنی ممکن قدر یانغینلردن خوفسز اولان پلانلر ایله قورمق، اورامده ترزه لردن چوب چارلر و ضررلی نرسه لر تاشلامقن صاقلانمق، قریه خلقلرینک اوز قاشلرنده اولان عرف و عادتلرینه رعایت ایلامک کبی مصالح عامه نی روس و فرنکلرگه خاص بیلوب ده اسلام ایله مناسبتسز شیلر اعتقادنده اولان معلمک حدیث درسلی اوقوتورغه لیاقتی یوقدر. بو

(۱) «الایمان بضع و سبعون شعبه فاضلها قول لا اله الا الله و ادانها امامة

الذی عن الطریق». صحیح البخاری. ج ۱ ص ۸.

کبی معلملرک حدیث و تفسیر او قوتلرندن بر ضرر اولسه،
 او قوتلرندن اون ضرر اولور. یا کلمش تلقین ایدلمش شاگردلره
 کوره، ذهنلری خالی اولان شاگردلرک قورقنچلری آزارلر.

قرآن و حدیث شریف درسلرنده کوکملرینه احوال و زمانه
 مناسب غذا صالحلرینه و معیشت اجتماعیه، روح قوانین کبی شیلردن
 بعض بر معلومات و بیرلهدیکی سببلی، مجبوری صورتده شاگردلر
 مونتسکیو، ۱۷۰۱، ژان زاق روسسو و قانت کبی فلاسفه مقاللرینه
 ایشندیکلرنده حیران قالورلر و اسلامه بویله عالی تعلیمات اولمادیغینه
 تأسف ایدرلر. غرابت شونده درکه شاگردلرک، جوامع الکلم اولان
 حدیثلرینی و منابع الحکم اولان آیت شریفه لرنی بر طرفه قویوب ده
 ایکنچیلره صارلمقلرینه سبب اولان معلم، اوشبو طوغروده مسئول
 صرف کندیمی اولدیغی حالده، شاگردلرینی تسفییه ایلامک ایله
 اوغراشور و هر قباعتنی آنلر اوستنه آتار.

آمریکا خسته خانه لرنینک برنده تجربه کورمکده اولان بر
 خرستیان عرب دو قوتورک عربی عبارت ایله یازلمش بر کتابینی او قودیغم
 «کاشکی اوشبونک کبی عالم بر ذات، تفسیر و حدیث درسلی او قوتوب،
 قرآن و حدیثلرک کماللرندن شاگردلری خبردار ایتسه ایدی» دیه
 غبطه ایتدم. زیرا سویلامش معلوماتی تماما اسلام قاعده لرنینه موافق
 ایدی.

مقصد .

۱۶

کتاب سته .

حدیث علمینک اصل و اساسی اعتبار ایدلن «کتاب سته» و ایکنچی عبارتله «امهات ست» و «صحاح سته» بونلردر: صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن ابی داود، جامع ترمذی، سنن نسائی، سنن ابن ماجه . کتاب سته نی بویله بیان ایتمکمز جهور فکرینه کوره در . بعضیلر (۱) سنن ابن ماجه اورنینه امام مالک حضرتلرینک «الموطأ» نی صانامشدر و بعضیلرده آلتنچی کتاب اولورغه «مسند الدارمی» لایق دیمشدر (۲) . بز، بو یرده اوشبو مناسبت ایله سنن ابن ماجه ایله الموطأ کهر ایکیسندن بحث ایده چکمز . مسند الدارمی حقنده معلوماتمز اولمادیغندن و نسخه سینک باصلوب باصله ما دیغنی بیله ما دیکمز دن و بو کونه قدر مذکور کتابنی کور ما دیکمز دن آنک حقنده بحث ایدر گه اقتدارمز اولمادی . اوشبونک اسملرینی صانادیغمز کتابلرک اولگی ایکیسی «صحیحین»، فالان دورتیسسی «سنن اربعه»، سنن ابن ماجه ایله الموطأ دن باشقه لری «کتاب خمس» دیمکله معروفدر .

بخاری ایله مسلم صحیحلر نده اولان حدیثلر حقنده بخاری ایله مسلم طرفندن اتفاق واقع اولمشدر معناسیله «متفق علیه» دیورلر .

(۱) بوندن مراد رزین السرقسطی اولوب بوگا ایسه مجدالدین ابن الاثیر متابعت ایتمشدر . فتح المغیث . ص ۳۳ .

(۲) بو سوزنی دییوچی علائی ایله نووی در . فتح المغیث . ص ۳۳ و تدریب الراوی ص ۵۷ .

صحيح حدیثلرک بتونسی صحیحینده اولمق لازم دگل؛ شیخین اوزلری ده بونی التزام ایتماملرلدر. اوشبو سببدن صحیحین حدیثلرندن آرتدروب تألیفی ایدلن باشقه صحیحلر هم وار. صحیح ابن حبان، صحیح ابن خزیمه، المستدرک (۱) للحاکم کبی کتابلر اوشبو جمله دندر. اما صحیحینده اولان حدیثلرک هر برینک صحیحلغی ایله قطع ایدرگه ممکنمی؟ - بونده اهل علم آراسنده بیوک بر نزاع وار (۲).

(۱) صحیح البخاری.

«جامع الصحیح» ديه مشهور اولان اوشبو اثر قرآن شریف سوکنده اسلام عالمنده اڭ انابتلی ومعتبر کتابلرک بری بلکه برنچیسیدر. بونده اولان حدیثلرک آز عددینی استثنا سوکنده فالانلرینک درست حدیثلر ایدیکنده عالمر اتفاق ایتمشلر وممکن قدر مضمونلری ایله عمل ایلمکنی واجب کورمشلردر. (۳)

اوشبو اثر ایچنده ۱۰۰ عددن آرتق کتاب و ۳۴۵۰ عدد باب اولوب، تکرارلری ایله سانالدیغی حالده حدیثلری ۹۰۸۲ عدد ومکرر لری توشرلدیکی تقدیرده ۲۶۰۲ عدددر (۴). مکرر حدیثلرده کوب وقت، اسنادلر باشقه باشقه اولور. اسنادلری ایلد برلکنده مکرر

(۱) بو اثرده حاکم طرفندن، شیخان شرطلرینه طوغری کابیکاری حالده صحیحلرینه کرماش حدیثلر جمع اولنمشدر. فقط، بو کتاب حدیثلری حقنده کوب انتقادلر وار دیپورلر.

(۲) مذکورسؤاله تصدیق ایله جواب ویروچیلرده متفق علیه دن ۵۲، یالسکز بخاری روایتندن ۶۸، مسلم روایتندن ۱۰۰، جمله سی ۲۲۰ حدیثنی استثنا قیلرلر. تدریب الراوی. ص ۴۳.

(۳) شرح نووی عای مسلم. ج ۱ ص ۳۶.

(۴) فتح المغیث شرح الفیه الحدیث ص ۱۳.

اولان حدیثلر آنچق ۲۳ عدددر. اسملری ایله ذکر ایدلمش شیخاری ۲۸۹ عدد اولوب، بونلرک مسلم روایتنده اولمامشلری ۱۳۴ عدددر. رسول اکرم افندمز حضرتلرندن اوچ گنه واسطه ایله روایت ایدان حدیثلر مکررلر ایله ۲۲ عدد و مکررلر چیقارلدیغی صوڭ ۱۶ عدددر. اڭ توبان (یراق) سلسله ۹ واسطه ایله نقل ایدلنلردر.

صحيح البخارينڭ بتون حدیثلری ۱۸۳ صحابه واسطه سیله روایت ایدلنوب بونلرک ۳۱ عددی خاتونلردر. حدیثلری اڭ کوب اولان صحابه لر بونلردر: ابو هریره (۴۶ عدد)، انس بن مالک (۲۶۸ عدد) عبد الله بن عباس (۲۱۷ عدد)، حضرت عائشه (۲۴۲ عدد)، جابر بن عبد الله الانصاری (۹۰ عدد).

امام بخاری اوشبو کتاب حقنده: «هر بر حدیثی کتابمه قويدیغم وقت اڭ ایلک اغتسال قیلور و صوڭره ایکی رکعت نفل نمازی اوقور و آندن صوڭ حدیثی یازار ایدم؛ بن بونڭ حدیثلرینی ۶۰۰۰۰۰ حدیث آراسندن انتخاب ایتدم (۱) و تألیفی ایچونده اون ییل عمر صرف ایلادم، الله تعالی ایله اوز آramه حجت اوله چغنی امید ایلرم» ديه سويلار اولمشدر.

بو کتابنی طوغریدن طوغری مؤلفڭ کندیسندن روایت ایدو-

(۱) بو سوزده «شرق مبالغهسی اولماسه یخشی اولورایدی، بخاری اوزی، بالغه ایتماز بلسکه آڭا اسناد ایدن بر راویدن بویله شی صادر اولوب باشقه لر شوڭا متابعت ایتمش اولورلر. آلتیوز بیڭ حدیث، اسناداری ایله بولسکه صحیح البخاری قدر ۶۶ جلد بر کتاب اولورغه توشلی» دییانلر وار. فقط طبع صناعتی ظهورندن مقدم خلق لرده حفظ قوتینڭ پک زیاده اولدیغی و خصوصاً عربلرده ذکوت، آدم انابت ایتماز درجه ده قوتلی ایدیکی خاطره کتورلسه مذکور سوز شایان استبعاد اولماز. ابن عباس، حماد الراویة، ابو العلاء المعری، ابوریاش، اصمعی، ابن السکلبی، ابن عبدون الاندلسی. ابن الموحل وغیرلرک ذکوت و حفظلری حقنده اولان خبرلر موجب حیرتدر.

چیلر ۹۰۰۰۰۰ عددگه ایرشدیکی و بونلرک اڭ صوڭ وفات اولانلریه
ابو طلحه منصور بن محمد ایدیکی (۳۲۹ دە وفاتدر) مرویدر .

مطبوع نسخهلری - صحیح البخاری بیوک بر کتاب اولدیغی
حالدده بر قاچ دفعهلر باصلوب هر دفعه سندده بیگلر ایله نسخهلر
تارالمشدر . نه بیرلرده و قانغی تاریخلرده باصلدیغی اوشبوندن معلوم
اولور :

۱۸۵۴	-	۱۲۷۰	جلد (۹)	دهلی (۱)
۱۸۶۲	-	۱۲۷۹	جلد ۱۰	مصر (۲)
۱۸۶۸	-	۱۲۸۵	» ۳	لیدن (۳)
۱۸۷۹	-	۱۲۹۶	» ۸	بولاق (۴)
۱۸۹۲	-	۱۳۰۹	» ۴	مصر (۵)
۱۸۹۵	-	۱۳۱۳	» ۸(۱)	بولاق (۶)
۱۸۹۷	-	۱۳۱۵	» »	استانبول (۷)
۱۹۰۱	-	۱۳۱۹	مصر (فتح الباری هامشده)	۸
۱۹۰۲	-	۱۳۲۰	جلد ۸	» (۹)

اوشبو طبعلرک اڭ درست و اڭ گوزلی ۶ نچی رقم ایله کوسترلمش

« بولاق » طبعسی دیبورلر .

مطبوع شرحلری - بخاری صحیحنه تمام حقین بیرینه کتوروب
شرح یازمقنی ، بیوک عالمر مشکل خدمتلردن صانامشملر و یارلمش
شرحلرک کوبسندن رضا اولمامشلردر . حتی که ابن خلدون : « و لقد
سمعت کثیرا من شیوخنا رحمهم الله تعالی یقولون : شرح کتاب البخاری
دین علی الامة » دیبور (۲) . مقصد ایسه : « بخاری کتابنه شرح

(۱) اوشبو طبع ، سلطان عبدالحمید مصرفی ایله ۵۰۰۰ عدد نسخه باملهشدر .

(۲) ج ۱ . ص ۱۲۶ .

یازمق امت اوستینه بورچ ایدی، لکن بو بورچ همیشه ادا ایدلدیکی بوق « دیمک اولور. لکن ابن خلدون صوکنده ابن حجر العسقلانی ایله عینی طرفندن گوزل شرحلر یازلمشدر. شونکچون ابن خلدون سوزینه قارشو، کاتب چلبی: «ولعل ذلك الدين قضی بشرعی المحقق ابن حجر العسقلانی و العینی» دییوز (۱). بو شرحلر حقیقده ده معاصرلر مزدن بر کیمسه: «ابن حجر ایله عینی شرحلرنده، نقل و حدیثلرنی تطبیق، تاریخی واقعهلرنی تفصیل و استخراج احکام جهتلری کامل ایسه ده اجتماعی حاللر و بوکونگی حیات افوام خصوص لرینه دائر شرحلر ناقص بلکه بالکل یوقدر، شونک ایچون امت اوستنده اولان بورچ هنوز سافط اولمامشدر» دییور.

هر حالده بخاری صحیحی اوزرینه مختلف عصرلر و مختلف مملکتلرده معروف و مشهور عالمر طرفندن اوزونلق و قسقه ائده متفاوت مسلکده شرحلر یازلمشدر. بونلردن بزر آنچق مطبوع اولان شرحلرینی بر یرده یازاچقمز. (۲).

(۱) فتح الباری. ابن حجر العسقلانی (۸۵۲) اثری اولان بو شرح، صحیح البخاری شرحلری آراسنده اڭ معتبرلرندندر. ابن حجر بونی ۸۱۷ ده ابتدا قیلوب ۸۴۲ رجبنده تمام ایتدی و بویله بر نعمت که نائل اولدیغی سبیلی اوشبو ییل شعباننده (یویلی قیلندن) الوغ بر بایرام یاصادی. معاصرلری اولان بیوک ذاتلر اوشبو مجلسه بالاتفاق

(۱) کشف الظنون. ج ۲. ص ۴۲۶.
 (۲) بخاری شرحلری ایله «کشف الظنون» و باشقه اثرلردن آلوب مؤلفلری نڭ وفات ییللری ترتیبی اوزرنده صحیح البخاری اوزرینه اولان شرحلردن ۲۷ عدد کتاب اسمی یازمشیدک. صوگره، رسالمن اوزون اولماسون ديه طبع وقتنده آنچق مطبوع شرحلرنی ذکر ایدوب باشقه لرینی توشروب قالدردق و کتب سته نڭ باشقه لری حقیقده هم بو روشده قیلدق.

اشترک ایلادیلر. (چیتلردن تبریک تیلیغراملر ویرلامادیکی اول وقت تیلیغرام اولمادیغی سببندندر). اوشبو مجلس ایچون ۵۰۰ دینار (تخمینا ۱۸۷۵ صوم) مصرف طوتلمشدر. کتاب تمام اولدیغی خبری دنیا غه تارالدیغی ایله هر طرفه اولان اسلام پادشاهلری و امیرلری نسخه ایتدروب آلدر اولمشلر و نسخه سی ده ۳۰۰ دینار (تخمینا ۱۲۱۵ صوم) برابرینه یازلمشدر. بو اثر مصرده برنجی دفعه اوله رق ۱۳۰۱ ده صدیق حسن البهوپالی مصرفی ایله و ایکنچی دفعه ده ۱۳۱۹ ده الخشاب طرفندن اونبرر جلدده طبع اولندیلر. بو اثرک محدثلر قاشنه قیمتلی اولدیغنه دلیل یوزندن اوشبو کافی اولسه کرکرکه، صحیح البخاری اوزرینه شرح یازمقنی رجا ایدوچیلره شوکانی: «لا هجرة بعد الفتح» ديه رد جوابی ویرمشدر.

۲) عمدة القاری۔ بدرالدین العینی (۸۵۵) اثری اولان بوشرحک مؤلف قلمی ایله یازلمش نسخه سی مصرده «ازهر» کتبخانه سی یاننده اولان «کتبخانه» ده ۲۱ جلدده در. ۸۲۱ رجبنده ابتدا ایدوب ۸۴۷ ده جمادی الاولی ده تمام ایلادی. ابن حجر طرفندن تألیف ایدلمک اولان «فتح الباری» نسخه سینى عاریت یوللو آلوب طورر و شوندن هم استفاده ایدر اولمشدر. حتی که بعض بر اورنلرده طوتاشدن برر کاغذ قدر کوچورر. بوندن باشقه، رکن الدین القریمی (۱) شرحندن

(۱) بو کیسه فی الاصل دشت قیچاق تختکاهی اولان «سرای» شهرندندر. اسمی احمد بن محمد بن عبدالؤمن اولوب لقبی ده رکن الدین در. قوللرنده قالتراو اولدیغندن «المرتعش» ديه معروف اولدی. صوگوه مصره واروب جامع الازهرده درس آیتدی. «غرائب النوادر» اسمنده اولان بو اثردن استفاده ایتدیکن، عینی اعتراف ایدوب: «ثم انى لما رحلت الى البلاد الشمالية قبل الثمانمائة من الهجرة ظفرت هناك من بعض مشايخنا بغرائب النوادر» ديه ذکر قیلدر.

ده كوب شيلار اخذ و اقتباس ايتمىشدر. حتى عيني شرحى مدح ايدوب سويللاوچيلره ابن حجر: «عيني، ركن الدين شرحندن استفاده ايدهدر، ركن الدين شرحى بتديكى صوڭ كوررسز عيني سوزى هم آزاير» (زيرا ركن الدين شرحى تمام دگلدن) ديمش؛ واقعهده هم شويله اولمىشدر. عيني شرحى نيچوندر كنديسى سلامت وقتده «فتح البارى» درجه سنده شهرت تابمامىشدر. احتمال كه بوشى ابن حجر شرحندن صوڭ تمام اولديغندن و ابن حجر كى زور مجاسلر ياصاب تشهير ايتياديكندن، حنفيلره كوره اوشبو وقت مصدرده شافعيلىرڭ مرتبه لرى بلند اولديغندن اوله بيلور. شويله ايسهده عيني شرحى فائده لى شرحلردن ايدىكى ايله عالملىر اعتراف ايلامىشلىردر. ابن حجر ايله عيني هر ايكيسى بر عصرده بر برينه ياقين اوله رق مصدرده معيشت ايدهلر وهر برى حديث علمينڭ متخصصلىرىندى ايدى. آيرى آيرى شرحلر يازاچق يرده ايكيسى برلكده يازمىش اوله لى ايدى، شرحلرى دى زياده گوزل و مفيد اولمىش اولور ايدى. فقط اسلاملرده ايكى اوچ كشى برلكده كتاب تاليف ايتمك عادتى اولمىش يا خود غايت نادر اولمىشدر. بوندى باشقه بو اثرلر كندى شاگردلرينه درس، ويرمك اصولى ايله يازمىش و اوشبو سببىدىن بر ايكى كيمسه نڭ اشتراك كى ممكّن اولمىشدر. بو شرح استانبولده ۱۳۰۹ هـ ۱۱ جلدده طبع اولمىشدر.

(۳) ارشاد السارى. مؤلفى احمد بن محمد بن ابى بكر القسطلانى (۹۳۳) در. بو شرح ۱۲۶۷ هـ بولافده و ۱۳۰۴ ايله ۱۳۲۶ هـ مصدرده باصلمىشدر. اولنگى باصمه سى ۱۰ و اوچونچيسى ۱۲ جلد اولوب ايكينچى باصمه سى حقنده معلوماتم يوقدر. فى حد ذاته بو شرح، ابن حجرڭ «فتح البارى» سندن آلمىش فقط اسملرڭ تصحيحلر ينى هر اسم تصادف

ایتدیکنده تکرار ایدوب شاگردلر و خصوصا مدرسلا ایچون قولای
ایلامشدر.

(۴) تحفة الباری. شیخ الاسلام ابو زکریا الانصاری (۹۲۶)
تألیفی اولان بو اثر اوچونچی طبع «ارشاد الساری» ایله برلکده
طبع اولنمشدر.

(۵) النور الساری. حسن العدوی (۱۳۰۳) تألیفی اولان بو
شرح ۲ نچی طبع هامشده باصلامشدر.

(۶) حاشیة السندی. ابو الحسن المدنی السندی تألیفی اولان
بو اثر، ۵ نچی طبع هامشده طبع اولنمشدر.

اسلام دنیاسنده اووقودن و استفاده دن زیاده یازو و اوقوتوغه رغبت
کامل اولدیفی سببلی صحیح البخاری اوزرینه یازلمش شرحلر، تعلیقلر
حسابسز درجهده کوب اولوب، شمدی بو اثرلرک اکثری آوروپا
ومصر کتبخانه لرنده بیغواوب طورلر. فقط تعلیم و تدریس ایدوچیلر
ایچون ارشاد الساری و حدیث علمینه الفت و ملکه حاصل ایتمک
قصدنده اولانلر ایچون فتح الباری، حنفیه مذهبنه کوره حدیثلر دن
استخراج احکام ایده بیلمک هوسنده اولانلر ایچون عمدة القاری کافی
اولدیغندن شونلر ایله باشقه لردن مستغنی اولمق ممکندر. بر پرینک
نسخه سی قبیلندن اولان اوزون شرحلر، عمر ضیاعینه و کوب وقتده ده
علم تلفینه باعث اولور. ابن خلدون کتاب کوب اولمقنی موانع
تحصیلدن عد ایلار (۱).

مختصرلری: کتابلرک مختصرلری کندیاری درجه لرنه یتشماز.
خصوصا بخاری صحیحی کبی مبارک بر کتابک مختصری اعتمادلی و انابتلی

اولمق چيتندن اصلنه قياس ايدلماز. بعض بو مصنفلر اوزلرينك كتابلرينك اختصار ايدلمه سينه اصلا رضا اولمازلر ايمش. امام مسعودي « مروج الذهب » ديباجه سينده : « فمن صرف شيئاً من معناه او ازال ركناً من مبناه او طمس واضحه من معالمه او لبس شاهده من تراجمه او غيره او بدله او شحنه او اختصره او نسبه الى غيرنا او اضافه الى سوانا فوفاه من غضب الله و وقوع نقمه و فوادح بلاياه ما يعجز عنه صبره و يحار له فكره و جعله الله مثله للعالمين و عبرة للمعتبرين الخ » دييور. ياقوت حموي « معجم البلدان » مقدمه سينده : « ولي على ناقل هذا الكتاب والمستفيد منه ان لا يضيع نصبي و نصب نفسي له و تعبى بتبديد ما جمعت و تشتيت ما لفتت و تفريق ملتئم محاسنه و نفى كل علق نفيس عن معادنه و مكامنه باقتضا به و اختصاره و تعطيل حيله من حليه و انواره و غصبه اعلان فضله و اسراره فرب راغب عن كلمة و غيره متها لك عليها و زاهد في نكتة غيره مشعوف بيا ينضى الركاب اليها فان اجبتني فقد بررتني جعلك الله من الابرار و ان خالقتني فقد عققنتي و الله حسبيك في عقبى الدار » ديمشدر. مع ما فيه حموي نك اوشبور جاسينك امام سيوطي اوزرينه تاثيري اولمامش، مشار اليه « معجم البلدان » ك قول و آياق هم فانا تلرين صدر وب اختصار قيلمشدر. مصنفى رضامى دكلمى « جامع الصحيح » نى اختصار ايدن ذاتلر هم اولمشدر. بو كونده مطبوع اولان مختصرلرى ايشته بونلر :

(١) جمع النهاية فى بر الخير والغاية. ٦٧٥ ده وفات اولان عبد الله بن سعد بن حمزه طرفندن اختصار ايدلمش. ١٣٠٢ تاريخنده تاش باصمه ايله مصرده طبع اولندى، ياننده عبد المجيد الشرنوبى شرحى ده واردر.

(٢) التجريد الصريح. صاحبه ٨٩٣ ده وفات اولان شهاب الدين

ابو العباس احمد بن احمد بن عبد المظیف الشرجی الزبیدی (۱).
 ۱۲۷۸ دە بر جلدده مصرده « بولاق » مطبعهسندہ طبع اولمشدر. بوکا
 ایسه ۱۳۰۷ دە وفات اولان أبو الطیب صدیق بن حسن الحسینی
 القنوجی البخاری طرفندن « عون الباری لحل ادلة البخاری » اسمنه
 بر شرح یازلوب « نیل الاوطار » هامشندہ اولهرق مصرده ۱۲۹۷ دە
 طبع اولندی.

اسماء رجالی: صحیح بخاریده ذکر ایدلمش کیمسه لک ترجمه
 حال و تعریفاری حقنده یازلمش اثرلردن مشهورلری بونلدر: (۱) اسماء
 رجال البخاری (۲). ابو نصر الکلاباذی (۳۷۸). (۲) الاعلام بمن
 ذکر فی البخاری من الاعلام. ابن حجر العسقلانی (۸۵۲). (۳) الجمع
 بین کتابی الکلاباذی و ابی بکر الاصبهانی. ابو الفضل المقدسی نک
 (۵۰۷). بو اثر « حیدر آباد الدکن » ده ایکی جلد اوزرنک مطبوعدر.
 (۴) قرة العین فی ضبط اسماء رجال الصحیحین. عبد الغنی البحرانی
 (۰۰۰). بر جلدده « حیدر آباد الدکن » ده طبع اولندی.

بابلرینک ترجمه لرینه اولان شرحلر: شرح تراجم ابواب
 البخاری. شاه ولی الله الدهلوی (۱۱۷۶). بو اثرده « حیدر آباد
 الدکن » ده باصلمشدر.

فهرستلری: مفتاح صحیح البخاری. استانبولده فاتح جامعی
 مدرسلردن محمد شریف التوقادی. بو اثر ۱۹۲ بیتده ۱۳۱۳ دە
 « استانبول » ده باصلمشدر. حدیث شریف لک اول کلامه سی خاطرده

(۱) معاصرلرمزدن فاضل محترم محمد ذهنی حضرتلاری بو کتابی حسین بن
 المبارک الزبیدی نام ذاته نه کبی دلیله مبنی اسناد ایتدیکنی آکلما دق. « الحقائق »
 ج ۱ ص ۸.

(۲) بو کتابک اسمینی بیلما دیکم سببلی « اسماء رجال البخاری » دیه یازدم.

اولور ایسه اوشبو فیروستدن قاراب مقصود اولان حدیثنی تابیق ممکن اولور. اوشبو جهتدن بو کتاب فائدهلی اثرلردندر.

(۲) صحیح مسلم.

«جامع الصحیح» هم «المسند الصحیح» دیه مشهور اولان بو کتاب، کتب سته ننگ ایکنچیسی اولوب، بخاری صحیحی ایله برلکله ایکسیسی «صحیحان» و «صحیحین» دیمکله معروفدر. ابوعلی الحسین النیسابوری مسلم صحیحنی حتی بخاری صحیحندن ترجیح ایدر اولمش و بعض بر مغرب عالملری هم بو فکرنی اختیار ایلامشدر. در. فقط بو اهمیتلی بر مسئله دگل. زیرا ترتیب اعتبارنجه مسلم صحیحی و اسناد اعتمادلی اولمق اعتبارنجه بخاری صحیحی گوزل ایدر. یکنه جههور علما اتفاق ایتمشلردر.

«صحیح مسلم» اوچوز بیگ حدیثدن انتخاب ایدلمش، حدیث لرینک عددی مکرر لر ایله ۱۲۰۰۰ و مکرر لردن باشقه ۴۰۰۰ در. انک عالی سندلی حدیثلر رسول الله حضرتلرندن دورت واسطه ایله نقل اولنوب بونلر تخمینا ۸۰ عدددر.

محدثلر تفتیش ایتدیکلری صوگ «صحیح مسلم» ده اولان اوشبو حدیثلری آیروب آلوب غلط ایدیکلرینی اعلام ایتمشلردر:

(۱) کسوف نمازینی رسول الله اوچ رکوع ایله او قودی مضموننک اولان حدیث. ج ۱، ص ۲۴۷. (۲) خلق التربة يوم السبت حدیثی. ج ۲، ص ۳۴۰. (۳) ابوسفیان مسلمان اولدیغی صوگ قزی ام حبیبه فی رسول الله حضرتلرینه ویرمک حقنده اولان حدیثی. ج ۳، ص ۲۶۴. فقط بونلر غایت آز هم ده اعماله دائر دگلدرلر (۱).

(۱) اوشنداق: «نحن نجیء يوم القيامة عن كذا وكذا انظر» حدیثی ده (ج ۱)

مطبوع نسخه‌لری: صحیح مسلم بو کونمزه قدر اوشبو اورن
لرده باصلمشدر:

(١) فالکوتا . ١٢٦٥ - ١٨٤٩

(٢) بولاق . ٢ جلد ١٢٩٠ - ١٨٧٣

(٣) مصر . « » ١٣٢٧ - ١٩٠٩

مطبوع شرح‌لری: شرح النووی (٦٧٦) . بو شرح، صحیح
بخاری شرحی اولان «ارشاد الساری» نسخه‌لری حاشیه‌سنده ایکی
دفعه باصلمشدر .

اسماء رجالی: مطبوع اولان اسماء رجالی بخاری اسماء رجالی
بختنده اوتدی، شونک مراجعت اولنه .

فهرست‌لری: بوکا فهرست اولارق استانبولده فاتح جامعی مدر-
سلرندن محمد شریف التوقادی «مفتاح صحیح مسلم» اسمی ایله بر
رساله ترتیب ایدوب ٥٢ بیتده باصدرمشدر . حدیث‌لرک ایلك کلمه‌لری
حروف هجا ترتیبی ایله ذکر ایدلمشدر .

(٣) سنن ابی داود .

«سنن ابی داود»، کتب سته‌نک اوچونچیسسی اولوب حدیث
فئنده مقبول و معتبر بر اثردر . فقه مسئله‌لرینی جامع اولمق اعتباریله
حتی بوی صحیحین‌دن ده آرتیق کوروچیلر وار . بیوک عالم‌لردن
اولان ابن الاعرابی: «قولنده قرآن شریف ایله سنن ابی داود اولان

ص ٧٠) تصحیف ایدلمش دیورلر . گویا درستیه ده: «نحن نجیء يوم القيامة علی
کوم» اولوب «کوم» سوزی «کنا» رسمنده یازلمشده معناسینی کیلمشده آلماش
بر کیمسه کتاب حاشیه‌سینه «اصلنده شویاه نفتیش قیل» معناسنده اولان «کنا انظر»
دیه یازمش صوگره شول سوز متن اوله‌رق کوچرلمش اوله‌در .

کیمسه، هر بر کتابدن مستغنی اولور» دیمشدر. بو اثرده ثلاثیات دن برگنه حدیث وارلغی مرویدر. ابو داود، اوشبو کتابنی ترتیب ایتدیکی صوڭ احمد ابن حنبل حضرتلرینه کوسترمش و مشار الیه ده استحسان ایلامشدر. امام غزالی، مجتهدلر ایچون سنن ابی داود کفایت ایده چکنی دعوی ایلر اولمش و شافعیلردن کوب ذاتلر غزالی نڭ بو فکرینه موافقت ایتمشلردر. ابو داود ایله ترمذی حقنده:

«هر ایکسیسی مجتهد مطلق ایدیلر، فقط ظاهرده بری احمد و ایکنچسی اسحاق بن راهویه مذهبی اوزرینه منسوب کورلدیلر» دیورلر.

مطبوع نسخهلری: سنن ابی داود بر دفعه ۱۲۸۰ ده مصرده و ایکنچی دفعه ۱۲۸۳ ده تاش باصمه ایله «دهلی» ده باصلمشدر. مطبوع شرحلری: درجات مرقات الصعود. اوشبو عصر ابتدا- سنده وفات اولان علی الدمناتی طرفندن یازلمش و ۱۲۹۸ ده مصرده طبع اولنمشدر.

(۴) المجتبی.

کتاب سته نڭ دورتنچسی امام نسائی طرفندن جمع ایدلمش «المجتبی» در. مشار الیه حضرتلری اڭ ایلک «السنن الکبری» اسمنه بر کتاب ترتیب ایتدی و صوڭره دن بونی تهذیب و اختصار قیلوب «المجتبی» و ایکنچی اسم ایله ده «السنن الصغری» کتابنی میدانه کتوردی. هر ایکی کتاب «سنن النسائی» دیه مشهور اولسه ده کتوب سته دن معدود اولانی «المجتبی» در (۱). بو کتاب مرتبه سینی

(۱) حدیث کتابلرینڭ «رواه النسائی» یا که «رواه الخمسة» یا خود «رواه الستة» دیکلرندن مراد لری اوشبو «المجتبی» حدیثلریدر. کاتب چلبی نڭ: «زکی الدین المنذری سنن ابی داودنی اختصار ایدوب - المجتبی - دیه اسم قویندی و آڭاده سیوطی - زهر الربی - اسمیله شرح یازدی» دیمه سنده سهو اولسه کړک. زییرا سیوطی «زهر الربی» سی امام نسائی نڭ اصل اوز کتابینه شرحدر.

صحيحين سوکنده غنه ساناوچيلر وار. حتی بعضيلر: «امام نسائي سنني (المجتبي) در جه سنده معتبر بر کتاب، اسلام دنيا سنده تأليف ايدلادی» دييورلر. مغرب عالمرندن بعضيلر امام نسائي کتابني بخاري صحيحندن ده مقدم عد ايتمشلر در. کتب سته ايچنده يالکيز اوشبو اثرده ابو حنيفه حضرتلرندن بر عدد حديث روايت ايدلمشدر. بو کتاب اسمني بعضيلر نون ايله «المجتبي» رسمنده يازمشلر در.

مطبوع نسخه لری: المجتبي ۱۸۴۷ هم ۱۸۸۲ ده بر جلد ده اوله رق تاش باصمه «کانپور» ده و ۱۳۱۲ ده ايکي جلدده مصرده باصلدی. مطبوع شرح لری: ۱) زهر الربي. امام سيوطي تأليف اولان بو اثر المجتبي نك هر بر نسخه سي ايله برلکده باصلمشدر. ۲) شرح ابی الحسن المدي السندی. اوچونچي طبع هامشنده باصلمشدر. ۳) عرف زهر الربي. علی الدمناتي اثری اولان بو شرح ۱۲۹۹ ده مصر ده طبع اولنمشدر.

۵) جامع الترمذی.

کتاب سته نك بشنچيسي امام ترمذی تأليف اولان «جامع الترمذی» و «سنن الترمذی» اسملری ايله معروف اولان کتابدر. امام ترمذی بو کتابني تأليف ايتديکي صوڪ حجاز، عراق و خراسان عالمرينه عرض ايتمش و آنلرده نفتيش ايتديکلری صوڪ ثنا ايلامشدر. ترتیبی گوزل، تکراری آز اولوب استدلال و جهلرینی، اصحاب و تابعین مذهب لرینی، شبهه اولمق احتمالی اولان راویلرک کنيه لرینی بیان ايدوب کچديکندن، حدیثلرک نوع و علر لرینی کوستروب کتديکندن بو کتاب، سنن کتابلری آراسنده استفاده ايچون اڭ ينگلیدر. مذکور کتاب حقنده: «مجتهد ايچون ده مقلد ايچون ده

کفایت ایلر، جامع ترمذی اولان اویده گویا پیغمبر اوزی حاضر اولوب سویلاب طورر « دیور اولمشلر. بو اثرده ثلاثیتدن یالکتر: « یاتی علی الناس زمان الصابر منهم علی دینه کالقابض علی الجمر » حدیثی گنه واردر. شیخ الاسلام ابو اسماعیل عبدالله الاصبهانی جامع ترمذی حقنده: « بنم نظرمنده بو کتاب بخاری ایله مسلم صحیحطرینه کوره ده مفیدر » دیدیکی مرویدر (۱). مع ما فیه بعض بر حدیثلری انتقاد ایدلمشدر (۲).

مطبوع نسخهلری: جامع ترمذی ۱۸۴۴ ده و ۱۸۴۹ ده تاش باصمه ایله « دهلی » ده، ۱۲۹۲ ده ۲ جلدده « بولاق » ده طبع اولمشدر. مطبوع شرحلری: نفع قوت المقتدی. علی الدمناتی اثری اولان بو شرح « دهلی » ده باصلمش نسخه هامشنده مطبوعدر.

(۶) سنن ابن ماجه.

کتاب سته ناک آلتنجیسی، جمهور علما اختیارینه کوره « سنن ابن ماجه » در. حدیثلرینک عددی ۴۰۰۰ اولوب آراده رسول اکرم دن اوچ گنه واسطه ایله روایت ایدلمش اوچ حدیث واردر. بونی ایسه باشلاب آلتنجی کتاب ایدوب صاناوچی الفضل ابن

(۱) تذکرة الحفاظ. ج ۳ ص ۳۸.

(۲) ابن القیم: رسول اکرم ایله ابوطالبک شام سفری حقنده اوزون حدیثده اولان: « و بعث معه ابوبکر بلالا » دیدیکی جمله حقنده (جامع ترمذی ج ۲ ص ۲۰۳) « و هو من الغلط الواضع فان بلالا اذ ذاك لعنه لم يكن موجودا » دیور (زاد المعاد ج اص ۱۷). ابن تیمیه انا مدینه العلم و علی بابها حدیثی حقنده « کتب » دیور (المجموعه الکبری ص ۳۳۷). امام ترمذی « مناقب علی » بحثنده: « انا دارالحکمة و علی بابها » دیه بر حدیث نقل ایلر (ج ۲ ص ۲۱۴) ابن تیمیه ناک مرادی اوشبو حدیثیندر، عجا ۱۹

طاهر المقدسی اولمشدر. اما مجدالدین ابن الاثیر: «ابن ماجه سننی فقه نظرندن فائدهلی بر اثر اولسه ده حدیثلری صافلق جهتندن کتب خمسه درجه سنده دگل بلکه آراده منکر حدیثلرده وار» دیه بونک بیرینه «الموطأ» نی آلتنجی کتاب ایدوب اعتبار ایلامشدر. ابن ماجه ناک «قزوین» فضیلتی حقه ده روایت ایتمش حدیثی (ج ۲ ص ۹۲ - ۹۳) موضوع دییورلر. اوشنداق آیاق اوره بول ایتمکن نهی ایدوب جابردن روایت ایتمش حدیثی حقه ده محدثلر الوغ نزاعلر قیللر (۱). ثلاثیات اوله رق بیش عدد حدیث وارلغی مرویدر.

مطبوع نسخه لری - سنن ابن ماجه ۱۲۸۲ ده و ۱۸۸۹ ده تاش باصمه ایله «دهلی» ده و ۱۳۱۳ ده ایکی جلدده مصرده طبع اولندی. مطبوع شرحلری - (۱) مصباح الزجاجة. امام سیوطی (۹۱۱) اثری اولان بو شرح ۱۲۸۲ ده باصلمش اولان نسخه هامشنده طبع اولمشدر. (۲) شرح ابی الحسن المدنی السنندی (۱۱۳۸). بو شرح ۱۳۱۳ ده طبع اولمش نسخه هامشنده باصلمشدر. (۳) انجاح الحجاجه علی سنن ابن ماجه. عبدالغنی بن ابی سعید العمری (۱۲۹۶) اثری اولان بو شرح «مصباح الزجاجة» ایله برابر برنجی طبع هامشنده باصلمشدر.

(۱) ابن ماجه ناک: «وعن جابر رضی الله عنه قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یبول قائما» حدیثی شرحنده «نیل الاوطار» صاحبی: فی اسناده عدی بن الفضل وهو متروک وقد عرفت ما قاله الحافظ من عدم ثبوت شیء فی النهی عن البول عن قیام عن النبی علیه السلام» دیه در. اوشبو بحثده ابن القیم «زاد المعاد» ده «قد ثبت عن النبی صلی الله علیه السلام البول قائما و قاعدا و الكل سنة» دییور. بونلر ایسه ابن ماجه روایتنه طعن اوله در. «قزوین» حدیثی حقه ده «میزان الاعتدال» ده (ج ۱ ص ۲۲۴) «فلقد شان ابن ماجه سننه بادخال هذا الحدیث الموضوع فیها» دییور.

(۶) الموطأ.

کتاب سته‌نک آلتنجیسسی مجدالدین ابن الاثیر اصطلاحنه کوره امام مالک حضرتلری طرفندن تألیفی ایدلمش «الموطأ» در. امام مالک بو کتابنی ۱۰۰۰۰۰ عدد حدیثدن انتخاب ایدوب قرق ییل مدتنده ترتیب ایتمشدر. ائک ایلک مرتبه‌ده بابلره آیرلوب یازلمش حدیث کتابی اوشبو «الموطأ» اولوب اصحاب و تابعین اثرلری حسابه داخل اولوق اوزره بتون حدیثی ۱۷۲۰ قدر نخمین اولنور. بونک ایچندن مسند ۶۰۰، مرسل ۲۲۲، موقوف ۶۱۳، تابعین اثر لری ۲۸۵ عدددر.

«الموطأ» نی کندیسندن طوغری روایت ایتمک قصدیه جهانک دورت طرفندن علم اهللری فوج اولوق امام مالک حضورینه کلور اولمشلر. واسطه‌سز اولوق بر بیکنن زیاده آدم روایت ایتدیکی مرویدر. بو جمله‌دن شافعی، محمد بن الحسن، ابن وهب، ابن القاسم کبی مشهور فقیهلر؛ یحیی بن سعید القطان، عبدالرحمن بن مهدی، عبدالرزاق کبی حدیث اماملری؛ هارون الرشید، الامین، المأمون کبی خلیفه‌لر اولنور ایدی. امام مالک اوزی سلامت وقتنده «الموطأ» بتون اسلام دنیاسینه مشهور اولوب نسخه‌سی هر بر ولا-یتلرگه تارالمشدر. ابو یوسف حضرتلرینک «الامالی» نام اثری و امام محمدک «الآثار» ی «الموطأ» ایله بر زمانده دنیاغه چیقمش ایسه‌لرده شهرت و اعتبار طوغروسنده آرالری بر ایله کونک آراسی نسبتنده یراق قالمشلردر.

امام شافعی «الموطأ» حقنده: «قرآن شریفدن صوئک ائک درست

کتابدر « دیبور اولمش (۱) . قاضی عیاض : « اسلام عالمنده - الموطأ - درجهسنده آدملرک اعتناسینه مظهر اولان بر کتاب یوقدر » دیمشدر .

« الموطأ » ده اولان بر فضیلت ده محدثلر آراسنده الک درست اولمق ایله شهرت اولان اسنادلردن کوبسنی مشتمل اولدیغندندر . اوشبو اسناد احمد ابن حنبل ، اسحاق بن راهویه قاشنده : محمد بن مسلم ابن شهاب زهری - سالم بن عبدالله - عبدالله بن عمردر . علی بن المدینی و غیرلر قاشنده : محمد بن سیرین - عبیده بن عمرو سلمانی - علی بن ابی طالب در . یحیی بن معین ایله نسائی قاشنده : ابراهیم نحفی - علقمه - عبدالله بن مسعود در . ابوبکر ابن ابی شیبه و باشقهلر قاشنده : محمد بن مسلم ابن شهاب زهری - زین العابدین علی بن الحسین - الحسین بن علی - علی بن ابی طالب در . امام بخاری قاشنده مالک - نافع - عبدالله بن عمردر .

مطبوع نسخهلری - « الموطأ » نسخهلری متعدد اولوب آرا- لرنده بعض بر فرقلر اولدیقی مرویدر . بو کونک ایکی تورلی نسخهسی طبع اولندی . بری یحیی بن یحیی المصمودی روایتی اولوب ۱۲۸۰ ده « تونس » ده و تاش باصمه ایله ایکی جلدده مصرده ، ۱۲۹۱ ده « دهلی » ده ، ۱۸۸۹ ده « لاهور » ده باصمهشدر . ایکنچیسی ایسه محمد بن الحسن الشیبانی روایتی اولوب ۱۲۹۱ ده « لودیانج » ده و عبد- الحی اللکنوی تصحیحی ایله ایکی دفعه تاش باصمه ایله طبع اولمشدر . اوشبو ۱۳۲۷ - ۱۹۰۹ تاریخنده « معارف » مصرفی ایله « قزان » ده

(۱) امام شافعی بوسوزینی جامع سفیان ثوری ، مصنف حماد بن سلمه کبی اثرلردن تفضیل ایتمک قصدیله سوبلامشدر . آنک عصرنده بخاری و مسلم صحیحهلری یوق ایدی .

طبع اولنورغه ده باشلاندى (۱) .
 مطبوع شرحلری - ۱) شرح زرقانى . محمد بن عبدالباقى
 بن يوسف زرقانى (۱۱۲۲) اثرى اولان بو شرح ۱۲۸۰ ده ۴ جلدده
 مصرده طبع اولندى . ۲) المصفى . ۳) المسوى . هر ايكسى ولى الله
 الدهلوى العمري (۱۲۳۹) اثرى اولوب برنچيسى فارسى و ايكنچيسى
 عربيدر . هر ايكيسى هندستانده مطبوعدر . ۴) التعليق الموجد . امام
 محمد روايتنه اولان بو شرح عبدالحى اللكنوى (۱۳۰۴) اثرى اولوب
 هندستان و قزنده امام محمد روايتى اولان مطبوع متنلر هامشلىرنده
 طبع اولنمشدر .

مقصد .

۱۷

کتب سته مؤلفلری .

حديث فننده « کتب سته » اڭ معتبر و مبارک اثرلر اولديغى
 كى بونلرڭ مؤلفلرى ده اسلام عالمنده اڭ اعتمادلى و اڭ بيوك ذاتلردر .
 « کتب سته » ايله لازم درجهده آشنا اولور ايچون مؤلفلرى ايلهده
 آشنا اولمق لازم . شونڭ ايچون بزلر بو يرده کتب سته مؤلفلرى

(۱) « معارف » طرفندن اسمزگه هديه ايدلمش نسخهسندن اوشبو اثرڭ ۱۳۲۸
 - ۱۹۱۰ ده شهر ربيع اولده تمام اولديغى آڭلاشلىدى . بتونسى ۳۹۴ صفحهده اولوب
 هامشنده عبدالحى اللكنوى نڭ « التعليق الموجد » ى هم برابر گوزل کاغذ و گوزل حرفده
 حديث کتابنه لايق روشده طبع اولنمشدر .

ترجمه لرینی یازاچق اولدق . یوقار وده کتب سته نی سویلادی کمز ترتیب که خلاف اولسه ده مؤلفلر سویلان دیک یرده بچتمز امام مالک حضر- تلرندن باشلان اچقدر . الموطاء ، هر نه قدر صحیح بخاری و صحیح مسلم در جه سنده اولماز حتی که جههور بو کتابنی «کتب سته» آراسینه قویماز ایسه ده امام مالک کندیسی کتب سته صاحب لرینه کوره بالاتفاق مقدم بر ذات اولوب ، کتب سته مؤلفلری بونک شاگردلرینک شاگردلر یدر . بناء علیه محترم استاذلرینی اوزینک مناسب اورنینه قویمق قصد یله اک ایلک سویلیه چک کیمسه مز امام مالک حضرتلری اولور .

امام مالک .

حدیث عالمرینک استاذی و مشهور دورت مذهبن بری اولان «مالکیه» مذهبنک امامیدر . بو ذاتک اسمی مالک ، کنیه سی ابو عبدالله اولوب آتاسی ده انس بن مالک (مشهور انس بن مالک دگل) بن ابی عامر الاصبغی المدنی ایدی . باباسی ابو عامر رسول اکرمی کوروب صحبت ایتدیکی مرویدر . اسلاف کرام آراسنده امام مالک «فقیه الامه» ، «امام دار الهجرة» کبی لقب فاخرلر ایله مشهور ایدی . امام مالک حضرتلری هجرتدن ۹۳ نچی ییل «مدینه» ده آنادن طوغوب عبدالله بن عمر بن الخطاب آزادلیسی اولان نافع ابو عبدالله وزهری محمد بن مسلم ابن شهاب کبی الوغ تابعینلردن حدیث شریف استماع ایلامشدر . ربیعة الرأی بن ابی عبدالرحمن التیمی ، عامر بن عبدالله بن الزبیر ، عبدالله بن دینار ، جعفر بن محمد الصادق و غیرلر امام مالک حضرتلرینک شیخلرندن ایدی . نافع بن ابی نعیم و باشقه لردن علم قرائت آلدی . کندیسنندن اوقومش عالمرک حد و حسابی یوقدر . عبدالله بن المبارک ، محمد بن الحسن الشیبانی ، سفیان الثوری ،

عبدالرحمن الاوزاعی، لیث بن سعد، محمد بن ادریس الشافعی
وغیرلر امام مالک شاگردلرندندر.

مشهور مغنیلردن و حقنهدده المأمون خلیفه طرفندن: «اگرده
بروچیلق ایله خلق آراسنده شهرتی چیقمش اولماسه ایدی، بن البته
قاضی ایدوب قویار ایدم، زیرا بونک علمی و دیانتی، امانت و کمالتی
کوب قاضیلردن آرتقدر» دیه شهادت ویردیکی (۱) اسحاق بن
ابراهیم الموصلی، مشار الیه حضرتلرینک شاگردی ایدی.

تفسیر، حدیث و فقهده امام مالک غایت متبحر اولدیغی جهتله
صوکن وقتلرنده کندیکنک استاذ و شیخلری بونک علمندن استفاده ایدر
اولدیبار (بو جملهدن امام زهریدر).

امام مالک عصرنده فتوی ویرمک وظیفهسی «مدینه» ده یالکنز
مشار الیه حضرتلرینه منحصر ایدی. حدیث شریف درسی وقتلرنده
طهارت آلوب تزلنوب اطورر، کامل حرمت و ادب اوزرنده حدیث
شریف نقل ایلر ایدی. فخر کائنات اوندمز حضرتلردن ادب
صافلاب مدینه اورامنده یایان یورر ایدی، حتی قارت کوننده ده
اوشبو مقصده مبنی هیچ وقت حیوان بنوب یورمامشدر.

معاصرلری حتی یاش یوزندن کندیسنندن الوغ ذاتلر، مشار
الیه حضرتلرینی تعظیم و تکریم ایدرلر ایدی. اشهب بن عبدالعزیز
«مالک حضورنده ابو حنیفهنی کوردم، آتاسی حضورنده ادبلی صبی
بالا نیچوک اطورر ایسه ابو حنیفهده شویله اطورر ایدی» دیپور (۲).
امام شافعی هر وقت: «اگرده مالک ایله سفیان بن عیینه

(۱) اغانی. ج ۵ ص ۴۹.

(۱) بو حال ابو حنیفهکنک هم زیاده تواضعلی اولدیغنی کوسترر.

ابو حنیفه حضرتلری امام مانک گه کوره اون اوچ یاش بیوکدر.

اولمیه ایدی حجازده علم قالمیه چق ایدی» هم: «مالک کبی عالم و فاضل کیمسه کوردگزمی؟» دیه صورا و چیلره: «آنک کبی عالم و فاضل ذاتی کورمک بره دگل حتی استاذ و شیخلر مزهده نصیب اولامشدر» دیبور ایدی.

امام مالک حقنده، امام شافعی ایله امام محمد آراسنده اوشبو روشده بر مناظره اولدیغی مرویدر:

امام محمد: (شافعی گه خطابا) سزک استاذ گز مالک می عالم، یوقسه بزم استاذمز ابو حنیفه می؟

امام شافعی: وجدان ایله حکم گه راضیمیسز؟

امام محمد: شبهه سز.

امام شافعی: او یله ایسه سویلا گز، قرآن شریف علمنی سزک استاذ گزمی یا که بزم استاذمز می عالمدر؟

امام محمد: شبهه یوق، سزک استاذ گز عالم.

امام شافعی: سنت علمنی سزک استاذ گزمی عالم، یوقسه بزم

استاذمز می؟

امام محمد: شبهه یوق، سزک استاذ گز.

امام شافعی: رسول الله صحابه لرینک سوزلرینی سزک استاذ گزمی

عالم یوقسه بزم استاذمز می؟

امام محمد: شبهه یوق سزک استاذ گز.

امام شافعی: ایمدی اورتالقده یالگز بر «قیاس» قالدی.

حالبوکە قیاس، کتاب ایله سنت اوزرینه اولدر (۱).

(۱) بو حکایتنی قاضی ابن خلکان «وفیات الاعیان» ده نقل ایتمش (ج ۱

ص ۵۳۹). کوکلم آرزو قیلدیغندن دگل بلسکه «شونی کورماهش ایش» دیما -

سونلر ایچون بو یرده نقل ایتدم.

بو ماجرا درست اولدیغی تقدیر ده امام محمدک «مدینه» گه واروب
امام مالک حضورنده «الموطأ» نی اوقومازندن مقدم اولور. فقط امام
محمد غایت عقللی بر ذات اولدیغندن بویله روئده بر مناظره گه کرشمیه-
چگی، کرشدیکی تقدیرده بو درجه گه کتورمیه چکی معلوم. بلکه
امام محمد ایله امام شافعی، مناظره طریق ایله دگل بلکه ادبی بر
طرزده (بزم چه آراغه صائوب) سویلاشمش سوزلرینی مذهب حقنده
تعصب ایدن ذاتلر اوشبو قالبغه قویمش اولورلر.

قاضی القضاة ابو یوسف، هارون رشید ایله حج سفرینه وار-
دیغنده امام مالک ایله مناظره لری اولدیغی مرویدر. امام مالک:
«نمازده اولان سهو نقصان ایله اولسه سجده سهونی سلامدن مقدم
قیلورغه، اگرده زیاده ایله اولسه سلامدن صوگ قیلورغه تیوشلی»
دیه تقریر ایتدیکنده ابو یوسف ده: «بر کیمسه نماز ایچنده هم
نقصان هم زیاده ایله یاگلور اولسه نه قیلور؟» دیه امام مالک
حضرتلرینی الزام ایتمشدر (۱).

ابویوسف، رسول اکرم حج وداغده جمعه کون عرفاتده وقفه ده
جمعه اوقودیغنی دعوی قیلوب: «چونکه رسول الله الک ایلك خطبه
وآندن صوگ ایکی رکعت نماز اوقودی» دیه دلیل کتورمشیدی.
بوگا قارشو امام مالک: «خطا سویلارسن، رسول اکرم شنبه کون
اولسه ده شویره ایتمش اولور ایدی، چونکه مسافر اولدیغندن اویره نی
ایکی رکعت اوقومقی لازم ایدی، قرائتنی یاشرون اوقومقی من-
کور نمازک جمعه دگل بلکه اویره ایدیکنه صریح دلیلدر» دیه
الزام ایتمش، هارون هم امام مالکک اوشبو سوزینی تصویب
ایلامشدر.

احمد ابن حنبل حضرتلرندن: «رسول اکرم سنتنی واصحاب کرام آثارینی مالک ایله سفیان ثوریدن قانغیسی اعلم ایدی؟» دییوچیلرگه: «مالک اعلم ایدی» دیه جواب ویرمش. اما «قانغیسی زاهرک ایدی؟» دییوچیلرگه: «بوسنی اوزگز بیلورسز، بن جواب ویرمیم» دیمشدر.

مؤرخلر وخصوصا محدثلر امام مالک ترجمه سیننی تفصیل ایله یازدقلری کبی بعضیلر ایسه مستقل کتابلرده یازمشلردر. بوجهلدن: ابوبکر احمد بن مروان المالکی الدینوری (۳۱۰ ده وفات)، ابوالروح عیسی بن مسعود الشافعی (۷۴۴ ده وفات)، سیوطی (بونک کتابی «تزیین الارائك بمناقب مالک» اسملی) در.

امام مالک آق یوزلی، اوزون بویلی، زور باشلی ایدی. غایت وقارلی و سلطنت اولدیغندن مجلسنده غیبت سویلانماز، تاوش کوتارلماز وجدال اولماز هم ده هیچ کیم مالا یعنی سویلاماز ایدی. ایلك عمرنده بتون وقتنی رسول الله مسجندنه کچردیکی حالده صوگ وقتلرنده اوز اوندک طوردیغی حتی جماعت نمازینه وجمعه گه چیقمادیغی مرویدر. چیت یرلرگه ویا که اصل وطنلرینه کیدر ایچون وداع ایدن شاگردلرینه: «حق سبحانه وتعالی حضرتلرینه تقوالق قیلسگز، اوشبو علمنی نشر ایدرگه اجتهادده اولسگز، اوگره تگز هیچ کیمدن یاشر مه گز!» دییور وهر وقتده: «بن، اصابت وخطا ایتمکلکم جائز اولان بر بنده یم، فتوالرمی قرآن ایله سنت که عرض قیلوگز، آنلره موافق اولانلرینی قبول ایدوب باشقه لرینی ترک ایدگز!» دیه نصیحت قیلور اولمشدر (۱).

امام مالک اوزون عمرلی اولدیغندن روایتی عالی ایدی،

(۱) مختصر جامع بیان العلم. ص ۶۱.

اوشبو سببدن پک یراق مملکتلردن بونک حضورینه اوقور ایچون خلقلر گروه گروه اوله رق کلدیلمر. اون یدی یاشندن باشلاب بتون عمرینی درس، ایله کچردی. ذهنی اوتکن، فهیمی سریع، علمی واسع، متدین و عادل، سنت ایله عامل، فقه بابنده مقدم و حجت ایدی. بونک عصرنده اسلام دنیاسینک بیوک عالمرندن اولان ابو حنیفه فقه علمنده، سفیان ثوری حدیث روایتنده، نوزاعی سنت علمنده مستثنی اولمق ایله شهرت تابمشلر ایدی. اوشبو اوچ کیمسه آراسینه توزیع ایدلمش کمالتیرک مجموعینی حق سبحانه و تعالی امام مالک حضرتلرینه جمع ایتدی، دیورلر. اوزندن صورلمش قرق سکز مسئله ناک اوتوز ایکیسنه «لاادری» دیه جواب ویردیکی و ابو جعفر المنصور «الموطأ» ایله عمل قیلور ایچون بتون اسلام مملکتنه منشور ویررگه قصد ایتدیکنده: «اویله ایتمه! هر کیم و هر بر شهر خلقی اوز قاشلارنده ثابت اولان دلیللر ایله عمل ایتسونلر» دیه نصیحت ایلادیکی مرویدر (۱).

عباسیلرک جبری صورتده تحصیل ایتدیکلری بیعتک لازم اولماد. یغنی سویلادیکی ایچون مدینهده امیر اولان جعفر بن سلیمان نام ذات طرفندن قامچی ایله صوقدرلدی و اوشبو وقت بر قولنی صورتده چیقاردیلر. خلق کوزندن توشمک و اعتباری بتمک لازم ایکن اوشبو حادثه صوکنده بالعکس امامک حرمتی دخی زیاده اولدیغی و اهل اسلام کندینه آیروم صورتده محبت باغلاقلری کورلمشدر.

مشار الیه حضرتلرینک: «بنم حقمده خلق نه فکرده در ونه کبی سوزلر سویلرلر؟» دیدیکینه قارشو «دوستلرک مدح، دشمنلرده طبیعی ذم قیلر» دیه جواب ویرمشلر. اوشبو جو ابنی ایشتمدیکنده امام

(۱) مختصر جامع بیان العلم. ص ۶۷.

حضرتلری ده: «ما زال الناس كذلك ولكن نعوذ بالله من تتابع الالسنه كلها» دیمشدر (۱).

ابن عبدالبر حضرتلری امام مالک حقهده: «وعابه قوم فی انکاره المسح علی الخفین فی الحضر والسفر وفی کلامه فی علی و عثمان... وفی قعوده عن مشاهدة الجماعة فی مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم ونسبوه بذلك الی مالا یحسن ذکره وقد برأ الله عز و جل مالکا عما قالوا وكان عند الله وجیها» دیپور (۲).

امام مالک حضرتلرینک مذهبی هر بر یرده خصوصا حجازده شایع اولمش ایسهده صوکره مغرب اسلاملری آراسنده نشر ایدلمشدر. اوشبو کونده هم طرابلس، بنغازی، تونس و جزائر، مراکش و بو اطراف بتون بتونه امام مالک مذهبنده اولنور لر.

امام مالک حضرتلری مشهور روایتلرگه کوره ۸۶ یاشنده وقتنده ۱۷۹ تار یخنده «مدینه» شهرنده وفات اولوب «جنت بقیع» ده دفن اولندی. قبری معروفدر. رحمه الله تعالی.

امام بخاری.

شیخ المحدثین امام بخارینک اسمی محمد وکنیه سسی ابو عبدالله اولوب، آناسی اسماعیل بن ابراهیم بن المغیره بن بردزبه الجعفی البخاری در (۳). بردزبه دیه معروف اولان (اصل اسمی

(۱) تذکرة الحفاظ . ج ۱ ص ۱۹۱ .

(۲) «مختصر جامع بیان العلم» . ص ۲۰۲ .

(۳) امام بخاری ترجمه سینی یازوچیلر، «بردزبه» سوزینی بانک فتحی، راپله زانک سکونی، دالک کسر یله در، دیه تصحیح ایتمشلر. فقط بو تصحیح برکیه سزه نک خطاسینه موافقت ایلامک قصدیه میدانه چیقمش اولسه کرک. زبیرا فارسی اولان مذکور کلمه، «پرداختن» مصدرندن گوزل ساز چالوچی و ماهر مغنی دیمک معناسنده اسم فاعل صیغه سسی اولان «پرداز» در. بناء علیه بو سوزنک معربی بانک و دالک فتحی ایله «پرداز» اولو رغه تیوشلی.

آچیق بیلنمادی) کیمسه فارس قومندن وفارسیلر مذهبنده اولوب آنک اوغلی مغیره « الیمان الجعفی » دیه معروف بر ذات قولنده اسلام قبول ایتدی و اوشبو مناسبت ایله امام بخاری « الجعفی » دیه نسبت ایدلنور اولدی. « الیمان » ایسه عبدالله بن محمد بن جعفر بن الیمان نام محدثک یراق بابالرنندن بر ذاتدر. ابراهیم بن المغیره حقنده معلومات کورلمادی. آتاسی اسماعیل بن ابراهیم، حدیث عالملرنندن اولوب امام مالک و حماد بن زید کبی بیوک ذاتلردن روایت و ابن المبارک ایله صحبت ایلامشدر.

امام بخاری، ۱۹۴ تاریخ شوال آینده « بخارا » شهرنده دنیاغه کلوب یاش حالنده آتاسندن یتیم قالدی و آناسی تربیه سنده اوسدی. بر وقتلر کوزلری آغروب حتی صوقرایدیغی ایله حکم ایتمشلر ایسه ده الله تعالی عنایتی سایه سنده شفا تابدی. پک یاش ایکن وقتندن اعتبارا حدیث علمینه محبتی توشوب بو فن اوزرینه اولان استعدادی سببندن آز بر زمان ایچنده خیلی کمالت حاصل ایتدی. ۱۶. یاشینه ایرشدیکنده عبدالله بن المبارک و وکیع (۱) کبی عالملر طرفندن ترتیب ایدان کتابلرنی حفظ ایتمش و « اصحاب الرئی » (حنفی مذهبنی) دیه مشهور مذهب ایله ده آشنا اولدی. بوندن صوگ ۲۱۰ تاریخنده اوزندن بیوک برادری احمد و آناسی هم برابر اولدیغی حالک « مکه » گه سفر ایتدیلر، حج عبادتی تمام اولدیغنده احمد، وطن اصلیلری اولان « بخارا » شهرینه قایتوب وفات اولدی و محمد بن اسماعیل ده حدیث

(۱) بو کیمسه محدثلردن وکیع بن الجراح بن ملبیح اولسه کرک. فقط بونک مؤلفی یوق ایدی دییورلر (تذکره الحفاظ. ج ۱ ص ۲۸۱). ایباری بونک. حقنده: « شیخ الامام الشافعی المدفون بالقرافة الکبری » دیه تعریف ایدر ایسه ده بونک درستلکی مشکو کدر. شایان تعجبدر که حدیث اماملرندن اولان اوشبو وکیع بن الجراح حضرتلرنی ابن حزم شیعه مؤلفلرندن عد ایتمشدر (الفصل ج ۱ ص ۲۶).

شریف تحصیل ایتمک قصدیله « مکه » ده قالدی . ۱۸ یاشینه يتدیکنده اصحاب و تابعین حکملری حقنده اولان کتابنی تألیف ایلادی . « مدینه » گه واروب فخر کائنات افندمز حضرتلرینک قبر شریفلری یاننده آی یاقیتیسنده « التاریخ الکبیر » اسملی اثرینی یازدی .

امام بخاری ، حدیث جمع ایتمک و مشایخ کرامدن ایشتمک نیتی ايله اسلام شهرلرینه سیاحت ایتمش و اوزون مدتله خراسان و عراق ، شام و حجاز ، یمن و مصر کبی مشهور شهرلر و معروف مملکتلرده یورمش ، هر یرده بیوک استاذلر حلقه تدریسلرینه کروب استفاده ایلامشدر . بیك عددن متجاوز شیخلردن حدیث شریف استماع و نقل ایتدیکی مروی اولوب احمد ابن حنبل ، یحیی بن معین ، اسحاق بن راهویه ، ابوبکر بن ابی شیبه ، ابو نعیم الاصبهانی بو جمله دندر . مع ما فیه : « عمل ایماندن جز دگل » اعتقادنده اولان کیمسه لرك حدیثلرینی یازمادیغنی کندیسی خبر ویرمشدر . زیرا بخاری : « ایمان ، قول ايله فعلدن عبارتدر ، شونک ایچون زیاده و نقصاننی قابل » دییور (۱) . امام شافعی حضرتلرندن هم حدیث ایشتمش ایسه ده « صحیح » ده بوندن روایتی یوقدر . « صحیح » ده ایکی اورنده اولان « ابن ادریس » دن مقصدی عبدالله الاودی الکوفی ، دییورلر (۲) . یزید بن هارون ، ابو داود الطیالسی ، عبدالرزاق بن همام الصنعانی کبیلرک زمانلرینه ایرشدی ایسه ده رحلتی بر قدر سوگراق اولدیغندن بونلردن استماع ایده آلمادی ، بونلرک حدیثلرینی بر واسطه ايله روایت ایلر . اگرده طوغریدن طوغری اوزلرینه یولقمش ایسه بخارینک حدیثلری دخی

(۱) جامع الصحیح . ج ۱ ص ۷ .

(۲) بونلرک بری « فی المرکز الخمس » بابنده (ج ۲ ص ۱۲۷) وایکنچیسی ده

« تفسیر الحرایا » بابنده (ج ۳ ص ۳۳) در .

بر درجه عالی اولمش اولور ایدی .

ابن حجر العسقلانی حضرتلری امام بخاری شیخلرینی اوشبو
بیش طبقهغه آیرمشدر: (۱) تابعیندن روایت ایدوچیلر . محمد بن
عبدالله الانصاری، مکی بن ابراهیم، ابو عاصم النبیل، عبد الله بن
موسی، ابو نعیم و غیرلر بو طبقه دندر . (۲) اوشبو برنجی طبقه ننگ
عصر دشلری فقط تابعیندن روایت ایلامک میسر اولمامشلر . آدم بن
ایاس، ابو مسهر عبد الاعلی بن مسهر و باشقهلر اوشبو طبقه دندر .
(۳) تابعین عصرینه ایرشمامشلر . سلیمان بن حرب، قتیبه بن سعد، نعیم
بن حماد، علی بن المدینی، یحیی بن معین، احمد ابن حنبل، اسحاق
بن راهویه و غیرلر بو طبقه دندر . بو طبقه دن حدیث روایت ایتمک
طوغر و سنده امام بخاری غه امام مسلم هم شریکدر . (۴) اوزیننگ
عصر دش واقرانلی . محمد بن یحیی الدهلی، ابو حاتم الرازی، عبد بن
حمید و غیرلر بو طبقه دندر . (۵) اوزینه شاگرد حکمنده اولانلر . بونلردن
ایسه خصوصی بر فائده کورلدیکی اورنلرده روایت ایلر . عبد الله
بن حماد الاملی، عبد الله بن ابی القاضی الخوارزمی و غیرلر اوشبو
طبقه دندر . امام بخاری . کندیسینه شاگرد حکمنده اولان ذاتلردن
حدیث روایت ایتمه سی ایله اوزیننگ: « لایکون المحدث کمالا حتی یکتب
عمن هو فوقه و عن هو مثله و عن هو دونه » دیدیکی سوزینی تصدیق
ایتمشدر .

افتراق حدیثیننگ اصلی اولوب اولمادیغی (۱) ، اولدیغی تقدیر
ده ضال فرقه لرنک قانغیلر اوله چغنی مقالات و کلام اهللرینه کوره دخی
طوغری آکلامه سی لازم اولان امام بخاری حضرتلری کلام اهللری
طرفندن فرقه ضاله دیه حکم ایدلمش مذهبلره منسوب محدثلردن حدیث

(۱) حدیث الافتراق لایصح اصلا من طریق الاسناد . الفصل . ج ۳ ص ۲۴۸ .

تحصیل ایتدیکی معلومدر. خوارج مجتهدی اولان عمران بن حطان و باشقه لارک حدیثلری بخاری طرفندن «صحیح» ده تخریج ایدلمشدر (۱). امام بخارینک درس مجلسنده هر وقت یوزلر ایله طلبه حاضر اولوب کندیسندن اوقومش و روایت حدیث ایلامش شاگردلر یتمش بیکنن زیاده اولدیغی مرویدر. بونلر ایچنک مسلم بن الحجاج، ترمذی، ابو زرعه، ابوبکر بن خزیمه کبی الوغ محدثلر هم اولنور ایدی. اک صوگ وفات اولان شاگردی ابو ظهیر عبدالله بن فارس البلیغی اولوب ۳۴۶ تاریخنده وفات اولمشدر.

امام بخارینک علم حدیثده گی اقتدار و استعدادی، علم ایچون اولان محبت و آرزوسی فوق العاده اولوب خاطرینه کلن بر شینی کاغده قید ایدر ایدی. اویقوغه یاتدیغی صوگ، خاطرینه کلن شیلرینی یازمق قصدیله اونیشار دفعه طوروب اوت یاندردیغی و خاطره سیننی کاغده قید ایتدیکی روایت ایدلنور. حفظنده یوز بیگ صحیح و ایکیوز بیگ غیر صحیح اولدیغنی کندیسی سویلر اولمشدر. امام ترمذی: «اسنادلر، علمه و تاریخلرنی بیلمک طوغروسنده عراقدهده خراساندهده امام بخاری درجه سنده بر آدم کورمادم» دییور اولمشدر. «سمرقند» شهرنده شول وقتلرده دورتیوز مقدارنده حدیث عالم لری اولنور ایدی. (بو کونک سمرقند شهرنک نچه یوز حدیث عالمی وار در عجباً؟!). بونلر ایسه امام بخاریننی یا گلشدرمق قصدی ایله

(۱) ابوحنیفه حضرتلری شیعهلردن «زیدیه» فرقه سینک مجتهدی و مشهور واصل ابن عطانک شاگردی اولان امام زید بن علی حضرتلردن اعتقاد وفقه تحصیل ایتدی، اوشنداق معتزلر رئیس اولان عمرو بن عبید اهل سنت شیخی اولان حسن بصری حضورنده استفاده ایلادی. بولرک هیچ بری ایکنچیسنک مذهبته تعرض ایتدیکی مروی دگلدر. کلام اهلی ظاهر اولوب اورتایه شبه و شکر آتمازلردن و اهل اسلامی تفریق یتمازلردن مقدم اولان حاللر اوشبو منوالده دوام ایتمشدر.

یدی کون حاضرلندیلر، شام اسنادلرینی عراق اسنادلرینه و عراق اسنادلرینی شام اسنادلرینه اوشنداق حجاز اسنادلرینی یمن اسنادلرینه قاتشدروب (بویله ایتمکنی حدیث عالمه‌ری جائز کورمازلر، بلکه حرام عد قیلورلر) امتحان ایدوب کوردیلر؛ فقط جزئی اولسون بر یا کلسغه توشره آلمادیلر.

«بغداد» شهرینه کردیکنده (۱) مذکور شهرده اولان محدثلر یوز حدیثنی صایلاب آلوب متن و اسنادلرینی قلب ایتدیلر (بو عمل هم درست دگلدر). آرادن اون کشی انتخاب قیلوب بخاریدن صورمق ایچون هر برینه اونار حدیث تعیین قیلدیلر. یرلیلر و چیت لردن عبارت اولان بیوک بر جمعیتده اون محدث برر برر اوزلرینه تعیین ایدلن اونار حدیثلرنی برر برر اوقوب بخاری اوزرینه عرض ایتدیلر. بخاری هر برینک هر بر حدیثی اوقولدیغینه قارشو «لا اعرف» (خبرم یوق) دیه جواب ویروب طوردی. بغداد محدث لری اوز آرالرنده بعضیلری «سیزدی» دیه و بعضیلرده «حدیثدن خبری یوق ایمش» دیه قولاقدن قولاقغه سویلاشلر ایدی. سوؤاللر تمام اولدیغنی بیلدیکندن سوک امام بخاری یوز حدیثک اسنادلرینی برر برر درستلاب اوقوب چیقمشدر. ایشته اوشبو وقت بتون خلق بونک درجه‌سی عالی ایدیکنی اعتراف ایتمشلردر.

«بصره» شهرینه واردیغنده: «ای علم اهللری، شهرمزگه بخاری تشریف ایتدی» دیه مسجد جامعک ندا اولنمش و بو وقت یاش یکت اولان امام بخاری مسجد ایچنده بر اسطوانه آرتنده نماز اوقور ایمش. علم محبتی اولان خلقلرده حضورینه کلوب احاطه ایدرک تزلانمشلر و املا مجلسی عقد ایتمکنی صورمشلر. بخارینک حدیث

(۱) امام بخاری «بغداد» شهرینه سکز مرتبه کرمشدر.

مجلسینه بیگلر ایله عالمئر بیغولوب استماع ایلامشئر. امام بخاری صافی قلبلی، مداهنه سز و ریاسز بر ذات اولدیغندن: «بندن حدیث مجلسی طلب ایتدکز، بن بریاش کیمسه یم مع ما فیه بن سزله اوز شهرکز محدثلرندن سز ایشتمادیککز اسنادلر ایله حدیث روایت ایدرم» دیمش. بوکا ایسنه حاضر ون کیفلرینی بوزمق دگل کامل مسرت اوزرنک قبول ایتمشئر. رسول صلی الله علیه وسلم حدیثلرینی احترام ایتمک بویله و علمنی تعظیم ایلامک شوپله اولور. علم بیلغه کبیدر. هیچ وقت اوز اوزلرینی بیوک و یوقاری کورمش ذاتلر طرفینه یورماز. امام بخاری متورع و متقی بر ذات اولوب کین و حسد دن عاری، حب جاه و تمدح ایله شغلی یوق ایدی. بتون عمرنده غیبت سویلامادیکی مرویدر. «بغداد» شهری اسلام ملتینک مرکزی اولمغله و امیرلرک نفوذلری جهانه غالب اولدیغی بر وقتده دفعه لر ایله «بغداد» ه کردیکی حالدده امام بخاری نه بر خلیفه ونه بر امیر قابقاسینه وارمشدر. حلقه تدریسی، عصرینک بیوک عالملری ایله طولوغ اوله رق «بغداد» شهرنده حدیث اوقوتمقده اولان بخارینک عباسی خلیفه لردن جزئی بر التفات کوردیکی حقنده معلومات تابمادق. امام بخاری آریق بدنلی، اورتا بویلی، فوق العاده ذکی و فطین، حفظی قوتلی اولوب صبی ایکن وقتنده یتمش بیگ حدیث یادلادیغی مرویدر. بر مرتبه اوقومقله حفظ ایدر اولمشدر. بونک بو حالینی بیلمش شریکلری: «بو آدم فوق العاده بر کمالت صاحبی اوله چق، بونک اوستنه چیقارغه هیچ کیمک قدرتندن کلمیه چک» دیه اوز آرالرنده سویلاشرلر ایدی.

آتاسی دولتلی آدم اولوب وفات وقتنده کوب مال میراث قالدرمش. امام بخاری ده اوشبونک ایله نفقه لنوب طورمش و فقیر شاگردلره

احسان و اعانت قیلور و کندیس قناعتک اوزرنده عمر سورر اولمشدر .

تألیفاتی - امام بخارینک « جامع الصحیح » دن باشقه اوشبو اسمک تألیفاری واردر : الادب المفرد (۱)، اسامی الصحابة، بدء المخلوقات، بر الوالدین، تاریخ الثقات والضعفاء من رواة الحدیث، تاریخ بخارا، الثلاثیات، الجامع الصغیر، الجامع الکبیر، خلق افعال العباد، الفوائد، القراءة خلف الامام، الکنی، الوجدان، الهبة، المسند الکبیر، التاريخ الکبیر، التاريخ الاوسط، التاريخ الصغیر، التفسیر الکبیر، الاشرقة، المبسوط و غیرلر .

شعرلری - امام بخاری شعر سویلامامش و یا که یک آرز سویلامشدر . « اغتنم فی الفراغ فضل رکوع فعیسی ان یکون موتک بغته » . « کم صحیح رأیت من غیر سقم ذهبت نفسه الصحیحة فلتنه » بیتی اوشنداق : « خالق الناس بخلق واسع * لا تکن کلبا علی الناس تهر » هم : « ان تبق تفجع بالاحبة کلهم * وفناء نفسک لا ابالك افجع » شعرلری مشار الیه حضرتلرینه منسوبدر . بخاری شعر سویلامامش ایسه بوشی کندینک بوکا میلی اولمادیغندن اولور . زیرا شعر سویلاماک، طبیعی بر قوت که تابع اولوب بو قوت هر بر آمده اولنماز . یوقسه امام بخاری « صحیح » ده کبار اصحاب طرفندن سویلانمش و فخر کائنات افندمز حضورنده اوقولمش شعرلردن بر قاچنی روایت ایتمشدر . بونده مذکور اولان ک صوگ شعرینی امام سبکی ، طغرائی نک : « هذا جزء امرء اقرانه درجوا * من قبله فتمنی فسحة الاجل » دیمش اولدیغی بیتندن گوزل عد ایلر (۲) .

(۱) بونک یازمه بر نسخهسی « دمشق » کتبخانهسنده اولدیغی رویدر .

(۲) طبقات الشافعية . ج ۱ ص ۱۶ .

بر نصیحتی . ابوالعباس الولید بن ابراهیم بن زید الهمدانی علم تحصیل ایدوب آدم آراسینه کردیکی صوڭ علم حدیث ایله شغللنورگه رغبتی توشوب امام بخاری حضورینه وارمقله کندی مرادینی عرض ایلامشدر . امام بخاری بونڭ سوزینی دڭلادیغی صوڭ : «ای اوغلووم! اطرافلیچه فکر یورتمازدن ، فائده ونتیجهلرینی تصور ایتمازدن ، مانع ومشقتلرینه اقتدارڭ اولوب اولمیهچغنی گوزل بیلمازدن ایلك هیچ اش که اقدام ایتمک موافق دڭلدر . شونڭ ایچون حدیث علمینی تحصیل نیتڭ اولور ایسه بو طوغروده گوزل فکر ایله !» دیمشدر . بوڭا قارشو ابوالعباس الهمدانی : «ای محترم استاذ! اوپله ایسه بو طوغروده بڭا بر قدر اولسهده افاده بیورگز ، تا که بن اوزمنڭ بو اش که اقتدارم اولوب اولمیهچغنی فکر ایدیم ، عهدسندن چیقوب چیقمايهچغم حقنده محاکمه قیلیم!» دیه استفسار ایتمشدر . امام بخاری اوشبو وقت بوڭا دیمشدر : (تبرک یوزندن کندی عبارت شریفهسینی نقل ایتمک) «اعلم ان الرجل لا یصیر محدثا کمالا فی حدیثه الا بعد ان یکتب اربعا مع اربع کاربع مثل اربع فی اربع عند اربع باربع علی اربع عن اربع لاربع وکل هذه الرباعیات لا تتم الا باربع مع اربع فاذا تمت له کلها هان علیه اربع و ابتلی باربع فاذا صبر علی ذلك اکرمه الله تعالی فی الدنيا باربع واثابه فی الآخرة باربع» . ابوالعباس الهمدانی بو سوزلرنی ایشدوب حیرتده قالمش وتفسیر ایتمهسینی امام حضرتلرندن منتظر اولهرق طورمش . امام حضرتلری «نعم» دیه اوشبو روشده تفسیر ایتمشدر : «الاربعة التي یحتاج الی کتبتها هی اخبار الرسول صلی الله علیه وسلم وشرائعه والصحابة رضی الله عنهم ومقادیرهم والتابعین واحوالهم وسائر العلماء وتواریرهم ، مع اسماء رجالهم وکناهم وامکنتهم وازمنتهم ، کالتحمید مع الخطب والدعاء مع التوسل والبسملة

مع السورة والتكبير مع الصلوات، مثل المسندات والمرسلات والموقوفات والمقطوعات، في صغره وفي اداركه وفي شبابه وفي كهولته، عند فراغه وعند شغله وعند فقره وعند غناه، بالجبال والبحار والبلدان والبراري، على الاحجار والاعزاز والجبلود والاکتاف الى الوقت الذي يمكنه نقلها الى الاوراق، عمن هو فوقه وعمن هو مثله وعمن هو دونه وعن كتاب ابيه يتيقن انه بخط ابيه دون غيره، لوجه الله تعالى طلبا لمرضاته والعمل بما وافق كتاب الله عز وجل منها ونشرها بين طالبها ومحبيها والتأليف في احياء ذكره بعده، ثم لاتتم له هذه الاشياء الا باربع هي من كسب العبد اعنى معرفة الكتابة واللغة والصرف والنحو، مع اربع هي من اعطاء الله تعالى اعنى القدرة والصحة والحرص والحفظ، فاذا تمت له هذه الاشياء كلها هان عليه اربع الامل والمال والولد والوطن وابتلى باربع بشماتة الاعداء وملامة الاصدقاء وطعن الجهلاء وحسد العلماء، فاذا صبر على هذه المحن اكرمه الله عز وجل في الدنيا باربع بعز القناعة وبهيبة النفس وبلذة العلم وبجياة الابد، واثابه الله تعالى في الآخرة باربع بالشفاعة لمن اراد من اخوانه وبظل العرش يوم لا ظل الا ظله ويسقى من اراد من حوض نبيه صلى الله عليه وسلم وبمجاورة النبيين في اعلى عليين في الجنة». بونك سوگنده امام حضرتلری : «ایشته اوزون عمرلرده ومختلی وقتلرده استاذ وشيخلمزدن آلدیغمز نصیحتلرک خلاصه سینی سزه بیان ایتدم؛ ایمدی کندی حالگی تفتیش ایدرک شوگا کوره حرکت ایلرسن» دیمش. ابو العباس الهمدانی دیپور : «امام جنابلرینک سوزینی ایشتدیکمک غایت متأثر اولدم، بویولک آغیر ایدیکنی ادراک قیلوب کندیمک عاجز قالایغمی کوکلمه کتوردم وحیرت در یاسینه طالوب تیک اوطوردم، اعلیتسزلگمی بیلوب غایت کچر ایدم، امام حالمی فهم ایتمش اولسه کرک تکرار سوز باشلاب: - ای عزیز اوغلوم!

بویله مشقتلرنی تحمل قیلورغه اقتدارک اولمیه چغنی حس ایدر اولسه ک فقه علمی تحصیل ایله! بونی تحصیل ایتمک یینگلدر؛ حتی اوده اوطور دیغک حالده ده ممکن اولور، فقه علمنی شیخار آغزندن ایشدر گه و بونک ایچون ده شهر و صحرالرده یورر گه، غربتلیکلر اختیار قیلورغه مجبوریت یوقدر، فقه علمی ده عزتلی بر علمدر. دیدی. بوندن صوگ بن حدیث علمی طلب ایتمکدن و از کچدم و فقه علمی اوقورغه کرشدم و بو علمک برنجی درجه عالمیری آراسینه کردم.

وهملری - نه قدر بیوک اولسه ده اولسون معصوم دگل عالمیرک خطالری و وهملری اولمق ممکندر. بویله وهملره ایاروب باشقلر هم یولدن یازماسونلر ایچون سلف عالمیری طرفندن «جرح و تعدیل» فنی تأسیس ایلامشدر. بونک اک اشلیکلی اولان خادمیرینک، بری ده صاحب ترجمه امام بخاری حضرتلری کندیسی ایدی. مشار ایله حضرتلرینک ده بعض بر وهملری اولمشدر. بوکا مثال ایدرک کندی عصرنده متداول اولان «تورات» نی کتب منزله دن و تواتر ایله منقول اولدیغنی ظن ایدوب بونک حقنده قرآن شریف روایت ایدن تحریف و تبدیللرنی آنچق تاویل و تفسیر گه عائد شییلرده در، دیه قیلمش دعوا سیننی کتورر لر (۱). بو دعوانک وهم گه مبنی ایدیکنده شبهه یوق. قوللرنده اولان کتابلرک کتب منزله دن ایدیکنی حتی یهود و نصارالر کندیلری ده دعوی ایتماملر بلکه آنلره کوره بو کتابلر رسوللر طرفندن الهام ایله یازلمشدر. بونلرک تواتر ایله منقول اولوب اولمادیغنی حقنده کوب سوزلر وارد (۲).

(۱) المنار، ج ۶ ص ۸۷.

(۲) فخرالدین الرازی هم «تورات» تواتر ایله نقل اولدیغنی و تحریفدن مقصوده الفاضلی حقیقی معنالرندن دوندرمک ایدیکنی قبول ایلامشدر. مفاتیح الغیب، ج ۳ ص ۲۳۶. ابن حزم اوشبوسوزنی قاتیغ لهجه ایله رد ایتمکده در الفصل، ج ۱ ص ۲۱۵.

امام ذهلی ایله اولان ماجراسی . شهرلرینه گلدیکنی ایشدوب «نیسابور» خلقی ایکی اوچ مرحله قدر یرگه امام بخاری قارشوسینه وارمشلر . «نیسابور» کتبی مستثنی عالملرندن اولان محمد بن یحیی بن عبدالله الذهلی (۱) و باشقلر اوشبو استقبال ایدنلر آراسنده اولنور لر ایدی . امام ذهلی اوزینک شاگردلرینه : «آرامزه خصومت و کدورت توشماسون ایچون بخاری اوزرینه بحث ایتمهگز!» دیه تنبیه ایلامش ایسهده ایکی اوچ کون اولسون اوتمادی : «اذا جاء القضاء ضاق القضاء» مصداقنچه ذهلی شاگردلرندن بری بخاریدن افعال عباد و خلق قرآن مسئلهلرینه دائر سوز صوردی . بخاری طرفندن ویرلمش جواب حقنده خلق ایکی فرقه اولوب اوز آرا مناظرهگه کرشدیلر . اوشبو حادثه سببلی ذهلی ایله بخاری آراسینه صغوقلق و کدورت توشدی و محبت ایله استقبال ایدوب آلدیغی بخاری حقنه امام ذهلی : «ولانکلم من ینهب بعد هذا الی محمد بن اسماعیل» دیه اعلان ایتدی . اوشبو وقت بخاری ده «نیسابور» نی تاشلاب چیقوب کتمشدر . مع ما فیه بخاری ، امام ذهلی دن روایت ایتمش اولدیغی ۳۰ عدد قدر حدیثنی «صحیح» دن چیقارامش بلکه «حدثنا محمد بن یحیی الذهلی» دیه چک یرده «حدثنا محمد» یا که «حدثنا محمد ابن عبدالله» دیه یالکوز اوز اسمینی گنه ویا که آتاسی اسمی اورنینه بابانسی اسمینی ذکر ایتمکه کفایت ایلامشدر . بخارینک صافی کوکلملی

(۱) امام ذهلی ، حدیث علمنده معتبر بر کیمسه اولوب شیخ الاسلام ، حافظ نیسابور کبی الوغ عنوانلر ایله مشهور اولمش ایدی . ابو داود الطیالسی و عبدالرزاق کبی ذاتلردن روایت ایلر . حدیث تحصیل ایتمک قصدیله حرمین ، شام ، مصر و عراق ، ری و خراسان ، یمن و جزیره ولایتلرنده سیاحت ایتمشدر . مسلم مستثنی اولدیغی حالده کتب سته مؤلفلری بوندن حدیث روایت ایلرلر . شاگردی کوب ، غایت عقیق و طاهر الذیل بر کیمسه اولوب کندیسنی احمد ابن حنبل احترام ایلر ایدی . ولادتق ۱۹۰ تاریخنی صوکنده اولوب وقاتی امام بخاری صوکنده ۲۵۸ تاریخنده اولمشدر .

آدم و علم گه جنایت ایتمک درست دگل اعتقادنده اولدیغینه اوشبو حالی دلیل اولسه کرک .

خلق قرآن مسئلهسی . اسلام دنیاسینک نخبه لری و سلف عالملرینک زبده و عمک لری نیک فلاکتلرینه سبب ، مالا طاقه له قبیلندن اولان مشقت و زحمتلر تارتمقلرینه باعث اولان اوشبو «خلق قرآن» مسئلهسی نه کبی مسئلهدر ؟ بزم بو اثرمزننی دگل حتی که امام حضرت لری نیک نه یرده اولسهده اولسون تر جمه حالینی اوقوچیلرک هر برینک کوکلنده بویله بر سؤال خطور ایده چکنده شبهه یوق . شونک ایچون بزلر مذکور مسئله نیک خلاصه الخلاصه سیننی بو یرده بیان ایده چکمز .

«قرآن» لفظی اوشبو شیلرگه اطلاق قیلنور : (۱) کلام نفسی ازلی . بو معنا ایله قرآن حق سبحانه و تعالانک ذاتی ایله قائم و : «لاهو ولاغیره» دیه تعبیر ایدلمکده اولان حقیقی صفات جهله سندن اولور . بومعنا ایله «قرآن» حقنده اولان نزاع اهل سنت ایله معتزله آراسنکدر . معتزله لر بویله صفتنی انکار ایتدیکلری حالده اهل سنت اثبات ایتمشلردر . اثبات ایدوچیلر قاشنده غیر مخلوق ایدیکنده شبهه یوقدر . اگرده معتزله لر صفات ایله قائل اولسه لر ایدی ، البته بومعنا ایله قرآن نیک غیر مخلوق ایدیکنی حقنده اهل سنت که موافقت ایتمش اولورار ایدی . (۲) اوقولمقده اولان منظوم کلمه لر ، ترکیب ایدلمش حرفلر اوشنداق حرف نقش ایدلمش صحفی . بومعناده اولان «قرآن» غه شرع لساننده «کتاب» و «مصحف» اطلاق اولنور .

سلفی عالملرینک جفالانمقلرینه سبب ایشته اوشبو ایکنچی معناده اولان «قرآن» نزاعسی اولمشدر . بونک مجعول ، حادث ایدیکنی انکار ایتمادیکلری حالده «شرع طرفندن» تکلیفی واقع اولمامش ، بویله شیلر عصر سعادتده یوق ایدی ، شونک ایچون بو بحث بدعتدر دیه

عالملر «مخلوق» سوزینی اطلاقدن تخاصی ایدر اولمشلردر. اما ایکنچی طرفده مأمون خلیفه برنجی معناسی ایله قرآن نی انکار ایتمادیکی حالده (مأمون ایله معتزلهلر اراسنده اولان فرق اوشبو نقطه ده در) صوڭ معناسی ایله قرآننی مخلوق دیمک حقنده عالملرنی تکلیف ایتمشدر. عالملر «لزومی یوق، تکالیف شرعیه دن دگل، بلکه بدعت بر بحث» دیه بوڭا بتون کوچلری ایله قارشو طور دقلری حالده مأمون، بونلرک اوشبو حاللرینی «بونلر صوڭ معناسی ایله قرآنی قدیم دییورلر ایمش؛ بو ایسه الله تعالی دن غیر یگه قدیمک اثبات ایتمک اوله در» دیه آڭلاب اوز سوزنده اصرار و عالملرگه انواع قساوتلر کوسترمشدر. مأمون کبی عالم و فهیم آدم مسئله نڭ بیوک دگل ایدیکنی بیلوب، عالملر ایله آڭلاشورغه تیوشلی ایدی. فقط هر وقت بو کبی جزئی نزاعلر غرض شخصیلر و مختلف مسلکله اولان فرقهلرک استفاده لری سببندن بیوکلنه بیوکلنه بلای عام حکمینه کرر. خلق قرآن مسئله سی ده اوشبو روشده بیوکلندی و کوبلرک مصیبتلرینه ده باعث اولدی.

حادثه نڭ میدانله کلمه سی اوشبو طریقه اولمشدر: غایت فصیح سوزلی و اهل کلامک اماملری دیه چک قدر بو فنده ماهر اولان قاضی احمد بن ابی دؤاد مأمون حضورنده مقربلردن اولوب سوزی نافذ و شفاعتلری مقبول ایدی. هر بر فرصت توشدیکنده مأمون حضورنده قرآن شریفی مخلوق دیه اعتقاد ایتمک قصدی ایله خلقلرنی بوڭا دعوت ایلامک تیوشلی اولدیغنی سویلادیکندن مأمون کوڭلی بوڭا قرار تابدی و بو طوغروده بعض امیرلرگه ۲۱۸ تاریخنده منشور یازدی. «بغداد» عالملرندن کوبلر جانلرندن، اهل و عیاللرندن قورقوب مأمون تکلیفنی قبول ایتمیلر. اوز سوزلرنده اصرار ایدن عالملرنی «بغداد» والیسی

اولان اسحاق بن ابراهیم بغاولاتوب مأمون حضورینه ارسال ایتدی. بونلر واروب یتمازدن ایلك مأمون وفات ایدوب «طرسوس» شهرنك دفن اولنمشیدی. مأمون، اوزینك وصیت نامه سنده مسلمانلرنی خلق قرآن ایچون دعوت قیلحق حقنده تأکید ایلامشدر. المعتصم خلافت تختند چیقدیغی ایله اوشبو مسئلهگه کرشوب، سوزینی قبول ایتمادیکی ایچون اوز حضورنده احمد ابن حنبلنی قامچی ایله صوقدردی. یاننده اولان بعض ملالر، المعتصمغه: «بو بدبختنی اولدر، آخرنده جوابنی بز ویررمز!» دیه قزدروب طورلرایدی. بتون تنی و کیومی قان اولدیغی حالده کوتاروب آلوب چیقاردقلری روایت ایدلنور. بیوک عالمردن اولان احمد بن نصر الخزاعی حضرتلرینی اوشبو مسئله حقنده خلیفه الواثق: «الله رضاسی ایچون اوشبو کافرنی اوز قولم ایله اولدرمک لازم» دیه قلیچ ایله باشینی چابوب اوزمش و باشینی «بغداد»ه بیاروب خلق کوزی اوکینه آصدروب قویمشدر. اوشنداق محمد بن نوح بن میمون نام کیسهنی احمد ابن حنبل قبیلندن قامچی ایله صوقدردیلر. نعیم بن حماد بغاوی لانوب یاتدیغی حالده زندانده وفات اولدی. بو فتنه ۲۳۴ تاریخینه قدر دوام ایتدی. المتوکل خلیفه بو طوغروده منشورلر یازوب «خلق قرآن» حقنده اولان تکلیفلرنی لغو ایتمش و اوشبو سببدن اورتاده اولان فتنه باصلمشدر.

امام بخاری هر نه قدر یاش اولسهده بو نزاع قایناب طوردیغی وقتلرک صوگ ساعتلرینه یتشمش؛ خصوصا استاذی احمد ابن حنبل حضرتلری ماجراسینی عنعنهسی ایله بیلمش ایدی. «نيسابور» شهرنك «قرآن ایله لفظمز مخلوقمیدر!» سؤالینه قارشو امام بخاری جواب ویرمکسزین ایکی دفعه سنده سکوت ایدوب قالمش ایسهده اوچونچی

دفعه سنده « افعالنا مخلوقه و الفاظنا من افعالنا » مضموننده بر جواب سویلامشدر. امام ذهلی ایسه احمد ابن حنبل قبیلندن بو طوغروده سوز سویلامکدن تحاشی قیلدیغی سببلی امامک اوشبو تعبیرینی « لفظی بالقرآن مخلوق » معناسینه حمل قیلوب بویله سوزگه کرشمگینه رضا اولماش، بونک نتیجهسی اوله رق آرالر بوزولمشدر. یوقسه امام ذهلی حضرتلرینک آغزندن چیقمش لفظلره « غیر مخلوق و قدیم » دیه حکم ایتمهسی متصور دگلدر. امام بخاری اوچونچی دفعه سوؤاله ده جواب ویرمادیکی صورتده مجلس اهلی کندی حقنده شوپله تهمته اوله چقلرینی ظن ایدوب مجبوری صورتده مذکور جوابینی ویرمشدر. یوقسه بوندن مقصدی معتزله لر قبیلندن سویلاشمک و آنلر مذهبینه موافقت ایتمک اولمامشدر. ایشته بخاری ایله ذهلی حادثه سینی شوپله روشده بیلورگه، بو طوغروده بوندن باشقه روشده یازلمش خبرلره علی العمیا اعتماد ایتمازگه تیوشلی. مسئله، مهم اولدیغی قدر نازکدر، غفلت اولنمیه.

سلف عالمیری حق سبحانه و تعالی حضرتلری حقنده « خالق کل شیء » دیه حکم ایتدیکلری حالده « خالق الخنازیر » دیمکدن تحاشی ایلرلر. بوندن مقصدلری ایسه خنزیرنی خالق اولدیغنی انکار ایتمک دگلدر، بلکه ادب و تربیه گه رعایت ایتمک ایچون شوپله قیلورلر. کلام لفظی حقنده « مخلوق » سوزینی اطلاقدن تحاشی ایتمکلری ده بوقبیلدندر. یوقسه بوندن مرادلری، معاذالله، « غیر مخلوق » دیمک دگلدر. بر شی حقنده سکوت ایتمک، نفی یا که اثبات ایله حکم ایتمک دگلدر.

صوڤ کوناری - امام بخاری « نیسابور » دن چیقوب « بخارا » شهرینه عودتنده ایکنچی بر فلا کته اوغراددی. عادتده مصیبت و مسرتلر

بر برینی تعقیب ایتمکدهلردر. خراسان امیری خالد بن احمد بن خالد الذهلی، بالکز کندی اولادینه درس ویردرمک و بالالرینه مربی و معلم صفتی ایله طومتق قصدیه امام بخارینی دعوت ایتدی. بخاری ایسه علملکنی بالکز امیر بالالرینه غنه دگل بلکه عمومه نشر ایلامک نیتنده اولدیغن بیان ایدوب امیر دعوتنی رد ایلدی. ایشته اوشبو سبیدن امیر، بخارا شهرنده اولان عالمردن استعانت ایدوب بخاری علیهنه حرکت ایدرگه کرشدی. بخارا عالمردن امامه افترا و مذهبیه طعن ایدنلر یاردمی ایله امیر، امام حضرتلرینی «سمرقند» یاننده اولان «خرتنک» قریه سینه نفی قیلدی (۱). اوشبو قریه گه کلدیکی ایله بخاری ابو منصور غالب بن جبرائیل الخرتنکی خانه سینه نزول ایتمکه آز کونلر صوگ وفات ایتدی.

بخارا شهرنده اولان احباب و اصحابی حتی اقربا و شاگردلری، دوست و دشمنلری علاقه لرینی و مناسبتلرینی کیسیدیکلرندن، دنیا ده هیچ بر خیر خواهی وزار نیازینی سویلار آدمده قالما دیغنی کوروب امام حضرتلری دنیا دن و حیاتدن بیزدیکی و جاننی آلمق ایچون حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه مناجات ایلادیکی مرویدر.

امام بخاری ۲۵۶ تاریخنده عید فطر کیچه سی یستو نمازی صوگنده وفات اولوب عید کونی اولی نمازندن صوگ دفن اولندی. یاشی

(۱) مذکور امیر خالد، عالم و فاضل بر ذات اولوب، بخارا والیسی اولدیغی حالده حافظلرک حلقه تدریس لرینه یوروب حدیث استماع ایدر ایدی. آتاسی احمد بن خالد، اسحاق بن راهویه کبی شیخلردن علم اخذ ایتدی و کندیسندن ده ابو حاتم الرازی و غیرلر حدیث روایت ایلادی. اوشبو سبیدن امیرک بخاری حقنده اولان بو معامله سی علم قدری بیلمادیکندن دگل، بلکه آفات سماوی قبیلندن اولان زلتندن معدوددر. العصمة لله وحده. «خرتنک» خاء معجمه و تانک اوستی، را ونونک سکونی و کاف عربی ایله در. مهمله حا ایله ضبط ایدنلرک سببی بزه معلوم اولمادی.

۶۲ ده ایدی . ایر بالاسی قالمادی . نعیمی ایرشدیکنده حافظ عبد الله الدارمی حضرتلری ، بخارینک اوز بیٹی اولان :

ان عشت تفجع بالاحبة کلهم
و بقاء نفسك لا ابالك افجع

ایله تمثیل ایتمشدر . قبری « سمرقند » شهرندن ایکی تاش مسافهده (هر تاش آراسی ۸ چاقروم تخمین ایدلدیکندن ۱۶ چاقروم اولور) « خرتنک » اسملی اورنده معروفدر (۱) . بو مقبره گه سمرقنددن وارلدیغنده « زرفشان » ییلغهسی بر ایکی دفعه کچلور . مقبره اطرافنده باشقه بر قبرلک یوقدر ، اوستنه بر مسجد بنا ایدلمش ایسهده تاریخی واسمی یازلمش تاشی یوق ، دییورلر . رضی الله عنه وطیب ثراه وجعل الجنة مقره ومثواه .

امام مسلم .

حدیث اماملرینک الوغلرندن اولان مسلم ابو الحسین بن الحجاج بن مسلم القشیری ۲۰۶ده « نیسابور » (نیشابور) شهرنک دنیایه کلدی . یحیی بن یحیی النیسابوری ، احمد ابن حنبل ، اسحاق بن راهویه ، عبد-

(۱) « اوفا » شهرنده طوردیغم وقت ۱۳۱۴ تاریخی محرمنده « بخارا » طرفندن سیاحت ایدوب کلمکده اولان سید محمد علی الظاهر الوتری حضرتلرندن مریم بنت تیمر پولاد خانه سنده امام بخاری مقبره سینی صوراشدم . بو مجلسده شهر علماسی و اعیانی حاضر ایدی . کوب تفصیلات ویردی وسوز آراسندهده : « فوق العاده تعجب ایتدم ، ترکستان و ما وراء النهر خلقی امام مقبره سینی خراب برافندقلری حالده آنک خدمتچیسی اولمق لیاقتندن محروم اولان فلان کیمسه قبرینی پادشاه سرایی قبیلندن معمور ایللا - مشلردر » دیدی . ظنیه کوره حدیث علمینه خدمتی برکاتنده اولسه کربک حق سبحانه و تعالی امام بخاری مقبره سینی معبد صفتنده طوتمق و سجده ایدله چک وثن اولمق فلاکتندن خلاص ایتمشدر . اوشبو سببندن طبیعی معمور اولماز .

الله بن مسلمة القعنبی کبی اماملردن حدیث شریف استماع ایتدیکی صوڭ اوشبو علمنه دخی زیاده متانت ویرمک قصدیله عراق، شام و مصر ولایتلرینه سفر ایتدی. «بغداد» شهرینه کردیکنده حدیث شریف اوقوتدی. «بغداد»ه اڭ صوڭ مرتبه کلمه سی ۲۵۹ده ایدی. کندیسندن ابو حاتم الرازی، ابو عیسی الترمذی، ابو بکر بن خزیمه و غیرلر استماع حدیث ایتمشلردر. «نیساپور» شهرینه کلدیکی وقتنده امام بخاریدن هم تحصیل ایتمش ایسه ده صحیح ده مشارالیه بخارینڭ اسمی و آندن حدیث روایتی یوقدر. بخاری اوزرینه اولان محبت و اخلاصی سببندن آنڭ ایله آرالرینه کدورت توشمش اولان محمد بن یحیی الذهلی ایله بوزوشوب مجلسندن چیقدی وعمری بارنچه استماع ایدن حدیثلرینی بر هماله یوکلادوب کندینه اعاده ایتدی دیورلر.

امام مسلم، شافعی مذهبنده اولوب بو طوغروده صلابتلی ایدی. شافعی مذهبنه خلاف کلماز و ممکن قدر آنی حمایت ایلر ایدی. اما امام بخاری شافعی مذهبنده اولسه ده کوب اورنڭ آڭا مخالفت ایلر (۱). امام مسلم تألیفلری (صحیح دن باشقه) شونلردر: کتاب الاسماء والکنی (۲)، کتاب العلل، کتاب الوجدان، کتاب عمرو بن شعیب، کتاب مشایخ مالک، کتاب مشایخ الثوری، کتاب مشایخ شعبه، کتاب من لیس له الاراو واحد، کتاب اولاد الصحابة، کتاب اوهام المحدثین، کتاب الطبقات، کتاب افراد الشامیین و غیرلر.

(۱) بو سوز شافعی عالمارڭ اثرلردن آندی بونلر ایسه بتون دنیا عالمی شافعی ایتمک حقنده غیرت ایتدیکلری جهتله سوزلرینه انابت ایتمک مشکلدن. بخاری و مسلم کبی ذاتلرڭ مذهبله تقلید ایتدیکلری کندیلردن اقرار و تصریح اولنمادیغی صورة ده تصدیق ایدلماز.

(۲) بو کتابدن یازمه بر نسخه اوشبو کونده «دمشق» کتبخانه لرنده اولدیغی روایت ایدلنور.

امام مسلم ۵۵۵ یا ۵۶۱ تاریخ رجب‌ده «نیسابور» شهرنده وفات و «نصر آباد» اسملی اورنده دفن ایدلدی. تر به سی معلومدر.

امام ابو داود.

مشاهیر محدثیندن اولان ابو داود سلیمان بن الاشعث بن اسحاق بن بشیر بن شداد بن عمرو بن عمران الازدی السجستانی ۲۰۲ تاریخنده «بصره» شهرنده دنیایه کلمشدر. یراق باباسی اولان عمران، «صفین» صوغشنده حضرت علی طرفنده اولدیغی مرویدر.

حدیث تحصیلی ایچون غیرتنی، عمرینی صرف ایدوب کوب یر لرده سیاحت ایتدی. احمد ابن حنبل، یحیی بن معین، عبدالله بن مسلمة القعنبی و غیرلردن استفاده ایلدی. کندیسندن هم کوب کیمسه روایت ایتمشلردر. بو جمله دن اوزینک اوغلی ابوبکر عبدالله (۱)، امام نسائی و غیرلر. بو کیمسه نی شیخ ابو اسحاق الشیرازی «طبقات الفقها» نام کتابنده احمد ابن حنبل اصحابندن عد ایلمشدر.

ابو داود، غایت صالح و متقی بر ذات اولوب شجاعت ادبیه گه مالک ایدی. عصرینک امیری اولان ابو احمد الموفق: «امیر بالاسی عوام بالاسی ایله برلکده تحصیل ایتماز، شونک ایچون بنم بالالرمه خصوصی صورتده سنن اوقوت!» دیه تکلیف ایتدیکنده ابو داود: «بو شی اولماز، علم طوغر و سنده امیرک، عواملق یوقدر» دیمشدر. کندیسندن: «سنن ده ۴۸۰۰ (۲) عدد حدیث جمع ایتدم، بونلر

(۱) بو ذات هم کیمسی ده بیوک محدثلردن اولوب «المصابیح» اسمنده کتاب تألیف ایتدی و ۳۱۶ ده وفات ایتدی.

(۲) «اربعة الآف وثمانائة حدیث» دیه چک یرده سهو اولارق «کشف الظنون» ده «اربعة الآف حدیث و ثمانية احادیث» روشنده باصلمشدر. ج ۲ بیت ۳۶.

ایچنده دینلری ایچون آدم اوغللرینه اوشبو دورت حدیث شریف کافیدر : (۱) انما الاعمال بالنیات، (۲) من حسن اسلام المرء ترکه مالا یغنیه، (۳) لایکون المؤمن مؤمنا حتی یرضی لایغیه ما یرضی لنفسه، (۴) ان الحلال بین و ان الحرام بین الخ « دیدیکی مرویدر. تالیفلری : المراسیل، الرد علی القدریة، الناسخ و المنسوخ، فضائل الانصار، مسند مالک بن انس، المسائل، معرفة الاوقات، ما تفرد به اهل الامصار و غیر لر.

امام ابو داود حضرتلری ۷۳ یاشنده ۲۷۵ تاریخنده شوال اورتاسنده جمعه کون «بصره» ده وفات ایتدی. «سجستان» سینک و جیمک آستی، سینک و تازک فتحی ایله معروف بر ولایتدر.

امام نسائی.

امام نسائینک کنیهسی ابو عبدالرحمن و اسمی ده احمد بن علی بن شعیب النسائی در. مشار الیه حضرتلری مشهور حافظ و محدثلردن اولوب خراسانده «نساء» شهرنده ۲۱۵ تاریخنده دنیایه کلمشیدی. اسحاق بن راهویه، یونس بن عبد الاعلی، ابو داود السجستانی، سلیمان بن اشعث کبی حدیث اماملردن حدیث استماع ایتدی و حدیث شریف او قومق ارزوسی ایله اقلیملردن اقلیملره سیاحت ایتدی. کندیسندن ابو القاسم الطبرانی، طحاوی، ابن السنی کبی بیوک ذاتلر روایت ایتمشلردر. حفطی قوتلی اولمق طوغروسنده اما نسائینی امام مسلم بن الحجاج دن ده ترجیح ایلر لر. «جرح و تعدیل حقنده، امام نسائی سوزلری مقبول و شهادتی معتبردر» دیور لر. شافعی مذهبنه منسوب ایدی، شوکا بنا ایدرک «مناسک الحج» کتابی یازدیغی مرویدر. امام نسائی مصدره طور دیغی سببندن تالیفاتی اوراده نشر

اولندی و پک کوب ذاتلر هم مصرده کندیسندن او قومشلردر. آخر
 عمرنده ۳۰۲ تاریخنده مصردن چیقدی و «دمشق» شهرینه واردی.
 «دمشق» ده حضرت علی و اهل بیت فضائلی حقنده «الخصائص» اسمک
 کتاب توزودی. بونده اولان روایتلرینک کوبسی احمد ابن حنبل
 حضرتلرندندر. کندیسی: «دمشق شهرینه کردیکمه اکثر اهالیسی
 حضرت علی حقنده ضعیف و لیاقتسز اعتقادده اولدقلرینی کوردم،
 الله تعالی هدایت ویرمازمی؟ دیه اوشبو - الخصائص - نی تالیف
 ایتدم» دیه سویلر اولمشدر. مذکور «الخصائص» کتابی ۴۱ بیتده
 ۱۳۰۸ ده مصر القاهره ده طبع اولندی.

امام نسائی قناعتلی و دیندار بر آدم اولوب بتون عمرینی بر
 کون روزه و بر کون افطار ایتمکله کچردیکی، سلطان و تورهلر مجلسینه
 قاتشمقدن غایت احتیاط اوزرنده اولدیغی مرویدر.
 آثاری: مسند علی، مسند مالک، الکنی، عمل الیوم و اللیلة،
 اسماء الرواة، ما اعراب شعبة علی سفیان و سفیان علی شعبة، مسند
 منصور بن زاذان و غیرلر.

«دمشق» مسجدنده عموم خلق حضورنده کندیسندن معاویه
 فضیلتی حقنده سوز صورادیلر. امام نسائی ده: «معاویه باشمه باش
 قورتولسه بختیاردر، فضیلت نه یرده!» دیه جواب ویرمش. اوشبو
 وقت معاویه طرفدارلری اوستنه هجوم ایدوب مسجددن چیقارمشلر
 وقیناب اوستنه بنوب قاتیغ تابتامشدر، بونک تاثیر ایله وفات اولمشدر.
 ویر روایت کوره وفات اولمازندن مقدم کندسینک رجاسینه کوره اقربا
 لری «مکه» گه آلوب وارمشلر و اوراده صفا ایله مروه آراسنک مدفون
 اولمشدر. وفاتی ۳۰۳ تاریخی شعباننده در.

امام ترمذی.

امام ترمذینک کنیه سی ابو عیسی واسمی ده محمد بن عیسی بن
سورة بن موسی بن الضحاک السملی در. (انصار قبیلہ سندن اولان بنو
سلمه گه منسوب). مشهور حافظلردن وحديث علمینک اماملردن اولوب
۲۰۹ ده دنیاغه کلدی. محمد بن اسماعیل البخاری ایله شریک اوله رق
تحصیل ایتمش ایسه ده صوگره دن بخاری غه شاگرد اولوب آندن استفاده
ایتدی. مع ما فيه امام بخاری بوکا: «سنک بندن استفاده گه کوره
بنم سندن اولان استفاده م کوبرا کدر» دییور اولمشدر.
امام ترمذی، احمد ابن حنبل ایله اسحاق بن راهویه مذهبلرینه
نسبت ایدلمش ایسه ده طوغروسی هیچ برینک مذهبنده اولمای بلکه
کندیسی مجتهد مطلق اولمشدر.

آثاری: العلل، التاریخ، الزهد، شمائل النبی، الاسماء والسکنی
وغیرلر. شمائل، مختلف اورنلرده برقاچ دفعه لر طبع اولندی.
امام ترمذی، حفظی قوتلی اولمق ایله مشهور ایدی. آخر عمرنک
کوزلری صوقرایدی و صوقر حالنچه همیشه اوزینک خدمتنده دوام
ایتدی. ۲۷۹ تاریخی ۱۳ نچی رجبده وفات ایتمشدر.

ابن ماجه.

مشهور مفسر وحافظ هم محدثلردن اولان اوشبو امامک اسمی
محمد بن یزید بن ماجه وکنیه سی ده ابو عبد الله اولوب نسبتی «قزوینی» در.
ابن ماجه «قزوین» شهرنده ۲۰۹ تاریخنده دنیایه کلدی، محمد
بن عبد الله بن نمیر، ابراهیم بن المنذر الحرامی کبی مشهور محدثلر
دن استماع ایتدی وحديث علمی تحصیل ایلیمک قصدیه ری، بغداد،

بصره، کوفه، شام، مکه، مصر شهرلرینه سیاحت ایتدی. امام مالک شاگردلرینه یولقوب صحبت و استفاده ایلدی.

ابن ماجه ناک حدیث علمنده ید طولاسی اولدیغی کبی تفسیر علمی ایلده شغللمش و قرآن شریف اوزرینه بر تفسیر یازمشدر. «قزوین» تاریخی و باشقه اسمده تالیفی ایدن اثرلری وارد.

«ماجه»، جیمه ناک تخفیفی ایله حاجه وزنده، آتاسی محمد بن یزید ناک کنیهسی و بر روایت کوره کندی آناسینک اسمی ایدی.

ابن ماجه ۶۴ یاشنده ۲۷۳ رمضانده وفات ایتدی. جنازه سینى طوغمهسی ابوبکر اوقوب، اوشبو ابوبکر هم ایکنچی طوغمهسی عبدالله، اوزینک اوغلی عبدالله و باشقه لر برلکده دفن ایتدیلر (۱).

مقصد.

۱۸

کتب سته مجموعه لری.

مکور حدیثلرینی توشرمک و ترتیبلرینی اوزگرتمک سببندن قسقارتوب، کتب سته ناک بعضیلرینی و گاه جمله سینى بیغوب بر کتاب صورتنده ایدلمش تالیفلر وارد. بو جمله دن اوشبو اثرلر معروفدر:

(۱) الجمع بین الصحیحین - بو اسم ایله بخاری و مسلم صحیحلرن جمع ایدوچیلر اوشبو ذاتلردر: (۱) ابو عبدالله محمد بن

(۱) بونک وفاتنی عاصم افندی «اوقیانوس» ده، «تاج العروس» اذ مطبعه سهوینه تقلید یوزندن ۲۹۳ تاریخنده دبه کوسترمشدر. ج ۱ ص ۸۳۰.

ابی نصر الحمیدی الاندسی (۴۸۸). بونک اوزرینه بر قاچ شرحلر
 وحاشیه‌لر یازلمشدر. ۲) ابو محمد حسین بن مسعود البغوی (۵۱۶).
 ۳) ابو بکر محمد بن عبد الله النیسای بوری (۳۸۸). ۴) ابو محمد
 عبدالحق بن عبدالرحمن الاشبیلی (۵۸۲). ۵) ابو محمد اسماعیل بن
 احمد ابن الفرات السرخسی الهروی (۴۱۴). ۶) ابو جعفر احمد بن
 محمد القرطبی ابن ابی حجة (۶۴۲). ۷) ابوبکر احمد بن محمد البر-
 قانی (۴۲۵). ۸) ابو مسعود ابراهیم بن محمد بن عبیدالدمشقی
 (۴۰۱). ابو السعادات ابن الاثیر اوشبو کتابلر آراسندن حمیدی
 ترتیبی ترجیح ایتمشدر.

۲) تجرید الصحاح الست - بو اسم ایله ابو الحسن رزین
 بن معاویة العبدری السرقطسی (۵۳۵)، الموطاء داخل اولدیغی حاله
 (سنن ابن ماجه دن باشقه) کتب سته‌نک مجموعه‌سینی برلکده تألیف
 ایتمشدر.

۳) جامع الاصول لاحادیث الرسول - ابو السعادات المبارک
 ابن الاثیر مجد الدین (۶۰۶) طرفندن اوشبو اسم ایله رزین ک
 «تجرید الصحاح الست» نام کتابی ایله برلکده کتب سته ترتیب
 ایدلمشدر. ابن الاثیر بو اثرده باشقه‌لرده آرتق بر بیان وفائده
 کورلمادیکی صورتده بخاری ایله مسلم عبارتلرینی اصل اعتبار ایلا-
 مشدر (۱). «جامع الاصول» کوب ذاتلر طرفندن اختصار ایدلدیکی
 مرویدر.

۴) جامع المسانید - عماد الدین ابو الفدا اسماعیل بن عمر

(۱) «مشکات المصابیح» ده هر وقت ذکر ایدلمکده اولان «جامع الاصول» ایشته

بو اثردر.

ابن کثیر البصری الدمشقی (۱) طرفندن ترتیب ایدلمش بو اثرده «کتاب سته» ایله دورت مسند هم برابر ییغولمشدر.

(۵) جمع الجوامع - سیوطی (۹۱۱) طرفندن بتون حدیث کتابلری بریره جمع ایدلمک اوزره ترتیب ایدلمشدر. تمام ایتمازدن مقدم وفات اولدیغی و اوشبو سببدن ده تهذیب و تنقیح ایدلنورگه تیوشلی اولان ضعیف بلکه موضوع حدیثلر قالدیغی روایت ایدلنور. متقی علاء الدین علی بن حسام الدین الهندی (۹۷۵) بو کتابنی «کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال» اسمی ایله ایکنچی روشده ترتیب ایلامشدر.

مقصد .

۱۹

حدیث علمنده اعتمادلی اماملر و وفات ییللری.

کتاب سته و مؤلفلرندن باشقه، حدیث علمنده دخی بر قاچ معتبر اماملر وارد، که حدیثلری قبول ایدلنور و کندیلری ده کتاب سته مؤلفلری قبیلندن احترام ایدلنورلر. بونلر ایسه شونلردر:

(۱) ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن السمرقندی الدارمی . ۲۵۵ .

(۱) بو کیمسه ترجمه سنده «قاموس الاعلام» صاحبی «دائرة المعارف» گه متابعت سببندن اولسه کرك - عماد الدین ابوالفدا اسماعیل بن علی ایله خلط ایدوب یازمش. اوشبو سببدن فاحش صورته غلط واقع اولمشدر. بوگا ایسه بوایکی کیمسه ننگ اسم و کنیه ده، لقب و شهر هم عصرده مشترک اولمقلری سبب اولنه چغی خاطره کلور. عماد الدین ابوالفدا اسماعیل بن علی «المختصر فی تاریخ البشر» نام تاریخ کتابی

- (۲) ابوبکر احمد بن عمرو البصرى البزار ۲۹۲ .
- (۳) ابو يعلى احمد بن على الموصلى ۳۰۷ .
- (۴) ابو بكر محمد بن اسحاق ابن خزيمة النيسا بورى . ۳۱۱ .
- (۵) ابو عوانه يعقوب بن اسحاق الاسفراينى النيسا بورى . ۳۱۶ .
- (۶) ابو جعفر احمد بن سلامة الازدى المصرى الطحاوى . ۳۲۱ .
- (۷) ابو حاتم محمد بن حبان بن احمد البستى ابن حبان (۱) . ۳۵۴ .
- (۸) ابو القاسم سليمان بن احمد الطبرانى . ۳۶۰ .
- (۹) ابو احمد عبدالله الجرجانى ابن عدى . ۳۶۰ (۲) .
- (۱۰) ابو بكر احمد بن محمد الدينورى ابن السنى . ۳۶۴ .
- (۱۱) ابو الحسن على بن عمر الدار قطنى . ۳۸۵ .
- (۱۲) ابو نعيم احمد بن عبدالله الاصبهانى . ۴۳۰ (۳) .
- (۱۳) ابو عبدالله محمد بن عبدالله النيسا بوى الحاکم . ۴۰۵ .

مؤلفى اولوب « الملك المؤيد صاحب حماه » ديه معروفدر . دمشق امراسندن اولوب وفاتى ۷۱۲ ده ايدى . اما بزم بو يرده ذكر ايتديكمز عمادالدين ابو الفدا اسماعيل بن عمر « البداية والنهاية » نام تاريخ مؤلفى و ابن تيميه ننگ شاگردى اولوب « الحافظ » و « ابن كثير » ديه مشهوردر . وفاتى ۷۴ ياشنده ۷۷۴ شعباننده ايدى . (كشوف الظنون بوننگ وفاتنى تورلى اورنده تورليچه كوسترمشدر) . ابو الفدا اسماعيل الدانشمندى بونلرنگ هر ايكيسينه باشقهدر .

- (۱) معاصرلرى طرفندن دينسزلك و زندقه ايله اتهام ايدلوب نفى بلد قيلندى . بو كيمسهنى « دائرة المعارف » مؤلفلرينه تقليد يوزندن قاموس الاعلام صاحى بر مرتبهده « ابن حبان » سوزى آستنده « ابو حامد بن احمد » ديه تفسير ايدلوب و ايكنجى دفعهده « ابو حاتم بن حبان » سوزى آستنده ذكر ايدلمشدر .
- (۲) ۳۲۳ ده وفات اولار ، عبدالله الملك بن محمد ابن عدى ايله اشتباه اولديغندنميدر ، بو كيمسه ننگ وفاتنى « قاموس الاعلام » ۳۲۳ ده كوسترمشدر .
- (۳) قاموس الاعلام ده موتب سهوى اولسه كرك ۴۰۳ روشنده كوسترلمشدر ، تصحيح تيلورغه تيوشلى .

- (۱۴) ابو محمد عبدالغنی بن سعید المصری الازدی . ۴۰۹ .
 (۱۵) ابو بکر احمد بن الحسین البیهقی . ۴۵۸ .
 (۱۶) أبو عمر یوسف بن عبدالله النمری القرطبی ابن عبد البر .
 ۴۶۳ .
 (۱۷) ابوبکر احمد بن علی البغدادی ابن الخطیب . ۴۶۳ .

مقصد.

۲۰

کتب سته دن باشقه اولان مطبوع حدیث کتابلری.

کوز اوکمزده اولان بر حساب دفترینه کوره جهانک هر طرفنده اولان مطبعه لرده بو کونه قدر طبع اولنوب تارالمش حدیث کتابلرندن بعضیلری بونلردر :

الاتحافات السنیه فی الاحادیث القدسیه - شیخ محمد المدنی اثری اولوب « حیدر آباد الدکن » ده طبع اولنمشدر .
 احسن الحدیث - ترکیا عالملرندن اوقچی زاده اثری اولوب، بونده ایسه قرق عدد حدیث شریف یازلمش و مؤلف طرفندن هر بر حدیث گه ترکیچه شرح ایتولمشدر . ۱۰۳۵ تاریخنده تمام اولدیغی کتابک آخرنده مذکوردر . ۱۳۱۳ تاریخنده استانبولده « اقدام » مطبعه سنده نشر اولندی .

الاربعون حدیثا - نووی تألیفی اولان بو اثر هندستان ، مصر و استانبول ، قزان و پیتربورغ شهرلرنده کوب دفعه لر باصادی .

بونک مطبوع شرحلری اوشبونلردر: (۱) الفتح المبين . ابن حجر المکی اثری . (۲) الفتوحات الوهبيّة . ابراهيم مرعي الشبرخيتي اثری . (۳) المجالس السنیة . احمد بن حجار الفشني اثری . اولگيسي ۱۳۰۷ دە ، ايکنچيسي ۱۳۰۴ دە ، اوچونچيسي ۱۲۹۹ و ۱۳۰۳ دە مصدره باصلمشدر .

الاربعون حديثا - اسماعيل حقی تالیفی اولوب علی حافظ القسطمونی شرحی ایله برابر ۱۳۰۳ دە استانبولده طبع اولندی . بلوغ المرام من احاديث الکلام - ابن حجر العسقلانی اثری اولان بو کتاب ابو الخير نور الحسن الحسينی القنوجی البخاری شرحی ایله ۲ جلدده ۱۳۰۲ دە مصدره باصلدی . فاضل محترم موسی افندی جار الله طرفندن یازلمش « افادات الکرام » نام شرحی « وقت » جریده سی و « شوری » مجموعه سی ناشرلری اولان محمد شاگر افندی ایله محمد ذاکر افندی طرفندن قزان شهرنده « خاریتون » طبع خانه سنده باصلورغه باشلانديغی اسمزگه کلمش ایکی اوچ فورمه سندن معلوم اولدی . « افادات الکرام » علمی اسلوب ایله یازلد . یغندن گوزل بر اثر اوله چغینه امیدمز کاملدر .

بيك بو حديث شريف شرحی - محمد عارف بك طرفندن « جامع الصغير » دن انتخاب ايدلوب کندی طرفندن ترکیچه یازلمش شرحی ایله برابر ۴۶۰ بیتده ۱۳۱۹ دە مصدره طبع اولندی . بونک متننی آیروب ۱۳۲۷ دە « قزان » شهرنده هم طبع ايتدرديلر .

التريغيب و الترهيب - زکی الدين عبدالعظيم بن عبدالقوی المندری طرفندن تالیف ايدلن بو اثر ۲ جلدده ۱۳۲۴ دە مصدره طبع اولندی .

تيسير الوصول الى معرفة الاصول - ابن اثيرك « جامع الاصول »

ندن ابن الربيع نام کيمسه اختصار ايلامش اثر در . ۱۲۵۳ ده «قالقوتا»
شهرنده طبع اولندى .

الجامع الصغير فى حديث البشير النذير - سيوطى تأليفه .
۲ جلد ده ۱۲۸۶ ده «بولاق» ده و ۳ جلد ده ۱۳۲۵ ده مصدره طبع
اولندى . هاشمى اوشبو شرحلى هم برابر باصلمشدر : (۱) السراج
المنير فى شرح الجامع الصغير . (۲) شرح الحفنى . سيوطى ، اوشبو
اثرنده پك كوب موضوع حديثلر درج اينديكى دعوى قيلنور . شونك
ايچون بو كتابنى حديث كتابى اولمق صفتندن زياده ، حديثلر فهرستى
اولمق صفتى ايله استعمال قيلورغه تيوشلى .

معاصر لمزدن محمد بدر الدين الحلبى ديور : «طريقة السيوطى
فى التأليف على ما علمنا من استقراء كتبه انه كلما وقع اليه كتاب من
الكتب فى اى فن من الفنون و استحسنته اختصره و نسبه الى نفسه
بدون تمييز بين غث و ثمين ولا وقوف على حقائق العلوم و لذلك
تراه مضطرا فى كتبه لانه لا يحكم فكر نفسه وانما يحكم فى كل كتاب فكر
مؤلفه هو فيضيفه الى نفسه ببعض تصرف يحدثه فى الكتاب وان كنت
قد قرأت فى كتابه الذى سماه - الجامع الصغير فى احاديث البشير
النذير - و كتابه الذى سماه - اللآلى المصنوعة فى الاحاديث الموضوعة -
ورأيت فى الجامع الصغير كثيرا من الاحاديث التى نص فى كتابه -
اللآلى - على انها موضوعة على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم لم
تصح عنه بطرق من الطرق جزمتم بصحة هذا الذى قلنا و علمت انه
لا يؤلف و انما يلخص كتب الناس و ينسبها لنفسه» (۱) .

جوامع الكلم - رشدى صنفدره بالالر ايچون هم اخلاق هم
عرب لسانينى اصلاح قيلورغه كتاب يوقلغندن شكايث ايدوچيلر كوب

اولدیغندن اوشبو اثرنی ، مذکور « الجامع الصغیر فی حدیث البشیر
النذیر » کتابندن انتخاب ایتمشیدم . صوگره موضوعات کتابلرنده و -
الجامع الصغیر - شرحلرنده موضوع ایدیکلرینه اشارت ایدلمش حدیث
لرنی توشره توشره یارومندن آز قالدی . بو قالانلردن کوبسینک اصلینی
کتب سته دن تابدم . بر قاچ عدد شبهه لی حدیث قالدی ایسه ده شول
حالنچه ۱۳۲۶ ده قزان شهرنده طبع اولندی . سینزور طرفندن حدیثلر
بوزولدیغی سببلی اوچ دورت مرتبه لر توزاتوب و اوزگرتوب یازارغه
طوغری کلدی .

الجواهر المنیفة فی ادلة الامام ابی حنیفه - سید مرتضی زبیدی
تالیفی اولان بو اثر ۲ جلدده ۱۲۹۲ ده « اسکندریه » ده طبع اولندی .
راموز الاحادیث - احمد ضیاء الدین الکومشخانه وی تالیفی اولان
بو اثر ۱۳۰۷ ده ۶۶۸ بیتده قزان شهرنده طبع اولندی بونک « اللوامع
البینات » اسمنده اولان شرحی استانبولده طبع اولنمشیدی .

القول المسدد علی مسند الامام احمد - ابن حجر العسقلانی
تالیفی اولان بو اثر « حیدر آباد الدکن » ده بر جلدده طبع اولندی .
کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال - علی بن حسام الدین
المتقی طرفندن اختصار ایدلمش بو اثر « حیدر آباد الدکن » شهرنده
واحمد ابن حنبل مسندی هامشنده اوله رق مصرده طبع اولندی .

کنوز الحقائق فی حدیث خیر الخلائق - مناوی طرفندن ۱۰،۰۰۰
عدد حدیث شریفی انتخاب ایدانوب ترتیب قیلنمش بو اثر (؟) ده
طبع اولنمشدر .

مبارق الازهار شرح مشارق الانوار - ابن ملک تالیفی اولان
بو اثر ، متنی ایله برابر بر جلدده مصرده طبع اولندی .
مسند ابی حنیفه الامام الاعظم - محمد عابد المدنی السندی

تألیفی اولان بو اثر ۳۷۳ بیتده تاش باصمه ایله «لکناو» شهرنده طبع اولندی. اوشبو اسم ایله ابوالمؤید محمد بن محمود الخوارزمی (۶۶۵) طرفندن تألیف ایدلمش ایکنچی بر اثر ۱۳۲۶ده مصرده طبع اولندی. مسند ابی داود الطیالسی - بو اثر هندستانده «حیدر آباد الدکن» ده بر جلدده طبع اولنمشدر.

مسند احمد ابن حنبل - ۱۳۰۳ ده ۶ جلدده مصرده طبع اولندی. مشکات المصابیح - ولی الدین الخطیب ترتیبی اولان بو اثر ۱۲۵۹ ده «قالکوتا» ده ۴ جلدده و صوکره دن ایکیشار جلدده «پیتر بورغ» شهرنک طبع اولندی. اولگیسی تاش باصمه ایله طبع اولنوب صوگغیسی ده حرف ایله ۱۸۹۹ ده محمد علیم افندی المقصودی خراجاتی ایله طبع اولندی. بو کتابک مطبوع شرحلری بونلردر: (۱) اشعة اللمعات. متن ایله برابر ۱۲۵۹ ده «قالکوتا» ده باصلدی. (۲) مرقات المفاتیح. علی القاری تألیفی اولان بو اثر ۵ جلدده ۱۳۰۹ ده مصرده طبع اولندی. مشکات المصابیح، اوشبو کونلرده «قران» شهرنک طبع ایدلدیکی هم ایشلدی. مصابیح السنة. بغوی تألیفی اولوب حدیثلری تخمینا ۴۷۱۹ عند در. بونک ۳۱۵ عددی بخاری و ۸۷۵ عددی مسلم حدیثلری اولوب ۱۰۵۱ عددی متفق علیه، بوندن قالانلری باشقه محدثلردن نقل ایدلمشدر. مصابیح ایکی جلدده ۱۲۹۴ ده «بولاق» ده طبع اولنمشدر (۱).

(۱) والدا جدم فخرالدین حضرتک ۱۲۹۶ - ۱۸۷۹ تاریخنده حج سفرندن آلوب قایتدیغی یازمه مصابیح السنة آخرنده ناسخی اوشبو عبارتتی یازمشدر: «تم الكتاب بحمد الله ومنه بعون الله وحسن توفيق الملك الفتح الكبير وفرغت يد معلقه الضعيف الفقير الحقير المسيء المذنب الراجي عفوره الخبير وكرمه (ال) مولی البصير وهو علی ما يشاء قدیر ایوب بن یعقوب الابكرمی احسن الله اليه واليهما من شهر المبارک - اواسط ربیع الاخير فی يوم الاحد فی بلدة - بروسا - حرسها الله تعالى من جميع افانهم مع بلاد المؤمنین ۷۷۳ سنة اربع وسبعین و سبعمائة من هجرة النبي صلى الله عليه وسلم».

معانی الآثار. امام طحاوی تألیفی اولان بو اثر، تاش باصمه ایله ۲ جلدده «لکناهور» ده ۱۳۰۲ ده طبع اولندی.

المعتصر من المنتخب من مشکل الآثار. قاضی ابو المحاسن یوسف بن موسی الحنفی تألیفی اولان بو اثر بر جلدده «حیدر آباد الدکن» ده طبع اولندی.

منتقى الاخبار فى الاحكام. مجد الدین ابن تیمیه تألیفی اولان بو اثر، شوکانی طرفندن یازلمش «نیل الاوطار» اسمنده شرحی ایله ۸ جلدده ۱۲۹۷ ده مصرده طبع اولندی

* * *

حدیث فننده بونلردن باشقه ده مطبوع کتابلر، رساله لر اولسه کرک. بیلدیگیمزه کوره بیلمادیگیمز کوبراک اوله چغنده شبهه یوقدر. بونده ذکر ایدلمش حدیث کتابلرینک هیچ بری «کتب سته» درجه سنده دگل ایدیکن سویلارگه حاجت یوقدر. اوز آرالرنده ائک معتبرلری «مسند احمد ابن حنبل» آندن صوئک ده «مسند ابی داود الطیالسی» و آندن صوئک امام نووی ایله ابن حجر بوندن صوئک مجد الدین ابن تیمیه اثری اولسه کرک. امام سیوطی نئک «الجامع الصغیر» ی حقنده معاصرلرمزدن بر ذات دییور: «الجامع الصغیر» کبی سیوطی اثرلری و «الجامع الصغیر» کئ مختصرلری ضعیف بلکه موضوع حدیثلرنی مشتملدر. «الجامع الصغیر» کئ حدیثلرینی، اهل حدیث طریقى اوزرنده استخراج ایدرلک شرح یازوچی بو کونه قدر ظاهر اولمامشدر. حالبوکه اهل اسلام طلبه سى «الجامع الصغیر» نى حتى صحیح البخاریدن ده آرتق کوروب شغللنورلر.

خاتمه .

اسلام دینی ، معیشت و حیات اجتماعیہ ایچون ضرور اولان علملرنی اوقومق و اوقوتمقدن منع ایتمک دگل، حتی بالعکس مساعه ایلامکدهدر . اوشبونک ایچون مصالح عالم سببی اولان علم و هنرلر نی اسلام شاگردلری ایستدیکلری وقت و ایستدیکلری یئرلرده تحصیل ایده بیلورلر . شریعتمز ، علمی ات ایله علمسز اتلرنی بر حکمه سانامامش بلکه اولگیسنه بعض بر امتیاز ویرمشدر . ایمدی آدم بالالرینه نه قالدی؟ بو سوزلرمز ، یوقاروده هم دیدک، دنیوی علم و معرفتله حقندهدر . اما دینی علملرنی تحصیل ایتمک صددنده اولانلر ایچون الک برنچی مقصد ایدرک قرآن و حدیث شریف علم لرینی طوتارغه تیوشلی اولسه کرک . فخر کائنات و سید موجودات افندمز حضرتلری : « ترکت فیکم امرین لن تزلوا ما تمسکتهم بهما کتاب الله و سنة رسوله » دیه بیورمشدر (جامع بیان العلم ص ۱۶۸-۲۱۷) . قرآن و حدیث علملرندن معلوماتی اولمامش آدم ، اوزینک طوتهقده اولان شریعتنی بصیرت اوزرئنده اولهرق نیچوک بیلسون؟ اصحاب و تابعین ، سلف صالحین اوزرلرینه نه کبی رابطهلر ایله محبت باغلاسون؟ رسول اکرم حضرتلرینک سیر شریفهسی ، اخلاق و عادات حسنهسی ایله نیچوک آشنا اولسون؟

آندن بوندن ایشدلمش یا که آتا آناغه و باشقه لرغه تقلید سببندن باغلانمش اخلاص ، اساسسز و محبتده ثباتسز اولور . حلال

و حرام علمی کړک اولسه قرآن و سنته در؛ اخلاق علمی کړک اولور ایسه کنه بونلرده در؛ سیر علمی کړک اولورسه دخی بونلرده در. «فقه کتابلری تدوین ایدلمک سببندن حدیث علمندن استغنا حاصل اولدی، فقه کتابلرینی اوقومش آدملرک حدیث کتابلری ایله شغللنورگه حاجتلری قالمادی» دیپان کیمسه پک خطا سویلار. زیرا فقه کتابنده دنیاده وقوعسی احتمال طوتماغان مسئلهلر کوب اولور ایسه ده بونده اولان معلومات، حدیث کتابلرینه نسبت ایله پک آزدر. نه قدر حدیثلرنی حتی مجتهدلرک ایشتمادیکلری روایت ایدلنور. حدیثلرک فروعی مسئلهلرگه عائد قسمی اولدیغی کبی تاریخ، اخلاق، آخرته اولاچق سعادت و شقاوتلرگه دائر قسملریه پک کوبدر. حالبوکه فروعدن باشقهسی علم فقهده ذکر اولنماز. بر علم، اگرده آنک ماهیتی فخر کائنات افندمز حضرتلرینک فعللرندن، قوللرندن عبارت اولور ایسه و غایهسی ده دنیا و آخرته سعادت که طوتاشمق اولسه آنک لزومی حقنده سوز سویلارگه حاجت اولماز. «قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم».

رضاء الدین به فی الدین

ولا تک بدعیا لعلک تفاع
أنت عن رسول الله تنجی وتربح
فقول رسول الله أذکی وارح
فانت علی خیر تبیت وتصبح
«ابو داود السخستانی»

تمسک بحبل الله واتبع الهدی
ولذ بکتاب الله والسنن التي
ودع عنک آراء الرجال وقولهم
إذا ما اعتقدت الدهر یا صاح هذه

فہرست

بیت	بیت
۳۲ معاش و مغیبات غہ دائر حدیثلر .	۳ ہدیہ م .
۳۷ موضوع حدیثلر . حدیث وضع ایدوچیلر . موضوع حدیثلر حقندہ مطبوع اثرلر .	۴ مدخل .
۴۱ حدیث کتابلری تدوین ایدلمہ سی . اصول و مسندلر . حدیث لغتلری .	۵ حدیث و سنت ، بونلرک کوچرلمکری .
۴۵ حدیث کتابلری ایله عمل .	۱۰ حدیث علمینک فضیلتی . روایت و درایت حدیث . اصول حدیث حقندہ مطبوع اثرلر .
۴۸ اسماء رجال و بو خصوصده اولان مطبوع اثرلر .	۱۳ حدیث ، اصحاب کرام وتابعین .
۵۰ حدیث علمی و روسیہ اسلاملری .	۱۶ حدیث و مشہور مجتہدلر .
۵۵ حدیث و آناک معلمی .	۱۹ حدیثلرنی یازمق حقندہ اذن و منعلر .
	۲۳ حدیث و تاریخ .
	۲۵ سند و متنلر ، بو طوغرو ده اولان وظیفہلر .
	۲۸ محدثلر و حفظلری ، صحیح حدیثلر .

۷۷ امام مالك .	۵۸ کتاب سته .
۸۳ امام بخاری .	۵۹ صحیح البخاری ، مطبوع
۱۰۰ مسلم .	نسخه لری ، مطبوع
۱۰۲ ابو داود .	شرح لری .
۱۰۳ نسائی .	۶۸ صحیح مسلم ، مطبوع
۱۰۵ ترمذی .	نسخه لری ، مطبوع
۱۰۵ ابن ماجه .	شرح لری .
۱۰۶ کتاب سته مجموعه لری .	۶۹ سنن ابی داود .
۱۰۸ حدیث علمنده اعتمادلی	۷۰ المجتبی (سنن النسائی) .
عالمه .	۷۱ جامع الترمذی (سنن
۱۱۰ کتاب سته دن باشقه اولان	الترمذی) .
مطبوع حدیث کتابلری .	۷۲ سنن ابن ماجه .
۱۱۶ خاتمه .	۷۴ الموطأ .
	۷۶ کتاب سته مؤلفهاری .

خطا صواب جدولی .

یول	بیت	صواب	خطا
۱۹	۱۰	فلیست	فیلست
۲۱	۱۸	امام	اما
۶	۳۶	عمللری بعینه	بعینه
۹	۴۳	« مسند » لر	« مسند »
۲۱	۵۳	حضرتلری	حضرتلرت
۲۵	۸۷	ایتمازلرنندن	یتمازلرنندن

رساله ده ذکر ایدلمش کیمسه لرتک اسملری .

ابن حزم ۱۷-۳۸-۸۴-۹۳	آدم بن ایاس ۸۶
ابن حجر العسقلانی ۱۲-۲۴-۴۹-۷۳	ابراهیم علیه السلام ۳۹
۵۵-۶۲-۶۳-۶۴-۶۷-۸۶	ابراهیم بن المغیره ۸۴
۱۱۱-۱۱۳-۱۱۵	ابراهیم الحرامی ۱۰۵
ابن حجر المکی ۱۱۱	ابراهیم الشبرخیتی ۱۱۱
ابن خزیمه النیسابوری ۱۷-۸۷	ابراهیم النحفی ۱۵-۷۵
۱۰۹-۱۰۱	ابن ابی ذئب ۱۵-۴۲
ابن الخطیب ۲۴-۱۱۰	ابن ابی العوجاء ۳۷
ابن خلدون ۱۷-۱۸-۳۵-۶۱-۶۲	ابن ابی لیلی ۱۵-۱۶
ابن خلکان ۷۹	ابن ابی یحیی ۳۸
ابن ربیع ۱۱۲	ابن الاثیر عزالدین ۱۴-۲۴-۴۹
ابن السنی ۱۰۳-۱۰۹	ابن الاثیر مجدالدین ۴۴-
ابن سیرین ۱۵-۷۵	۵۸-۷۳-۷۴-۱۰۷-۱۱۱
ابن شهاب (زهری)	ابن ادريس الاودی ۸۵
ابن صلاح ۱۲-۱۵-۳۱-۵۵	ابن اسحاق المطلبی ۱۵-۴۲
ابن طاهر (ابو الفضل المقدسی)	ابن الاعرابی ۶۹
ابن عباس (عبدالله بن عباس)	ابن تیمیه تقی الدین ۷۲-۱۰۹
ابن عبدالبر ۴۹-۸۳-۱۱۰	ابن تیمیه مجدالدین ۱۱۵
ابن عبدون الاندلسی ۶۰	ابن جریج ۱۵-۴۲
ابن عدی ابو احمد عبدالله	ابن حبان ۱۰۹
الجرجانی ۱۰۹	ابن حجه ابو جعفر ۱۰۷

ابوبکر بن ابی شیبہ ۷۵-۸۵
 ابوبکر بن خزیمہ (ابن خزیمہ)
 ابوبکر ابن مروان المکی ۸۱
 ابوبکر بن عبدالرحمن ۱۵
 ابوبکر البرقانی (برقانی)
 ابوبکر النیسابوری ۱۰۷
 ابو ثور ابراهیم الکلبی ۱۷
 ابو جعفر طبری ۱۷-۲۴
 ابو جعفر طبری المصری (احمد بن
 صالح)
 ابو جعفر المنصور ۸۲
 ابو حاتم الرازی ۸۶-۹۹-۱۰۱
 ابو حاتم السجستانی ۲۴
 ابو حامد بن احمد
 ابو الحرث القرشی العامری
 المدنی (ابن ابی ذئب)
 ابو الحسن السندی ۶۵
 ابو حنیفہ ۱۶-۱۷-۱۸-۴۴
 - ۷۱-۷۸-۸۲-۸۷
 ابو داود السجستانی ۱۰۲-۱۰۳
 ابو داود الطیالسی ۴۳-۸۵-۹۴
 ابو ذر الغفاری ۱۴
 ابو الروح الشافعی ۸۱
 ابو ریاش ۶۰

ابن عدی عبدالملک ۱۰۹
 ابن عربی ۱۰
 ابن عساکر ۲۴
 ابن القاسم ۷۴
 ابن قتیبۃ الدینوری ۳۶-۴۰
 ابن القیم ۷۲-۷۳
 ابن کثیر ۱۰۷-۱۰۹
 ابن کلبی هشام ابو محمد بن محمد
 ابی النصر ۶۰
 ابن ماجہ ابوبکر ۱۰۶
 ابن ماجہ ابو عبد اللہ ۷۲-۱۰۵
 ابن ماجہ عبد اللہ ۱۰۶
 ابن المرسل ۶۰
 ابن ملک ۱۱۳
 ابن الزنجار
 ابن وهب ۷۴
 ابن الهمام ۳۱
 ابو احمد الموفق ۱۰۲
 ابو اسحاق السبعی ۱۷
 ابو اسحاق الشیرازی ۱۰۲
 ابو اسماعیل الاصبهانی ۷۲
 ابو بشر محمد الدولابی ۴۹
 ابوبکر الازدی ۱۰۲
 ابوبکر امیر المؤمنین ۷۲

ابو الفضل المقدسی ۴۰-۶۷-۷۲
 ابو القاسم الطبرانی (طبرانی) .
 ابو قتاده ۱۴
 ابو اللیث السمرقندی ۳۸
 ابو المحاسن یوسف الحنفی ۱۱۵
 ابو محمد الاشبیلی ۱۰۷
 ابو محمد (بخوی)
 ابو مسعود الدمشقی ۱۰۷
 ابو مسهر (عبد الاعلی)
 ابو منصور الخرتنکی ۹۹
 ابو موسی الاشعری ۱۴
 ابو المؤید الخوارزمی ۱۱۴
 ابو نصر الکلاباذی ۶۷
 ابو نعیم الاصبهانی ۲۴-۸۵-۸۶-۱۰۹
 ابو هریره ۱۳-۲۰-۶۰
 ابو یعلی الموصلی ۱۰۹
 ابو یوسف ۷۴-۸۰
 ابیاری ۸۴
 احمد البخاری ۸۴
 احمد بن ابی دؤاد ۹۶
 احمد ابن حنبل ۱۶-۴۲-۴۳
 - ۴۴-۷۰-۷۵-۸۱-۸۵-
 - ۸۶-۹۴-۹۷-۹۸-۱۰۰-
 ۱۰۲-۱۰۴-۱۰۵-۱۱۳

ابو زرعه ۸۷
 ابو زکریا الانصاری ۶۵
 ابو الزناد ۱۵
 ابو زید البلخی
 ابو سعید الخدری ۱۳
 ابوسفیان ۶۸
 ابو سامه بن عبد الرحمن ۱۴
 ابو شعمه بن عمر ۳۹
 ابوطالب ۷۲
 ابو ظهیر عبد الله البلخی ۸۷
 ابو عاصم النبیل ۸۶
 ابو عامر ۷۷
 ابو العباس الزبیدی
 ابو العباس الولید الهمدانی ۹۱
 ابو عبد الله (جعفر الصادق)
 ابو عبید القاسم بن سلام ۴۴
 ابو عبیده معمر البصری ۴۴
 ابو العلاء المعری ۳۰-۶۰
 ابو علی الحسین النیسابوری ۶۸
 ابو عمرو بن العلاء ۱۸
 ابو عوانه ۱۰۹
 ابو الفدا (ابن کثیر)
 ابو الفدا اسماعیل بن علی ۱۰۸
 ابو الفدا اسماعیل الدانشمندی ۱۰۹

الامین العباسی ۷۴
 انس بن مالک ۶۰-۱۳
 انس بن مالک ۷۷
 اورییا ۳۹
 اوزاعی ۱۵-۱۶-۴۲-۷۸-۸۲
 اوقچی زاده ۱۱۰
 ایوب علیه السلام ۳۹
 ایوب بن یعقوب ۱۱۴
 بخاری ۹-۱۸-۲۴-۲۵-۲۷-۲۸-
 -۳۱-۳۵-۵۵-۵۸-۷۵-۸۳-
 ۱۰۱-۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷-۱۱۴
 بدرالدین الحلبی ۱۱۲
 برائ بن عازب ۱۴
 البرقانی ۱۰۷
 البزار ۱۰۹
 بغوی ۱۰۷-۱۱۴
 بقی بن مخلد الاندلسی ۱۶-۴۳
 بلاذری ۲۴
 بلال ۳۸
 بیهقی ۱۱۰
 تاسیت ۲۹
 ترمذی ۷۰-۷۱-۸۷-۱۰۱
 -۱۰۵-
 جابر ۳۹

احمد بن محمد (رکن الدین
 القریمی) .
 احمد بن نصر الخزاعی ۹۷
 احمد ابوبکر المالکی
 احمد الفشنی ۱۱۱
 احمد بن احمد (زبیدی)
 احمد بن خالد ۹۹
 احمد بن صالح المصری ۲۵
 احمد القسطلانی (قسطلانی)
 احمد ولی الله (ولی الله الدهلوی)
 اسد بن موسی ۴۲
 اسحاق بن ابراهیم ۹۷
 اسحاق بن ابراهیم الموصلی ۷۸
 اسحاق بن راهویه ۱۶-۴۳-۷۰-
 ۷۵-۸۵-۸۶-۹۹-۱۰۰-
 ۱۰۳-۱۰۵-
 اسماعیل علیه اسلام ۳۹
 اسماعیل بن ابراهیم ۸۳-۸۴
 اسماعیل الرخسی الهروی ۱۰۷
 اسماعیل حقی ۱۱۱
 اشوب ۷۸
 اصمعی ۴۴-۶۰
 ام حبیبه ۱۴-۶۸
 ام سلمه ۱۴

- داود علیه السلام ۳۹
 داود بن علی الظاهری ۱۶
 ذهبی ۱۷ - ۲۴ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰
 ذهلی ۸۶ - ۹۴ - ۹۸ - ۱۰۱
 ذهلی (خالد بن احمد)
 ربیع بن صبیح ۴۲
 ربیعة الراوی ۷۷
 رتن ۴۸ - ۴۹
 رزین السرقسطی ۵۸ - ۱۰۷
 رکن الدین القریمی ۶۳
 زبیدی ۶۷
 زبیر بن العوام ۱۴
 زجاج ۳۶
 زرقانی ۱۷ - ۷۶
 زکی الدین المنذری ۱۱۱
 زهری ۱۵ - ۷۵ - ۷۷
 زید بن علی ۸۷
 زینب بنت کعب ۱۵
 زین الدین العراقی ۱۲ - ۵۵
 ژان ژاق روسسو ۵۷
 ساره ۳۹
 سالم بن عبدالله ۱۵ - ۷۵
 سبکی ۹۰
 سخاوی ۱۲ - ۵۵
 جابر بن سمره ۱۴
 جابر بن عبدالله ۱۳ - ۶۰ - ۷۳
 جریر بن عبد الحمید ۴۲
 جعفر بن سلیمان ۸۲
 جعفر الصادق ۷۷
 جمال الدین الافغانی ۱۸
 حاتم ۸
 الحاکم ۵۹ - ۱۰۹
 حسن البصری ۱۵ - ۸۷
 حسن العدوی ۶۵
 حسین بن علی ۷۵
 حسین بن مبارک الزبیدی ۶۷
 حفصه بنت سیرین ۱۵
 حکیم ترمذی ۳۸
 حماد الراویہ ۳۰ - ۶۰
 حماد بن زید ۸۴
 حماد بن سلمه ۴۲
 الحمیدی ۲۴ - ۱۰۷
 خارجه بن زید ۱۴
 خاریتون ۱۱۱
 خالد الذهلی ۹۹
 الخشاب ۶۳
 الدارقطنی ۱۰۹
 الدارمی ۱۰۰ - ۱۰۸

شعبی ۱۵
 شوکانی ۴۰ - ۶۳ - ۱۱۵
 صدیق حسن البهوپالی ۶۳-۶۷
 صفی الدین الخزرچی ۴۹
 طاوس بن کیسان ۱۵
 طبرانی ۱۰۳
 طحاوی ۱۰۳ - ۱۰۹ - ۱۱۵
 طغرائی ۹۰
 ظافر الازهری ۴۰
 عاد ۳۹
 عاصم افندی ۱۰۶
 عالمجان البارودی ۵۴
 عامر بن عبدالله ۷۷
 عائشة ام المؤمنین ۱۳-۲۶-۲۸
 - ۶۰
 عائشة بنت سعد بن ابی
 وقاص ۱۵
 عبد بن حمید ۸۶
 عبدالاعلی بن مسهر ۸۶
 عبدالحق الدهلوی ۱۲
 عبدالحمید سلطان ۶۱
 عبدالحی الالکونوی ۷۵-۷۶
 عبدالرحمن بن مهدی ۷۴
 عبدالرحمن بن هرمز ۱۷

سعید بن ابی عروبه ۴۲
 سعد بن ابی وقاص ۱۴
 سعید بن جبیر ۱۵
 سعید بن زید ۱۴
 سعید بن المسیب ۱۴
 سفیان بن عیینہ ۱۵ - ۱۶
 سفیان ثوری ۱۶ - ۴۲ - ۷۷ - ۸۱
 - ۸۲
 سلمه بن کهیل ۱۷
 سلیمان بن اشعث ۱۰۳
 سلیمان بن حرب ۸۶
 سلیمان بن یسار ۱۴
 سمره بن جندب ۱۴
 سیبویه
 سید شریف ۱۲
 سید علی الظاهر ۵۴ - ۱۰۰
 سید محمد الکتبی ۵۳
 سیوطی ۱۲ - ۲۴ - ۴۰ - ۵۵ - ۶۶
 - ۷۰ - ۷۱ - ۷۳ - ۸۱ - ۱۱۲ - ۱۱۵
 شافعی ۱۶ - ۲۴ - ۴۵ - ۷۴ - ۷۵
 - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۴ - ۸۵ - ۱۰۱
 - ۱۰۳
 شریح ۱۵
 شعبه ۱۵

- عبد الله بن محمد اليباني ٨٤
 عبد الله بن مسعود ٧٥-١٤
 عبد الله بن مسلمة القعنبي ١٠٢-١٠١
 عبد الله بن موسى الكوفي ٨٦-٤٢
 عبد المجيد الشرنوبلي ٦٦
 عبيد الله بن عبد الله ١٤
 عبيد بن عمرو سلماني ٧٥
 عثمان بن أبي شيبة
 عدى بن ثابت ١٧
 عدى بن الفضل ٧٣
 عروه بن زبير ١٤
 عطا بن أبي رباح ١٧-١٥
 عطا بن يسار ١٥
 عقيل بن أبي طالب ١٤
 عكرمه ٢٧-١٥
 علائي ٥٨
 علقمه ٧٥-١٥
 علي أمير المؤمنين ٧٥-١٠٢-١٠٤
 علي زين العابدين بن الحسين ٧٥
 علي بن المديني ٧٥-٨٦
 علي المتقي الهندي ١١٣
 علي التونتاري ٥٢
 علي الدمناتي ٧٠-٧١-٧٢
 علي القاري ١١٤-٤٠
- عبد الرزاق بن همام ٧٤-٧٥
 ٩٤ -
 عبد الغني الأزدي ١١٠
 عبد الغني البحراني ٦٧
 عبد الغني بن أبي سعيد العمري ٧٣
 عبد الفتاح الشلجلي ٥٣
 عبد الكريم بن أبي العوجاء
 (ابن أبي العوجاء)
 عبد الله الأصفهاني (أبو اسماعيل)
 عبد الله بن أبي داود
 عبد الله بن أبي القاضي ٨٦
 عبد الله بن أسماء (عبد الله بن زبير)
 عبد الله بن حماد الأمللي ٨٦
 عبد الله بن دينار ٧٧
 عبد الله بن زبير ٤٩-١٤
 عبد الله بن سعد ٦٦
 عبد الله بن عباس ١٣-١٤-٢٧
 ٦٠-٢٩-
 عبد الله بن عمر ١٣-١٤-٢٨-٧٥
 ٧٧-
 عبد الله بن عمرو بن العاص ١٤
 عبد الله بن المبارك ١٥-٤٢-٧٧
 ٨٤-
 عبد الله بن محمد الضعيف ٤٨

- قطرب ۴۴
 قورصاوی ۵۲
 کاتب چلبی ۷۰
 کعب الاحبار ۱۵
 کلبی ۲۴ - ۳۶
 کومشخانهوی ۱۱۳
 لیث بن سعد ۱۵ - ۱۶ - ۷۸
 ایبیس ۲۹
 المأمون ۷۴ - ۷۸ - ۹۶ - ۹۷
 ماجشون ۱۵
 مالک ۱۶ - ۱۷ - ۲۶ - ۴۱ - ۴۲
 - ۷۳ - ۷۷ - ۸۴ - ۱۰۶
 متقی علاء الدین الهندی ۱۰۸
 المتوکل ۹۷
 مجاهد ۱۵
 محمد بن ابی الفضل العارم ۴۸
 محمد بن اسحاق بن یسار
 المطلبی (ابن یسار)
 محمد بن الحسن الشیبانی ۷۴-۷۵
 - ۷۶ - ۷۷ - ۷۹ - ۸۰
 محمد بن سعد المصلوب ۳۸
 محمد بن سلیمان العباسی ۳۷
 محمد بن عبد الرحمن ۴۹
 محمد بن عبد الله الانصاری ۸۶
- علی القسطمونی ۱۱۱
 عمران الازدی ۱۰۲
 عمران بن حصین ۱۴
 عمران بن حطان ۸۷
 عمر بن الخطاب امیر المؤمنین
 ۲۰ - ۲۶ - ۲۸ - ۳۹ - ۴۷
 عمر بن ربیعہ ۲۹
 عمر بن عبدالعزیز ۱۵ - ۴۱
 عمرہ بنت عبدالرحمن ۱۵
 عمرو بن دینار ۱۷
 عمرو بن عبید ۸۷
 عیسیٰ علیہ السلام ۲۶ - ۳۵ - ۳۶
 عینی ۲۴ - ۶۲ - ۶۳
 غزالی ۳۸ - ۷۰
 فخر الدین ۱۱۴
 فخر الدین الرازی ۹۳
 فرعون ۳۹
 فضیل بن عیاض ۱۵
 قاسم بن محمد ۱۴
 قاضی عیاض ۷۵
 قتاده ۱۵ - ۱۷ - ۳۶
 قتیبہ بن سعد ۸۶
 قرظہ بن کعب ۲۰
 قسطلانی ۶۴

۵۹ - ۶۰ - ۷۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۹۴

۱۰۰ - ۱۰۳ - ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۱۴

مطرف ۱۵

معاویہ بن ابی سفیان ۱۰۴

معاویہ بن عبد الکریم الضال ۴۸

المعتصم ۹۷

معمر بن راشد ۴۲

معمر بن المثنی (ابو عبیدة)

معن بن زائده ۳۷

مغیره بن بردزبه ۸۴

مغیره بن شعبه ۱۴

مقاتل بن سلیمان ۳۶ - ۳۸

مکحول ۱۵

مکی بن ابراهیم ۸۶

مناوی ۱۱۳

موسی علیه السلام ۳۹

موسی جار الله ۱۲ - ۱۱۱

مونتسکیو ۵۷

الموفق بن المتوکل

مهدی عباسی ۳۷

میتریداتس ۲۹

میسره بن عبدربه ۳۸

نافع المدنی ۱۵ - ۱۷ - ۷۵ - ۷۷

نافع بن عمر المکی

محمد بن عبد الله بن نمیر ۱۰۵

محمد المستنیر (قطر ب)

محمد بن نوح ۹۷

محمد بن الذهلی (ذهلی)

محمد بن یزید ۱۰۶

محمد الحوت ۴۰

محمد المدنی ۱۱۰

محمد ذا کر الرموی ۱۱۱

محمد ذهنی ۶۷

محمد شا کر الرموی ۱۱۱

محمد شریف الترقادی ۶۷ - ۶۹

محمد عابد المدنی السندی ۱۱۳

محمد عارف بك ۱۱۱

محمد القرشی العامری المدنی (ابن

ابی ذئب).

محمد علیم المقصودی ۱۱۴

مرتضی زبیدی ۱۱۳

المرتعی (رکن الدین)

مرجانی ۵۲

مریم بنت تیمور پولاد ۱۰۰

مسدد البصری ۴۲

مسروق ۱۵

مسعودی ۶۶

مسلم ۲۷ - ۳۱ - ۳۳ - ۳۵ - ۵۸